

ДУЖАЯ

№ 4 2025

літературно-мистецький
та публіцистичний жур-
нал. Видає Спілка україн-
ських письменників
Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajín-
ských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.
IČO: 37874047

Dátum vydania: august 2025

Realizované s finančnou pod-
porou Fondu na podporu kul-
túry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5
Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá
pošta a doručovateľ Slovenskej pošty.
Objednávky do zahraničia vybavuje
Slovenská pošta, a.s., Stredisko pred-
platného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box
164,82014 Bratislava 214,

e-mail: zahranična.tlač@slposta.sk

ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Ігор Калинець Добірка поезії	2
Олесь Дяк Добірка поезії	11
Йосиф Шелепець Розчаровані	18
Путч	19
Олександр Масляник Бодзьора	20
Гейза Вамош Іпохондрик	25
Томас Манн Зачарована гора	29
Микола Зимомря Фестиваль – уроки добросусідства	41
Олександр Шокало Шевченків «Заповіт» як славень Волі	44
Оксана Забужко Українці створили Російську імперію?	62
Галина Терещук Нагнули Кремль	67
Тетяна Ліхтей Розмова з І. Яцканином	72
Михайло Роман Ювілейне слово про Івана Яцканина	77
Іван Яцканин Відійшов у вічність	82
Микола Зимомря Світ і мужній голос творця	83
Тарас Шмігер Чи почує тебе чужина?	86
Микола Дупляк До 80-ї річниці трагедії Лемківщини	87

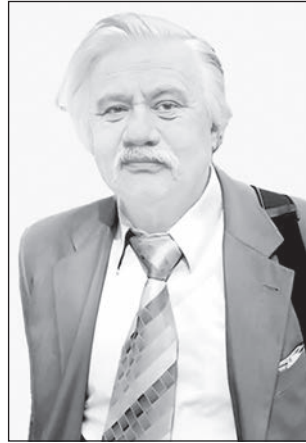
ПОЕЗІЯ

Ігор КАЛИНЕЦЬ (1939-2025)

ВІТЕР

Ковтни мене, біла дорого,
ковтни мене, добра осене.
Запахло роменовим ромом
вітру мого стоголосся...

Вітер мій знов надимає
бандери дністрових лодій.
Вітер з нами, над нами,
з моїми полками в поході.

Вітер коням терebить гриви,
корuговками грає на списках.
Вітер мій вірний гридень,
гридень князя Осмомисла.

Десь там княгиня в Путивлі,
чадо моє – Ярославна,
мужу в поганські пустелі
вітер отецький послала.

Вітер загоїть рани,
вітер Вітчизною пахне.
Вітер з нами, над нами,
в поході з моїми полками.

Залізно йдемо у гушці,
несемо щити, як скрижалі.
З Галича вітер цілющий,
з Галича вітер державний.

...Ковтни мене, біла дорого,
ковтни мене, добра осене.
Запахло роменовим ромом
вітру мого стоголосся.

ПИСАНКИ

Виводить мама дивним писачком
по білому яйці воскові взори.
Мандрує писанка по мисочках
із цибулиним золотим узваром,
з настоями на травах і корі,
на веснянім і на осіннім зіллі –
і писанка оранжево горить
у філіграннім сплеті ліній.
То вже вона, як дивовижний світ,
то вже дзвенить, як згусток сонця,
буяють буйно квіти у росі,
олени бродять в березневім соці.
І стилізовані сплітаються сади
у маєві густих обрамлень,
мереживом найтоншим мерехтить
геометричний космацький орнамент.
І я поплив у світ дитячих мрій
на білі колискові оболоні...
Котились писанками ізгори
ясні сонця у мамині долоні.

САД

Осінній сад, як у дитинстві,
такий високий і прозорий.
Вночі колишуться між листям
ренетами осінні зорі.
І разом з листям-сухозліттям
вони впадуть у жовті трави,
коли у небі раптом віти
засперечаються з вітрами.
І кришталево б'ються зорі,
і прищуть в ніч від них осколки

Осінній сад такий прозорий,
такий високий...

ЦЕРКВА

Тріщали предвічні зруби,
летіли гонти, як пір'я:

руйнували дерев'яне чудо
людської праці та віри.
І, вписані в лагідні гори,
востаннє хиталися бані,
вмирали ясно і гордо,
так, як вмирають останні.
Це умирали століття,
це помирало прекрасне...
З розпуки дробилися на дровіття
золоті грона іконостасу.
І шукали між бур'янами
вічний спочинок ікони.
І плакала в недотрощеній рамі
гуцульська мадонна.
І Юр, в невідомім двобою
втративши руку і списа,
півроззятою головою
востаннє навкруг дивився,
як довго стояв ще реквієм
і як він лягав на трави,
на осиротілі смереки
густим непрозорим трауром.

КАМІНЬ

мох йому мостив гніздо
для черв'яків був легшим
ніж пір'я

вода не текла під нього
ріс у сні як булка

коли потрапив у зуби цивілізації
не чув туги за минулим
не розумів болю
теши його чи на мак січи

однаково йому
чи бути бруківкою
чи підвалиною трону

його суть камінна

хоч і відвалився
як п'явка
на третій день
від гробу Христа

МАНДРІВНИК

Знов видався день порожній,
проклятий, проклятий день...
Один, як перст, подорожній
спекотливим шляхом іде.

Спинився він при криниці,
стікає вода, як ртуть.
А при воді молодиці
річ сороміцьку ведуть.

Обтер подорожній обличчя
і до криниці прорік:
«Пані водице, спомічна
будь мені нині й повік».

І далі пішов по узбоччі,
коли зненацька, як бич:
«Куди ви ото проти ночі,
найміться до нас на ніч!»

Оглянувся – й в оці застигли
подолків повабливий сплеск,
білі заголені стегна,
похитливі виклики перс.

І враз він відчув: опустила
назавжди, уже, відтепер
та сила, що спрагнене тіло
міццю сповняє утвердь.

Поплівсь подорожній звідти
побитий ганьбою, як пес.
Сліпили мов фари у вічі
вишневі очиці перс.

ОБЕЛІСКИ ДИМУ

* * *

ось кладовище
опалого листу

нетривкі обеліски
диму

плющ недолугого проміння
на них

колише вітер
позолочене кадило

на ланцюгах
бабиного літа

і сонце
що через багаття
стрибало

як на Купала
готове
тіло своє охляле
вогневі віддати

на кладовищі
опалого листу

* * *

знак попелу
на банях лісу

знак попелу
на срібних лусках вод

знак попелу
на оселедці степу

знак попелу
на головах соборів

знак попелу
у маминій сльозі

сіль попелу
на язиці землі

* * *

колони диму
донині
підтримують
склепіння інквізиції

як баранячі роги
іонічного ордеру
блукають
душі нечестивих книг

навіть я малим
бачив крематорій
на бабиному городі

ніяк не хотіла
палати
борода Грушевського
у твердій оправі

дві дідові сльози
були останнім
екслібрисом

* * *

дим по городах
стелиться
як огудиння

як пам'ять
стелиться

до отчого порога

як стелиться
дорога назадгузь
вислизує мамам
той дим
із рук

як літо вислизло
як діти вислизли

як очі вислизли
в отой триклятий дим

що по городі
стелиться
як огудиння

* * *

у власнім попелі
конає дим з книжок

крадеться дим
з музеїв по-зłodійськи

заслона димова
з історії, не опадає

незрівнянні стовпи
індустрії
димують

але
прийми мій дим
як авелеву жертву

бо дим з людей
полощється
мов стяг
над нами

ПРОЩАННЯ

брате дім наш як сонце
рукою тепер не дістати
дошукуючись кореня смутку
спотикаємося об його поріг
заглиблений твій силует
залишився на килимі стелажів
як тіні на гіросімській стіні
книжечка поезій Мороза
мусила б мати отут гніздо
кожна невидрукувана картка
у вирії із зимних сторін в полудневі
світлина Алли Горської
біле віконечко у нескінченність
за яким не видно овидів
ні синього ні зеленого навіть чорного
хто ще відійшов
не встигши потиснути руки
начебто вийшов по хліб і вино
дорізьблений часом хрест над ліжком
нагадує не тільки про наші пракорені
облетів він з музейного листя
та цвяхи не облітають
і засохла кров озивається із-під них
або іконка чудом визволена
з ясиру минулорічного обшуку
що можна знайти в серці Богоматері
поточенім ще крім усього й шашелем
багато тут інших речей
впливає з цілющої води
твоеї недавньої присутності
снується смеркання голубим павутинням
вже по горло вчорашніх розмов
а скільки ще всього не пускає нас
а скільки забобонів причасно
впродовж усієї дороги
скільки плювків і радіоантен
досягали наше високе підвіконня
скільки хапчивих пазурів
із запеченою кров'ю
здирало позолоту ілюзій

ой не тут місце нашої страти
ой не тут місце нашого вознесіння
шкаралупка нетривкий захисток
але будемо не раз спотикатися
на порозі його екзистенції
тілами душ і постатями снів
дітьми що виростуть без нас
терпінням що визирає з очей ікони
нашими матерями і дружинами
що постали із субстанції чекання
може зараз не треба про це
може зараз доволі і того
що за вікном дому нашого осінь
відчинила якраз на годині
томик елегій Лепкого
який випадково не сконфіскували
а журавлі Боже а журавлів
чи чуєш брате мій дім наш

ПОЕЗІЯ

поезії шукаю княжу квітку
у гущі буднів надриваєм пуп

великого занепаду ми свідки
байдужості людської сяє струп

у чаші дня – до бруду ропа сіра
в підручниках все меншає франка

поезія ж тримається на вірі
немов дитятко боже на руках

НИКИФОР

Михайлові Марковичу

цілує ніч никифора в чоло
мов дідуся на совість доглядає

блищить його таланту рівне скло
на конику на тому що літає

золочені собори в листопад
кружляє листя мов танцюють баски

історія до нього ще сліпа
ще носить забуття безоку маску

КАМІНЬ

дитинства чую запах смерековий
поранній чай хурделицю зігрів

життя на перехресті свище вітер
піднявши хвилю тисячі морів

сніжинки гостро дихають в обличчя
діймають душу вічним – чи жива

мене сьогодні зрадили навмисно
я ж камінь той край шляху залишив

НЕВАГОМІСТЬ

Пам'яті Леоніда Талалая

не ворухнеться й гілочка верби
зима стоїть мов на віки прийдешня

пробіг кабанчик вітру по землі –
порушник тиші на пригоду перший

завмерла кров – прислухався – мовчить
до повені у грудях ще далеко

мов талалай од світу доброти
чекаю сонця теплого лелеку

МУДРИЙ

який ти вітре мудрий мов нанашко
не вирвав стебелини первоцвіт

собаку здичавілого на пташку
прогнав як дощ вивільнюючи світ

роси добра ніколи не занадто
в знеможене вітрило добре дув

і маєш дар помовчати на варті
коли ведуть до шлюбу молоду

НА ПЕРОНІ

у далечінь зникає електричка
колеса не співають як колись

любові квітка впала на бруківку
сльози злетіли в пам'яті вірли

мелодія печалі на пероні
вже виглядає ніч із-за куща

зашпортався годинник електронний
щоб ти не встигла крикнути – прощай

СПІВЗВУЧНІСТЬ

Вже сонце повело у поле
Світанку пастися лоша

І я помандрував поволі
Шукати стежкою вірша

УТВЕРДЖЕННЯ

Відчуваю себе поетом
поки перо
вибирає колір чорнила

Сперечаюся
зі своїми віршами
за кожне слово

Долаю висоти
семимильними кроками
равлика

Для книги майбутнього
виливаю найгучніші дзвони
з металобрухту чорнового зошита

Думаю
чи розрубна моя любов
на дві половинки до України

На зірваного з прив'язі монстра зла
з клітинки моєї останньої
священна куля виточується

Вмираю і воскресаю
на терновому шляху
до істини

А якщо дорогу мені заступить мур
нащадок китайської стіни –
згадаю клич Кирила Кожум'яки

Стою з відкритими очима

ВІДГОМІН

І мертвим, і живим, і ненарожденним...
Тарас Шевченко

Пиши мені, друже,
довгі-предовгі листи,
мов джерела,
п'янки, гомінкі та веселі, –
між тобою і мною
возноситься горно пустелі –
Україна в Чорнобилі
кинута на дроти.

Чорна пустка –
тумани кочують на Схід.
Ще долоня довірлива
чисту криницю шукає...
В порожнечі землі
скімлять трупики горностаїв –
не вберегли.
Не вбереглися від бід.

І що мої болі
на тлі вселюдських - як п'ятак.
Вигасає народ непокірний
манкуртам на славу.
«Сільніє міра сего»
віртуозно дали чухадрала,
найземніші лягли на вогонь,
на жертовне каміння
за так.

«Схаменіться!» –
З Чернечої голос летить.
Хто ще в норах
висвячує беріїв камінь?
Більше не вийде –
остання земля під нами!

ПЛАЧ

Ти плачеш по-своєму,
я по-своєму плачу.

Голосно і нечутно наші сльози
стікають рівчаками в осінні трави.

Раніше на цьому лузі,
навіть під серпиком місяця,
можна було накосити чимало трави:
згрібши її докупити тихого літнього вечора,
на вогкому стіжку поміщалися двоє.

До ранку спресоване жниво
вбирало в себе стільки живого вогню,
що нагрівало землю швидше,
ніж сонце.

Усе навколо змовкало
від подиху наших пригорнених тіл.

А потім злетілись підозри нерадісні.
Сповзлися коричневі жуки сумнівів,
Поз'їжджалися автобусами, потягами,
автоми бездітні журливі дощі

і закидали нас важкими, мовчазними
краплями.

Щоб спасти наше беззахисне кохання,
я підкладав під краплини стулені долоні,
роздвоював кожну долоню об жертовний камінь –
і вже їх ставало чотири,
відтак ще більше, більше...

Ось я не коханий вже – долоня,
долоні, каміння з долонь...
Я так захопився спасінням нашого кохання,
що не помічав, що робила для цього ти...

Кожен із нас плаче по-своєму.
По-своєму шукаємо згаслі русла річок,
Переливаємо цілюще вино життя
з пустого в порожнє, як люди...
А разом нас ніхто так більше й не побачив.

КІНЬ

на моріжку
пасеться кінь крилатий –

вуздечка сяє
мов рядок з вірша

ДОІСТОРИЧНЕ

трави у полі
запах
дивовижний –

вдихаю
половецький
аромат

ОБЕРІГ

серцем покриваю
від дощу

сніг руками вижену
як треба

зустріч нам кохана
навіщуй

благодаті
зоряного неба

голосом чуття мої
збентеж

я почую ніжністю
навзаєм

папороть над нами
проросте

наче ми возносимось
до раю

НЕ ПОВІРИЛИ

мені не повірила стежка
що її позбавить цноти
чорношкірий юнак асфальту

мені не повірила річка
що місто її проковтне
і від того ще боляче більше

мені не повірили люди
що коли вже поет замовкає –
соловейки як мертві німіють

СТИХІЯ

крізь мене вітер
пролітає

стихії кола
в голові

я на кохання
уповаю –

часи настали
грозові

хоч може нитка
не урветься

вода не скочить
із землі

та я люблю
і б о г сміється

і не потрібно
більше слів

ПРОЗА

Йосиф ШЕЛЕПЕЦЬ

Розчаровані

Вони сиділи на ганку, непошкодженого війною, проте дещо відновленого будинку і слухали центральну радіопередачу із столиці. Сиділи на лавках, змайстрованих власником хати і поставлених на новій бетонній підлозі. Сиділи і слухали новини, які передавали по радіо. Час від часу усі вони троє висловлювали свої думки з приводу новин у передачі. Водночас висловлювали деякі вільні зауваження до актуальних питань та до того, що від-

бувалось, відбувається або буде відбуватись у країні. Сиділи і прислухались до голосу дикторки.

Присягаю, це її голос. Це її голос. Я його вже чув. Я цей голос раніше уже чув, і ми всі уже чули. Пам'ятаєте, коли вечорами ми сходились у Митра і слухали закордонні передачі? Цей голос нам радив. Він нам казав. Підпалюйте свої хати, підпалюйте свої будинки, щоб німці не мали де прихилити голови і відпочити. Таким способом допоможете їх перемогти.

– Господар будинку вдихнув свіже повітря у груди і продовжував. – Де би я жив тепер із дружиною і стількома дитячими ротами, якби її послухав і робив те, що вона нам радила, закінчував господар і власник хати Івоніка.

– Голос подібний. Але навряд чи це вона. Всяке могло статись із нею, як і з нами у военній завірюсі або в повоєнні роки, – додав сидячий навпроти нього його вишній сусід Штефан..

Третій із сидячих на ганку, Мига, вийняв з уст люльку, посунувся на твердій дощаній лаві, поклав праву ногу через ліву ногу і перейшов до розмови про сучасність.

– Починають нам говорити про єдині сільськогосподарські артілі і щодня це повторюють. Агітують нас, переконують нас. Вдумайтесь у це. Це ніщо інше, ніж мова про колгоспи. Пригадуєте отого радянського полковника, який зупинявся в нашому селі по війні? Ми його питали, чи можуть бути у нас колгоспи. Пригадуєте, що він відповідав? Він нічого не відповідав нам про колгоспи. Ні слова про них. Сказав стільки. Якщо ти будеш корівками вивозити добриво в поле і запрягати їх у плуг, мало чого доробишся. Про колгоспи він ані не згадав. Не хотів про них згадувати, не хотів про них говорити. Чому?

Всі мовчали. Здавалось, мовчанка буде довгою. Але перервав її Івоніка і продовжував говорити на розпочату ним тему.

Подібний голос обіцяв нам. Після війни будемо всякими способами допомагати вам у вашому житті. Ваших дітей заберемо, віддамо їх у школи, дамо їм найкращу освіту. Побудуємо для них нові школи і великі гуртожитки. Ви-

ховаємо і вивчимо їх на державні кошти, аби ви жили інше життя. І що стало після війни? Що ми маємо тепер, як живемо?

— З дітьми насправді великі турботи. — Втрутився у розмову Мига. — Треба жити, одягати і годувати їх. Я старших вигнав за роботою в Чехію. Хай ідуть і працюють, хай уже заробляють самі на себе Менших я віддав би в дитячий будинок, але там беруть лише тих дітей, у кого нема батька або мами, тих, хто осиротів у війні або після її закінчення або внаслідок неї, — говорив він хриплим голосом.

— Так, — згодився з ним Івоніка. — Діти є і будуть. Проходить місяць, два місяці і помічаєш, що дружина завагітніла. І сам не знаєш коли, як і з-за чого дійшло до цього. Діти будуть і далі народжуватись.

Ледь він закінчив, як обізався Штефан.

— Брали наших дітей на місяць у чеські сім'ї. Я дозволив своїх узяти. Хай ідуть і поживуть у їх сім'ях і побачать, як там. Чеська сім'я захотіла держати їх у себе довше і навіть усиновити їх. Я залишив їм дочку і сина, що від першої дружини.

Я віддав сина в науку у гімназію. Все іде так, як і раніше. Плати у школу і ще турбуйся про паливо для школи. Де ті обіцянки, що заберуть наших дітей і навчатимуть їх на державні кошти? Забули про них? Ми їм уже непотрібні? За що ми боролись?

Вони сиділи б і довше і обговорювали б свої справи. Хазяїн будинку міркував, чи не принести б із комірчини саморобної горілки і почастувати їх. Але тут підійшла до плоту дружина одного із сидячих і заволала на свого чоловіка:

— Старий, іди додому. Сама не можу впоратись у хаті із роботою. Досить тобі сидіти. Прийди і допоможи мені в обійсті.

Путч

Гавала є директором школи. Його школа знаходиться в старому мурованому з каміння, змішаного з цеглою, церковному будинку. Цей будинок був і тепер служить монастирем сестер служебниць. Він розділений на дві частини. Одну його частину займають сестри служебниці, другу частину використовує школа. В будинок заходять спільною брамою. Коли відкривають браму, піднімаються через два ступені, за якими починається великий просторий хол. Направо з холу ведуть двері у школу, наліво до сестер служебниць. На чільній стіні холу висить великий дерев'яний хрест із розп'яттям. Хрест падає в очі кожному, хто заходить у цей будинок у школу або іде до сестер служебниць. Відвідувачі заходять у будинок, зразу помічають хрест і перед ним хрестяться.

Гавала ладить із церквою і сестрами служебницями. Він у мирі з ними. Не втручається у їх справи й вони ставляться толерантно до нього. Однак потай вони тягнуть учнів школи до себе у велике приміщення до молитви. Гавала не любить, щоб його учні навідувались до сестер служебниць і проводили з ними час у молитвах та всяких інших розмовах.

Гавала має гостре відчуття того, що йому слід робити, як поводитись і як виконувати свої завдання, щоб жити і прожити. Він талановита людина. Раніше він був учителем сільської школи. Живучи на селі, він старався зміню-

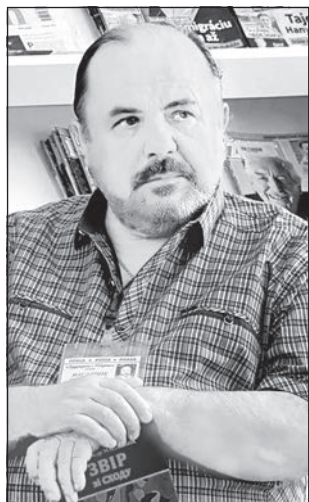
вати хід сільського життя, внести у нього пожвавлення і піднімати сільську освіту. Він писав за своїм складом прості п'єси і ставив їх з учнями на шкільній сцені у своїй школі. Виступав він із ними навіть у сусідніх селах. Про нього ішла слава як про хорошого народного учителя. Його полюбили. Він став популярною особою. Як відома своїми успіхами і ставленням до шкільних і освітніх справ людина, він придбав авторитет і легко без будь-яких перешкод був призначений на посаду директора новозаснованої міської школи, у якій працює зараз.

Настав пам'ятний високосний рік. У столиці дійшло до зміни і швидкого зміцнення нової влади. Гавала, як уже й раніше, пильно стежив за суспільними подіями. Змінювалася влада у країні і змінювалося все навколо нього. І сам він забажав змінювати порядки у себе і в своєму довкіллі. Було обрано нового президента, і Гавала став працювати наполегливо і більш цілеспрямовано. Зміни відбувалися й у самому містечку. Гавала негайно знайшов спільну мову з тими, які керували змінами у місті і став у спілку з ними. Він почав старанно обдумувати, що нове запровадити у школі та в усьому будинку, в якому містилася школа.

В державних адміністративних установах та в освітніх закладах на чільних стінах високо під стелею стали вивішувати портрети нового очільника країни. Поряд із ним вивішували портрет вождя народів, переможця у закінченій війні. Гавала вирішив такі зміни робити й у своїй у школі. Із шкільним сторожем увійшов у хол. Сторожеві наказав близько хреста із розп'яттям повісити портрет нового президента, очільника країни. Поряд із ним наказав повісити портрет вождя народів і поряд з ним такий же великий портрет його, директора школи.

Олександр МАСЛЯНИК

БОДЗЬОРА

А таки найбільше диво на узверхах – тумани...

Біле клубовиння сповзає з похилини у провалля, висне на смереках, мов вата з ялиці під різдвяну ніч. У тому сивому мареві чекаєш з'яву неспогаданості... бриниш нетерпінням... от-от промайне осяйною жар-птицею чарівне видиво, впливе з білої купелі й сонцелико усміхнеться диво-дивина... Ая, та то поважний Попіван натщесерце запалив файку і, вмент посивілий, запрягся у вериги вранішніх дум.

Старий Іван обіперся на палицю, а бачить себе наче при стерні: послухом відповідає на кожен його рух гостроверхий Скуруш, білі баранці хвиль плавно несуть золоту лодію, на котрій він і господар, і керманич.

Пливе у незвідь кичера, пірнув у піняву спершу молодий дубок, а вже за ним схвильовалися, поспіхом задріботіли ялички.

Скільки за його літа переклубочилося туманів, а він не годен звикнути до білої мари. Насправді – диво.

Світанок сотав з тої волохатої куделі прядиво, а полонинські вітри плели білі ліжники й встеляли ними голубе дно криничок. Світанок співав молозиво матінки-землі, набираючи силу, на увесь розмах розправляючи дужі крила.

До голубої гавані неба послушною лодією пристав Скуруш. Розтанула куделя, ялиці обтрусили вату, тільки старий сторожко зняв крисаню й підставив сонцю сиву голову: мо', розтане білизна, гей тумани...

«Ти, діду, не зачнеш без мене? Забожися, чуєш?»

Смішний Василько. І добрий. Після уроків біжить на кичеру, хоча путь не близький: несе тайстрину пожнівку, новини сільські й міжнародні. Світлий розум має, дасть Біг, мудрим чоловіком буде. Онукове дитяче жебоніння стало тим дзвінким струмочком, що кам'яну брилу в серці старого підмулив. Сорок літ носив у душі образу на стару Ганну, бо не вродила помічника й наступника. Тяжка дума впродовж тих літ згинала голову Славічука: на кого полишить Бодзьору, кому передасть, збираючись на останній узверх, черес і бартку прадіда-опришка?

Кому? Дочці Єлені? Ая, для неї Бодзьора – минувшина, непроглядно далека. До міста тягнеться, легкого хліба шукає, а чи буває та окрушина легкою? Недовго тішилася міським велелюддям – прийшла заревана, із заокруглим черевцем: простіть, не вбереглася від спокуси, надувив мене красень-міщух...

Того ж дня старий Іван вибрався на літування у високу Бодзьору й пів року не сходив у долину, наче прирік себе на покуту. Як тільки принесли йому вість, що донька онуком розродилася, – забув кривди, з тої миті розквітла у серці старого ружа надії. О, зерна тої пишної косиці сорок літ кільчилися, хоча й були привалені сірим каменем зневіри. І таки заквітла сонячно дивна ружа: буде кому переда-ти дідизну!

Чуєш, Бодзьоро: буде кому!

Навіть у думках не вправі Славічуки залишити відкриті сонцю й полонинським вітрам Бодзьору – диво-урочище, полонинку, царинку, колиску й годувальницю родини, що корінням своїм сягає глибокої давнини. З діда-прадіда молодшим передавалося: «Бодзьора – се, неборе, верх, на котрому мало жити, до него треба рости». Так казав няньо малому Іванкові, так він тепер скаже (Богу дякувати, є кому!) Василькові. Може, то й добре, що дочка не вийшла заміж – онук став тим вузликом, що міцно зв'язав нитку їх роду – тоненьку, готову от-от обірватися.

Тепер старий може спокійно померти. І там, на останньому верху, вклониться дужим і мудрим Славічукам, що чекатимуть на нього: «Тяжко було добиратися до вас, та я прийшов, аби повісти – наша Бодзьора має нового газду з добрим серцем і роботящими руками. І так буде, допоки сонця світ».

Так буде... А таки буде, бо се їх вітцівщина! Можна забрати у людини зір, можна відоймати руку, та як змусити забути мамину співанку, як видобути з серця і розтерти в порошок небуття оці гори, узверхи, недей?! Чи є на світі така сила? Нема. А якщо й є – то не на Славічуків.

Брат Степан з далекої Америки прислав у великих конвертах такі болі й жалі, що старому руки тремтіли, пальці пік папір, коли читав той зойк душі:

«Мені б перед смертю вибратися у нашу Бодзьору! Ти знаєш, братчику, що робив би я у ту благодатну мить? О, я довго думав на чужині про хвилину вертання, я у серці вилелівав той мент, коли стану на рідну землю...

Весною я б змагався в силі з молодими вітрами й першими грозами. А було ж, було, падку мій! На узверхах я, молодий і дужий, ставав грудьми супроти полонинських пустотливців – спершу забавлялися, і, як часто буває в ігрищах, те мощування все лютішало й навіснішало.

Вітри скрадалися лісами, жбурляли торішнім листям, грізно свистіли у гачугах – та я стояв міцно і дужо.

Збиралися силами потойбік Скуруша, кликали в спільники шклистий дощ й напосідали підступно – та я наче вріс у землю й реготав над ними, аж від подиву спинилися нерішуче.

Я не давав отямитися, я кричав щосили: «Щезніть у недеях, замріть у вертепах, загрузніть у туманах!».

І переможно брав на руки голубу чашу неба, в якій плескалася грайливо золотарибка-сонце, й ніс пастушці Марічці...

Чи намірється, брате...

Влітку я б зодягнув у дубові цямрини усі довкružні кринички й спрагло припав би до холодної голубіні. Чи станеться колись?

– Стефанчику, диви, красне літечко вродило ще одну криничку!

– Не руш, Марієчко, чекай лиш...

Сторожко беру в долоні тремтливе сяєво й несподівано хлюпаю – дві смарагдові бризки втрапляють в очі пастушки, а вона засміялася дзвінко, і сміх той підхопив потічок, поніс у звори й доли. Марієчка схилилася над джерельцем, зашепотіла-заворожила. Стала навколішки і тихенько заспівала. І тут прокинулася криничка, зажебоніла заливисто, засміялася достоту, як голубоока пастушка.

Тепер я знаю, брате: карпатські джерела народжуються від доторку чистих дитячих сердець...

То ти не відаєш, братчику, що робив би я у Бодзьорі восени? Не треба, не силуй свою уяву – нею не зважити глибини мого болю.

Восени я б вбрався у найфайнішу вишиванку і, простоволосий, поніс би д'горі на похилених плечах гарячий призахідний пруг. На самому узверху своєї Голгофи ліг би на землю й помер.

Вітри роздмухають великі ватри і розсіють попіл осмути на пошерхлі ґруні. І лише дерева, обпечені багрянницею, пошлють за мною скорботну процесію мевріючих тіней.

А взимку... Що ж, якщо Бодзьора стріне мене сповитою у білі завої, то сторожко розпеленаю їх, до крові в руках вигребу... я вигребу невелику грудочку промерзлої землі, одігрію у теплих долонях й обцілую, яко початок свій і кінець свій.

Брате-Йване, прожиті літа виорали глибокі рови на наших чолах, мудра сивина згинає наші голови долу, тягар минувшини напосідає на плечі – та легкокрило ширяє серце у височині наших помислів при згадці про рідну землю.

Йой, братчику, заки гори перелечу – крилонька зітру...»

Він не встиг відписати до заокеанної Америки – Василько приніс ще одного листа, та вже чужою мовою. Під рівними друкованими рядками сільська вчителька вивела переклад:

«Містере Славічук, сим сповіщаємо, що ваш брат Стефан Славічук помер від інфаркту міокарда у бруклінській лікарні. В останні хвилини життя марив і часто

кликав когось, повторював дивне й незнайоме ім'я, яке в англійській транскрипції звучить при близько так: BODZ'ORA/БОДЗЬОРА».

Вітцівська земля прощає усім, хто з тугою у серці полишив її.

Та земля, що тремтливими ранками звільняється з-під товстих ліжників туманів і – тепла, розпарена – вмивається росами, причісується леготом, несміливо будить днину першим пташиним співом. Земля, єдино красна і пишна у будь яку пору, багата щедротами своїми, сильна нуртуванням у лоні нового життя.

Кожного погідного ранку старий йде босоніж толочити роси – лоскітно не ногами, а серцю. Ще солодко дрімають у тісному гурті безшелесні буки, ще додивляє останні картинки надранішнього сну малий Василько, а він вже човгає ногами по толоці – бризкає зусбіч соками тужаве зело. У такі години сторожко дослухається до тиші. Уже не ніч, іще не день. Та не умре так безодгосно темінь – заригає пугачем, мов мала дитина, потому зачатяться, принишкне і, підпалена сходом-багрянницею, то курітиме туманами, то шаленітиме од немочі пригасити те палахтіння, затулити чорними фалдами...

Старий таки чується на золотій лодії, що поважно пливе голубими плесами високості.

Ігій, про що то він? Думки сипонули врозтіч – спробуй тепер збери докупи і знайди ту, що так файно гріла серце старого. Ади, таки вимацав – про Василька... «То без мене, діду, не зачинай! Обіцяєш?».

Розсипала сіянкою малинове калатання Біланя. Далеко не зайде – боїться звирини.

... Як тільки сніги висовували слизькі язички стрімчаків, тягнулися до розбуханої Тиси – старий брав на плечі бесаги й чимчикував з Біланею у Бодзьору на довге літування. Повернуться вони пізньої осені, коли догорять у горах золоті ватри й перша віхола вигойдається на гачугах. Та до того ще далеко – літо тільки розіпнуло над Скурушем розкішне голубе шатро.

Старий міцніше стиснув палицю-кермо – і попливла його лодія крізь довгі дні й короткі, мов спалах, ночі, попливла крізь літо-літечко і пристала, тихо та плавно спинилася у змореному спекою полудні – перестиглим соняхом зависло над світом розпечене сонце, позаганяло під крислаті дуби косарів, нещадно в'ялило покоси.

Ага, він тоді сік тютюн, краєм ока позираючи на плай, що від порога стрімко утівав униз, зв'язував звивистою ниткою Бодзьору і нове обійстя біля гомінкої Тиси.

Під вікном пролопотіло, до хати вбіг Василько – і замість добридня:

– Діду, гой, діду, давай посадимо з тобою сад!

Старий аж занімів од несподіванки. Нарешті видобув:

– Сад? Ци не туй, у Бодзьорі, де лише дуби й смереки годні встояти супроти вітрів і хмаровиння? Га?

Малий наче нічого й не чув:

– Ти уявляєш, діду: наш, Славічуків сад! Мій і твій – для нас, для людей...

Ні, оте «наш, Славічуків» аж підвело старого з лавиці: підозріло довго кашляв, одмахувався од диму, що пік очі, застилав туманом. Боже, за що йому така радість у житті – Василько не втече безбудьтездорові у чужі міста і не говоритиме чужою мовою, не цуратиметься цієї похиленої, прокуреної хати, що дала життя не одному поколінню їх роду...

Як він раніше не подумався? Сад, єдино сад стане тою міцною ниткою-прив'яззю, котра найміцніше триматиме онука біля дідизни.

– Добре, Васильку. Як відтягнуть вирієм журавлі аж ген за Чорногору натружене літо – зачнемо сад садити. Наш, Славічуків!

... Від теплого ліжка до вікна – кілька кроків, та Василько мусить увискоки оббігти стіл, а вже потому притулити носа до холодного скла. Позирнув на гори – аж дух сперло! У золотих сутанах, гаптованих червінню й міддю, з-поміж стрімкочолих узверхів вирізнявся гордою поставою поважний Скуруш. На рудому тім'ї – залисина. Се – Бодзьора, де літує дідо. Вже недовго йому стерегти подину й сіянки – скоро зима з білими воями стане на чатах.

Із-за ґруня вихопилася тоненька вервечка, росла й ширшала, он уже півнеба перекреслила. Василько прикрив очі острішком долоні і аж сплеснув: то ж журавлики!

– Мамо, дивіться: журавлі тягнуть за Чорногору бабине літо. Я б поміг, мамко, тяжко їм нести літо на маленьких крильцятах...

Якось тривожно стало на серці малого, ніби журавлі тягнули у далекі світи не останнє літепло, а чиєсь життя, аж ген за гору Чорну...

Хтось ніжно перебирав срібні струни, що їх осінь сплела на посмутнілих берізках, а малому вчулося, що такі же струни озвалися в його серці: несміливо й тривожно... Відай, завмерли... ні, затремтіли... загули... розлилися піснею...

Курли-и-и...

Ет, трохи не забув! Дідо ж чекає сад садити...

О, за березняком він трохи візьме праворуч: ані з підсліпуватого віконця, ані з подини дідо не зобачить його.

Ніс у серці співанку, що її тихенько награвали струни, потривожені так неспогадано початим днем з журавлиним клином і прощальним «курли-и»... А берізки здоймили д'горі тремтячі руки, вимацували у небі тих журавлів, просили вернутися й хилиталися у жалобі, мов плакальниці біля труни Грицихиного си-на-первістка.

Василько відразу побачив діда – той обіперся на палицю, в задумі схилив голову. Біля ніг – два заступи й молоді саджанці.

У сіянці Біланя щедро розтрусила срібне калатання.

Зараз він вийде із своєї засідки, підкрадеться і...

Йой, та дідо в чересі! І прадідова бартка за чересом!

Сахнувся назад.

Струни раптово заскімили й зойкнули відчайно: хтось невидимий почав їх рвати, не давав дихнути, а він не мав сили вборонитися, спинити повинь тривожних згуків.

Злякано дивився на помолоділого діда, а бачив перед собою дужого опришка з бабиної казки.

Він не знав, що опівночі прийшов до старого брат Стефан й переказав: на останньому узверху вже чекають мудрі в сивині і сиві від мудрості Славічуки. «Скоро буду межі межі вами, – відказав на те, – зовсім скоро...»

Хотів вийти й озватись до діда, щоб притлумити біль, скинути липке оціпеніння, та наче вгруз у листопадову повінь. Прикипів поглядом до бартки... ні, не може бути... він же колись, дав ним-давно, мав її у руках... з Довбушем боронив від зайдеїв правічну правду... відчував у долоні приємну прохолоду тьмяної криці...

А дідо стояв, молодий і дужий, сторожко до слухався до тиші й губив тривожний погляд на високому узверху.

Йду вже, діду, йду...

Ґейза ВАМОШ

Ґейза Вамош (1901-1956) – словацький письменник. Літературою цікавився вже під час празьких навчань у Карловому університеті (факультет медицини). Оповідання, які написав у 1919-1923 рр., вийшли у книзі «Очко Едити» (1925). Автор в ній представив галерею патологічних постатей – жертв недосконалості життя. Оповідання близькі поетиці експресіонізму. Криза ідентичності та відчуття огиди з життя відображена у «лікарському» романі «Атоми Бога» (1928), який належить до найвиразніших проявів експресіонізму у словацькій літературі. Роман «Відломлена гілка» (1934) є спробою повернутися до «золотого» віку людства.

Оповідання «Іпохондрик» можна читати у модерному коді «хвороба» – «здоров'я» як модель автопортрета іпохондрика. Проза іронічно коментує прагматизм та ілюзія індивідуальної зміни та злиття з більшістю суспільства.

Іпохондрик

Людино, тобі не соромно? Що діється з тобою, що ти так занепала? Ти, мов вичавлена цитрина. Обличчя у тебе таке кисле, ніби тобі дали ляпаса. Блукаєш вулицями, як прогнаний пес, зі звшеною головою, без енергії. У трамваї штовхають тебе туди-сюди, у магазині, коли йдеш собі щось купити, дістанеться тобі найгірший товар.

Я бачив тебе вчора, коли ти випадково зустрівся з якимось приятелем. Це був веселий чоловік, один з тих, про яких Толстой каже, що звичайно їх називають придатними у товариство і захоплюються їхнім гарним виступом, гумором та пустощами, які їм «так люблю, так добре личить». Але в дійсності здебільш йдеться про порожньо-голових, негідних ледарів. Усе їхнє мистецтво закінчується у показному виступі та дешевій дотепності. Прозорливий чоловік, правда, зразу ж побачить, і так їх і оцінить, але таких прозорливих людей у товаристві дам дуже мало, тому й оті «кавалери» саме тут такі улюблені.

Я ж кажу, ви зустрілися на вулиці. Не знаю, звідки він тебе знає, але якось дуже весело, з довірливою усмішкою вітався з тобою, поплескав тебе по плечу і зразу ж твердить, що ти товстий, мов поросля. Ти примушеним голосом, з кислим обличчям відповідаєш. Видко, що це його розважає і надає можливість стати ще довірливішим. Не чую, про що ви далі розмовляєте, лише те, коли вкінці скаже: – Але йдїть ви з тими вашими нісенітницями. – Подає тобі руку і залишає тебе з твоїм кислуватим обличчям і твоїми нісенітницями.

Бачиш, як такий порожній дурень поводить ся з тобою. І причиною такого стану є лише ти. Чому опускаєшся, чому не вирівняєш голову? На минулому тижні ти зайшов у кав'ярню. Увійдеш, бачиш, що вона повна і розгублено зупинишся.

Я сидів на задньому плані, ти мене не побачив. Однак я бачив, що ти жахливо розгублений, не знаєш, що тобі робити. Ти зарум'янів, безпорадно дивишся то вгору, то вниз, шукаючи місце.

Офіціант недовірливо дивиться на тебе, люди посміхаються. Це тебе приводить ще у більш скрутне становище, незграбно повернешся, хочеш втекти і влізеш у льодову шафу, яка там стоїть. Після того всі сміються.

– Хто цей нещасливець? – запитують елегантні панянки та молодики.

– Але якийсь вбогий іпохондрик, – відповідає один з них. А я тебе дуже жалів, дорогий друже.

Що ба це сказати? Що ти скромний, що ти не нав'язливий. Що люди паскудні, нахабні? Ні, ти не скромний. Це не скромність, це слабкість. Шлях, яким ти йдеш, веде лише у мізантропію. Тобі щось бракує, мабуть, про це ще дізнаєшся.

Свою слабкість називаєш скромністю? – ха-ха-ха. У тебе ця самовпевненість розвивається в якомусь дивному напрямку. Розмовляєш, мов дурень, який у товаристві не вміє вести рмову, сидить там, ніби п'яний, потім, відчуваючи свою провину, тебе надить, мовляв, це товариство є занадто низького духовного рівня, тому краще мовчати... Вкінці цьому й повірять. Багато читаєш, а все таки з цього немає ніякої користі, бо люди вважають тебе дурнем. І так воно з тобою у всьому. Ти вмієш гарно грати на скрипці, а коли тебе хтось з товариства попросить заграти, зазвичай це погано закінчиться. Почнеш грати, зробивши невеличку помилку, почервонієш, і вже усьому кінець, граєш погано і твоє неприємне сум'яття якось перейде і на інших, почувуючи себе незатишно.

– Браво, браво, чудово, – ревуть вкінці цих мук, але думають собі – щоб тебе чорт узяв з твоєю скрипкою.

Кажеш, що маю собі усвідомити, яким неприємним є становище, коли чим більше протестуєш, тим більше добиваються, щоб ти грав.

А ти отак роздумуєш: – Ну, тепер маю грати, бачу, як чекають цього. Не граю якось винятково, час від часу появиться менший недогляд. Вже відчуваю, як сміються, потім прийдуть вітати мене, що граю чудово. Починаю грати. Ох, як пілікає ця струна. Ну, потім прийде провал.

Запитуєш мене, що тобі робити? Ти тільки подивися на свого друга Ондрея. Цей не вміє і четвертину з того, що ти, а прецінь його і просити не треба, ухопить скрипку з усмішкою, впевнено бере в руки і сяк-так грає. Не «Травіату», напевно, якусь легесеньку пісню, після того його і не йдуть вітати, та скажуть йому: – Граєш добре, вправляй і надалі. – Вони це серйозно думають, не тому, що насправді грав добре, адже зробив досить помилок, але тому, оскільки бачать його амбіції, його веселе обличчя, його приємну впевненість. І не відчувають біля нього це невідгідне почуття твоєї кислоти, яке діє так, якби оратор спотикнувся, говорить нісенітниці і ми більше переживаємо, ніж він.

Всюди тільки впевненість! Вона замінить усе. Ти, якщо десь появишся, хоча ти й пристойно одягнений, кожен бачить, що не знаєш, якою ногою маєш виступити і відчуваєш, що у тебе якісь неприємні неполадки на одязі, Кожен з тебе сміється і жаліє тебе.

Як маєш себе вести? Ох, чоловіче, тільки розпам'ятайся на того маляра, який тут був минулого разу, Цей був насправді смішною фігурою. Штани у нього були короткі й широкі, жакет занадто довгий, шарф кричущого кольору. А до того ще й важкі робочі черевики та жовта шапка. Якби тебе отак бачили ходити, ти вже давно був би у божевільні. Ну, а він? З такою божою зухвалою легковажністю ходив у цьому фантастичному одязі й з таким спокоєм, що люди сміялися з нього, але він їм подобався і говорили: – Це інтересна і оригінальна людина. – Швидко з ним потоваришували і через тиждень вже був душею товариства. Де ж були у нього сум'яття, сумнів, мізантропія і твоя «скромність»? Напевно, не робив це навмисно і не вправлявся вдома перед дзеркалом, але жив у гарному, доброякісному тумані, не знаючи, що він є насправді смішною фігурою. Він думав, що він гарний, елегантний і геніальний. Ця його неусвідомлена надуманість додавала йому такої флегми, впевненості і доброї волі, ну, як це тобі пояснити, щоб ти порозумів, і так сяяла з нього ця неусвідомлююча,

підкреслюю, впевненість, що людям подобається: і він став «оригінальною» людиною. Бо ж люди до тебе відносяться так, як ти їх виховував. У нас тільки одна умова: щоб ти був таким, яким хочеш бути. Чому? Тож я тобі поясню. Якщо у тебе поганий настрій, відчуваєш це, і ти хотів би стати іншим, але не вдається, бо цей поганий настрій зовсім оволодів твоєю душею і у тебе не вистачає сил його вигнати. Коли у такому стані йдеш у товариство, не можеш добрий настрій лише імітувати. Зразу ж видно, що це неприродно. І такий настрій породжує песимістичну філософію. Тоді побачиш, який світ жалюгідний, тоді з тебе буде більшовик, або анархіст. Про причини такого настрою тепер тобі не буду говорити, мабуть, іншим разом.

Це безумовно аморальний настрій і оснований на нервозності. Мало таких, які від Природи благословенні, «вічно веселих» людей. Але не відхиляймося від теми!

Коли у тебе хороший настрій, ти мов веселий птах, розважаєш товариство, пошвиствуєш на песимістичну філософію, на анархізм, ходиш з веселим обличчям спілкуєшся з людьми, які не відрадять словами «у мене не вистачає часу». На скрипці заграєш так, що тебе щиро вітають, свої плани здійсниш з повною силою, признання у коханні до своєї дівчини виявиш таким голосом, що вона не може тобі відповісти, бо почервоніла по саме волосся, тільки погодитися. Дуже гарно і сором'язливо і нічого більше не скаже, як і минулого разу, коли ти сумним голосом признався у коханні, коли тобі на голову з дерева упала груша, і вона жорстоко над тобою сміялася. Я переконаний, що ця груша не упала би сама, якби не почула твої незугарні нісенітниці.

Але коли зустрінешся з таким весельчаком, ти його поплескаєш по плечі і з'ясуєш, що він товстий, мов поросля. Втягнувши ший, покірним голосом охоче тобі розкаже про свою біду. Вкінці-кінців ти його порадуєш, коли скажеш: – Ну, дружок, тільки не втрачай надію. – І поблажливо подаєш йому руку, залишивши його на тому ж самому місці. Він відчуватиме себе дуже пошанованим. І це все ти не робиш насильно, однак і тобі здається усе те дуже натуральним.

І усюди так само. Усюди з такою ж енергією, перевагою. Як я вже тобі казав, люди вже такі, якими ти їх хочеш мати. Із ввічливою, милою людиною і той найсуворіший характер буде ввічливий, якщо ти слабкий, переростуть тобі через голову. Я можу тобі сказати, що коли ти у такому хорошому, впевненому настрої, усе тобі вдається. Я ж не хочу цим підкреслити лише те, що самовпевненість додає тобі такої сили й енергії, що будеш вправний усюди; але і те – якщо тобі щось не вдається, воно тебе не долає, не відчужає таким великим це нещастя, і тут же появиться у тебе рятівна думка. Тебе не тривожать постійно нав'язуванні думки, не бачиш цей світ таким чорним, не поширюєш песимізм. Якась театральна п'єса не діє на тебе так сильно, не блукаєш вулицями, мов лунатик, під впливом якогось кіно. Ти добре знаєш, що там грають лише артисти, що світ крутиться після театру так, як і перед ним. Не змінюється за той час, поки ти там сидів. Змінився лише твій духовний стан, а це, як нам відомо, справа дуже відносна. Адже наша радість, або наш смуток, здаються нам у будь-якому випадку таким природнім, що сьогодні дивуєшся, як же ти міг бути учора таким песимістом. А це тому, бо наш мозок, наша душа – недосконалі, одночасно може їх наповнити лише одна свідомість. Потім вона наповнить усе й оволодіє душею. Не можна одночасно мати сумний і веселий настрій. Наша душа, мов терези, Обидві рамена на терезах одночасно не падають. І якщо падають вліво, то повернутися можуть лише тоді, якщо у праву терезу упаде більша вага, сильніший мотив (наприклад, у поганому настрої появиться хороша новина).

Хороший настрій не дозволить тобі побачити бруд і труднощі життя. Так воно і з тобою, як з певною неуважною людиною, якій пустотливі діти увіпхнули під комір записку: продаємо цього осла. Він це не зауважить, зовсім спокійно йде своїм шляхом, хоча люди це читають і хихикають. Між іншим, записка впаде або зникне іншим

способом, та він ніколи нічого не дізнається про це, і живе собі зовсім спокійно. Якби був дізнався, що ходив з таким недоліком по вулицях, було б йому дуже соромно. Як бачимо, ця його сердечна неуважність не дозволила йому побачити недолік. Що не у мені, моєму розумі, це для мене нічого не означає, це мене і не тривожить. Розумна жінка постійно обдурить свого чоловіка, але він про це не знає і блаженно помирає, не знаючи про дійсність.

Запитуєш, що я хочу цим сказати? Ну, те, що маєш засвоїти такий духовний стан, отакий гарний туман, який приховає бруд, додає тобі енергію, силу. Як цього досягти? Це трудна справа, але можна цього досягти. Розкажу тобі як: штучно – автосугестією. Гляньмо тільки на тебе. Ти ж людина аж до крайнощів хворобливо песимістична. Крайність довести рівноваги можна іншою крайністю. Це погана властивість, але на початку вона тобі рішуче потрібна, щоб знищити у собі песимізм. Потім, коли ти вже звик до нового духовного стану, залишиш її сам від себе. Ти повинен мене розуміти, що це лише спосіб, поганий, але безкінечно корисний. Потім не забуваймо, що песимізм та мізантропія також погані справи, але ж і ліки не завжди солодкі й не завжди люб'язно пахнуть.

Яка у цьому зарозумілість у практичному житті? Вже заздалегідь тебе застерігаю, що сміятися не треба, оскільки не теревеню, бо це все я пережив. Тож слухай. Гарно вдягаєшся, щоб бути вдоволений самим собою. Якщо вибираєшся до компанії і твердиш, що ти там найгарніший, найдотепніший, інші зовсім недосконалі. Не почервоній, коли розмовляєш, з якоюсь панянкою. Не зніяковій і не пред'являй їй зразу ж свою філософію песимізму, оскільки ти думаєш, що вона гуся, яке і так би цьому не розуміло. Її обмежений розум настроєний лише на «проблеми» любови і тому подібне. Ти не будеш безсовісний, втримаєш ввічливу перевагу. Твоя надуманість не є метою, але лише засіб до кращої мети. Відчувати й бачити її не повинен ніхто. І побачиш, як будуть роти відкривати, побачивши твою енергію і ввічливу поведінку.

Твоє колеги? Ну, надуманість у цьому напрямку є вже більше обґрунтованою! Прочитали вони стільки, як ти? Мало хто! Роздумують вони? Так, дуже багато про несуттєві речі, але про шляхетні – дуже рідко. Ти взагалі побачиш, що замало тих, які думають глибоко. Маєш їм заграти на скрипці? О, бідолахи, нехай собі поласують на твоїй гарній музиці! Помиляться? Ти? Цей привілей залиши для Ондreja А хоча і зробиш помилку, то нехай! Ця твоя гарна музика могла б їм ще ушкодити. Ну, побачиш, як добре ти з цим справишся. Бо у твоїй грі буде душа, і не буде лише механічне терликання.

Коли заходиш в якийсь офіс, не йдеш, як грішник, повний каяття, але якщо у тебе поганий настрій, зупинишся, і подумаєш, що там не сидять напівбоги, але лише оплачувані чиновники, які повинні задовільнити твоїй ввічливій просьбі і не можуть тебе тільки так відкинути. Енергійно постукаєш, увійдеш: – Добрий день, панове, те і те мені потрібно, – і побачиш, зовсім іншим голосом будуть з тобою говорити, ніж перед тим, коли ти там стояв, мов старець з переляканим кислим обличчям, чекаючи, хто до тебе звернеться.

Отак піднятися над усе і не визнавати нікого. Це погано, та не забуваймо, що ненормальну крайність, ексцентричність лікуємо ліком, трохи противним. Побачиш, що за короткий час отримаєш потрібну і природню самовпевненість, і не треба буде тобі лікуватися штучною надуманістю.

– Ти розумієш мене, розумієш, про що я говорю?

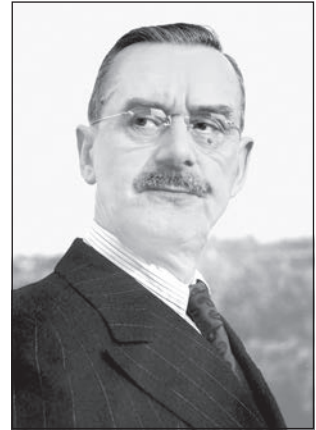
– Чи тебе розумію? Чого ж ти тут стільки мудруєш? Ти мене хочеш повчати? – каже мій друг, іпохондрик, поплескає мене по плечу і залишить свого вчителя. І я почав трохи жаліти оце повчання...

**Зі словацької переклав
Іван Яцканин**

Томас МАНН

Томас Манн (нім. *Thomas Mann*; 6 червня 1875, Любек, Німецька імперія – 12 серпня 1955 поблизу Цюриха, Швейцарія) – німецький письменник, філантроп, есеїст, молодший брат Генріха Манна.

6 червня виповнилося 150 років від дня народження Томаса Манна. І це ще один ювілей іще одного класика, нагода звірити те, що називають «пульсом епохи». І вкотре переконалися: Томас Манн не перестає бути сучасним хоч би тому, що наше сьогодні дедалі більше нагадує його минуле. Він – серед тих, кого треба не просто перечитувати, а вчитися сприймати заново – як своєрідного «інтелектуального каталізатора». Зрештою, все це було б самоочевидним, якби не прикре «але»: в українському інформаційному – і передусім літературному – просторі ні згадки про цю дату. І це не випадковість, а чергове – демонстративне – засвідчення інтелектуального провалу – наочний доказ того, як «функціонує» наша «літспільнота», зациклена на «власних» темах (тобто сама на собі) і глуха до цивілізаційного діалогу. Бо Томас Манн був не лише німецьким письменником, а й письменником Європи в найвищому сенсі цього слова. І його значущість – не лише в естетичній досконалості написаного, а й у тому, що він не переставав шукати для Європи етичну вертикаль, здатну чинити опір диктатурі – як засинання розуму перед політичною катастрофою – і деградації ідеї гуманізму загалом. Саму ж Європу Томас Манн розумів не як географічний конгломерат, а як простір відповідальності, як своєрідний «geistiges Prinzip». Чи не тому й зумів одразу розпізнати й описати фатальну привабливість нацизму – не лише як політичної машини, а й своєрідної психоемоційної конструкції, що діє через міф, екстаз, гіпноз, обіцянку величі та «магію спрощення» – ту, що лежить в основі всіх політичних демагогій і диктатур. Зайве нагадувати, як дивовижно точно ці спостереження резонують із сьогоднішніми інкарнаціями тоталітаризмів у Європі – від бутафорського угорського до агресивного польського, а що вже говорити про російський. Не менш важливо й те, що Томас Манн був одним із перших, хто відмовився від наївної віри в «антифашизм на Сході», побачивши в радянській системі двійника нацизму, – і ця його позиція – рідкісний приклад інтелектуальної чесності, не підпорядкованої політичній моді. Переживши, як і чимало його сучасників, зачарування радянським міфом так само, як перед тим міфом німецьким, Томас Манн у підсумку переконався: комунізм і нацизм можуть сходитися в головному – у знищенні думки, в контролі над сумлінням, у підміні істини добре оформленою брехнею. На відміну від (і цей список був би дуже довгим), він, незважаючи на неодноразові запрошення, не прийняв жодної пропозиції відвідати Москву, а його дедалі різкіші оцінки радянської цензури, репресій, політики Сталіна – знаки не емоційного чи ідеологічного розчарування, а чіткого морального й інтелектуального дистанціювання від радянського «антифашизму». Сьогодні, коли Росія реалізує гібридну суміш обох тоталітарних традицій, а частина західних інтелектуалів знову повторює мантри про «складність», «історичний контекст» і «неоднозначність», – написане і прожите Томасом Манном набуває і злободенної актуальності, й особливого морального статусу. Це – приклад внутрішньої чесності, яку нічим не замінити. А українській «літспільноті» варто пам'ятати: Європа починається не з грантів, резиденцій і паспортів, а з того, кого вона читає і в кого вчиться.

Вадим ВАСИЛЕНКО

Зачарована гора

(Уривок з роману)

Розділ перший

Приїзд

Простий собі хлопець їхав у розпалі літа з Гамбурга, свого рідного міста, до Давоса, що в кантоні Граубюнден. Їхав у гості на три тижні.

З Гамбурга аж туди, в гори, дорога далека, власне, занадто далека для такого короткого перебування. Вона пролягала землями різних господарів то вгору, то вділ, з Південно-німецької височини до берегів Швабського моря, далі – кораблем через його грайливі хвилі, туди, попід урвища, які колись уважалися карколомними.

Подорож досі розгорталася сміливими, широкими лініями, а тепер подрібнюється. З'являються зупинки, формальності. Біля містечка Роршах, уже на теренах Швейцарії, знову треба довіритися залізниці, доїхати ж поки що можна лише до маленької альпійської станції Ландкварт, де необхідно зробити пересадку. Цього разу – вузькоколіяка: після тривалого стовбичення на белебнях малопривабливої місцевості нарешті можна сісти у вагон, і тієї миті, коли маленький, та, очевидно, надзвичайно потужний локомотив рушає з місця, власне й починається пригодницька частина подорожі, крутий, невпинний підйом, що, здається, ніколи не скінчиться. Адже станція Ландкварт розташована ще на помірній висоті, а далі колія пролягає серед диких, упертих скель таки до справжнього високогір'я.

Ганс Касторп – так звали цього хлопця – був сам у маленькому, оббитому сірою тканиною купе, сидів зі своїм портфелем із крокодилячої шкіри, подарованим його дядьком та опікуном, консулом Тінаппелем, так принагідно ми відрекомендували і його, – зі своїм зимовим пальтою, що погойдувалося на гачечку, та своїм пледом, згорнутим у рулон; вікно було опущене донизу, але оскільки пообіддя ставало чимраз прохолоднішим, то він, сімейний пестунчик, підняв обшитий шовком, модний, широкий комір своєї літньої куртки. Поряд з ним на полиці лежала книжка в м'якій обкладинці «Ocean steamships», яку він на початку подорожі уважно вивчав, тепер же вона лежала забутою, тимчасом як астматичний подих локомотива, засівав обкладинку вугільним пилом.

Два дні подорожі віддаляють людину – а особливо молоду, ще не так міцно закорінену в житті – від її щоденного світу, всього того, що вона називає обов'язками, вподобаннями, клопотами, намірами, набагато більше, ніж уявляв собі Ганс Касторп, розмірковуючи про це в екіпажі дорогою до вокзалу. Простір, що, розкручуючись та вислизавши, котиться вперед між ним та місцем, до якого він приріс, котиться, демонструючи силу, яку скорше очікують від часу, що з кожною годиною спричиняло внутрішні зміни, які дуже нагадують вплив часу, але певною мірою його перевершують. Простір, як і час, творить забуття, але це відбувається завдяки тому, що особистість людини вивирається зі свого оточення й опиняється перенесеною у вільний, первинний стан, – так, навіть педанти та обивателі перетворюються за одну мить наче на

якихось волоцюг Кажуть, що час – це Лета, та повітря чужини – це той самий трунок забуття, може, він діє й не так сильно, зате значно швидше.

Щось подібне відчував і Ганс Касторп. Він не очікував від цієї подорожі чогось особливого, не готувався до неї внутрішньо. Скорше мав намір швидко її здійснити, відбутися їй, як обов'язок, повернутися таким самим, яким був до поїздки, й продовжити своє життя саме там, де він його на якусь мить полишив. Ще вчора цілковито був занурений у звичне коло думок, міркував про те, що якраз саме допіру відбулося: про зданий іспит та про те, що мало відбутися незабаром – практика у фірмі «Тундер та Вільмс» (корабельна верф, машинобудівний завод та виробництво котлів), тож Ганс Касторп чекав, коли проминуть ці три тижні з неймовірним нетерпінням. Проте зараз йому здавалося, ніби він має зосередити всю свою увагу на теперішньому моменті й не надто легковажити. Те, що його підіймають у місця, де він ще ніколи не дихав і де, як він знав, панують цілком незвичні, скупі й непривітні умови життя, – все це починало його збуджувати, наповнювати певним страхом. Рідний дім та усталений порядок були не лише десь далеко за спиною, але особливо далеко вниз, а він усе ще їхав угору. На півдорозі до невідомого задавався питанням, як то воно буде там, нагорі. Можливо, йому, який народився й виріс на висоті всього кількох метрів над рівнем моря, було нерозумно так несподівано підійматися на такі екстремальні верхи, не перебувши попередньо кілька днів на середніх висотах? Та хотілося вже досягти мети своєї подорожі, адже, добравшись нагору – так думалося йому, – він житиме як скрізь, а не так, як досі, коли цей невпинний підйом постійно нагадує йому, в яких не відповідних для нього сферах він опинився. Ганс Касторп визирнув у вікно: потяг вигинався на вузькому перевалі, було видно передні вагони, локомотив, який від напруги викидав брудні, зелені й чорні клуби диму, що розносилися вітром. Праворуч, углибині пінилася річка, ліворуч темні смереки поміж скель стриміли до сірого, мов кам'яного неба. Траплялися тунелі, в яких панував суцільний морок, коли ж потяг виринав на світло, перед очима розгорталися широкі провалля, там, на дні видніли далекі села. Провалля зникалися, виринали нові звори, в ярах яких ще лежав сніг. Були зупинки на глухих кутових станціях з убогими, маленькими вокзальчиками, звідки потяг виїжджав, рухаючись у протилежному напрямку, це пантеличило і ставало незрозуміло, якою дорогою вони їдуть і де яка сторона світу. Здалеку розгорталися колосальні види священно-фантазмагоричного нагромодження скель високогір'я, до яких тягся потяг, на мить відкривалися вони перед приголомшеним поглядом і знову зникали на закруті. Ганс Касторп запримітив, що вони полишили за собою зону листяного лісу, а отже й співочих птахів, і ця думка про закінчення, про збідніння спричинила в нього легке запаморочення та нудоту, й на дві секунди він затулив очі рукою. Минулося. Він бачив, що підйом вже завершується, перевал залишився позаду. Потяг спокійно котився рівним дном долини.

Було близько восьмої, ще дніло. Вдалечині з'явилося озеро, його плесо було сіре, а недалеко від берега на сусідніх схилах чорніли смерекові ліси, що вище, вони ставали все рідшими і врешті губилися, лишаючи нагорі тьмаве голе каміння. Поїзд зупинився на маленькій станції, це було село Давос – Ганс Касторп почув оголошення на пероні, незабаром він уже приїде. Та раптом зовсім поряд почув голос Йоахима Цімсена, спокійний гамбурзький голос його брата у перших, який промовив:

– Добридень, ну що, виходь! – і коли Ганс Касторп визирнув з вікна – на

пероні стояв сам Йоахим, у брунатованому демісезонному пальті, без шапки, й мав такий здоровий вигляд, як ніколи досі. Він засміявся й знову промовив:

– Ну, виходь, давай, не соромся!

– Але ж я ще не доїхав, – збентежено мовив Ганс Касторп.

– Ні, ти вже приїхав. Тут уже село. Звідси ближче до санаторію. Я з візником. Давай сюди свої речі.

Збентежено сміючись від збудження, Ганс Касторп передав Йоахимові Цімсену просто з вікна свої портфель та зимове пальто, скручений плед, тростину, парасольку й, нарешті, книжку «Ocean steamships». Потім, перебігши довгий коридор вагона, він вистрибнув на перон, аби нарешті по-справжньому привітати свого брата, але без екзальтації, а так, як то й належить спокійним, стриманим людям. Як не дивно, але здавна вони намагалися уникати називати один одного на ім'я через те, що боялися виявити таким чином надто гарячі почуття. Але оскільки називати один одного на прізвище також не було зручно, вони обходилися просто звертанням на ти. Це стало їхньою закоренілою звичкою.

Двоюрідні брати швидко й дещо недбало потисли один одному руки, та Цімсен, вітаючись, по-військовому виструнчився. Чоловік у лівреї та кашкеті з галунами зиркнув на них та підійшов, аби вручити Гансу Касторпу квитанцію за багаж. Це був консьєрж міжнародного санаторію «Берггоф», він натякнув, що велику валізу гостя забере на наступній станції, Давос-Пляц, але спершу завезе обох добродіїв на вечерю. Чоловік у лівреї накульгував, тож перше запитання Ганса Касторпа до Йоахима Цімсена було таким:

– Він що, ветеран війни? Чого це він так накульгує?

– Атож, – дещо кисло відповів Йоахим. – Ветеран! У нього це в коліні – чи, скорше, було в коліні, та довелося вилучити колінну чашечку.

Ганс Касторп миттєво спам'ятався.

– Ось воно що! – сказав він, на ходу озирнувшись. – Ти натякаєш, що в тебе ще не все минулося? В тебе такий вигляд, наче ти щойно зіскочив з коня після військових маневрів. – При цих словах він поглянув на брата збоку.

Йоахим був вищим і кремезнішим за нього, здавався втіленням молодечої сили і був ніби створеним для військового строю. Він був дуже темний шатен – тип, що нерідко трапляється на білявій Гансовій батьківщині, його і так темна шкіра від сонця стала майже бронзовою. З великими карими очима й темними вусами над виразно окресленим ротом він здавався би гарним, якби не вуха, що стояли сторч. До певної пори вуха були його єдиним смутком і життєвим болем. Тепер він мав інший клопіт. Ганс Касторп вів далі:

– Ти ж потім повернешся разом зі мною? Я не бачу тут жодної перешкоди для тебе.

– Так таки з тобою? – перепитав брат і поглянув на нього своїми великими очима, що завжди здавалися лагідними, та за ці п'ять місяців набули трохи стомленого, ба навіть сумного виразу: – Коли?

– Ну, за три тижні.

– Ось воно що, подумки ти вже вертаєш додому, – відповів Йоахим. – Не спиши, ти ж лише прибув. Тут, нагорі, для нас три тижні – це майже ніщо, але для тебе, оскільки ти приїхав у гості всього на три тижні, то таки багато часу. Спочатку акліматизуйся, це не так просто. Крім того, клімат у нас – не єдина дивина. Тут ти побачиш дещо нове для себе, пильнуй. А щодо мене, то насправді все не зовсім так гладенько, як здається на перший погляд. «За три тижні – назад»... Знаєш, це все ідеї з рівнини. Я справді засмаг, але це насам-

перед від яскравого снігу й зовсім нічого не означає. Беренс каже те саме, й під час останнього генерального обстеження заявив, що треба набратися терпіння ще на добрих півроку.

– Півроку, ти збожеволів? – вигукнув Ганс Касторп. Під станційною будовою, що радше скидалася на хатинку, вони сіли в жовтий кабриолет, який уже чекав на них, і, коли пара гнідих рушила, Ганс Касторп засовався на жорсткій подушці сидіння:

– Півроку? Та ти вже й так тут майже півроку! Витратити таку силу часу!

– Так, час, – мовив Йоахим і захитав головою, не особливо переймаючись щирим вигуком брата. – Тут із часом поводяться досить безцеремонно – ти й уявити собі не можеш. Для них три тижні – все одно, що один день. Ось побачиш. Ти все побачиш, – сказав він. – Тут людина змінює свої поняття.

Ганс Касторп сидів боком і не зводив погляду зі свого двоюрідного брата.

– Все-таки, ти тут чудово відпочив, – промовив він, похитуючи головою.

– Ти так вважаєш? – відповів Йоахим. – Зрештою, я також так гадаю! – повів він далі, відкинувся на сидінні, але нараз знову підхопився. – Так, почувуюся краще, – пояснив він, – але я таки ще не одужав. Угорі правої легені, там, де раніше так харчало, зараз лише шорстке дихання, то не так страшно, але внизу ще таки *добряче* хрипить. Окрім того, сухі хрипи також і в другому міжреберному відділі.

– Ти став ученим, – мовив Ганс Касторп.

– Так, слава Богу, добра вченість. Я охоче знову б усе забув за службою, – відказав Йоахим. – Але в мене все ще мокротиння в легенях, – сказав він байдуже, але, водночас різко здвигнувши плечима, що не надто йому пасувало. Далі він показав своєму братові якийсь предмет, якого дістав із кишені пальта й знову заховав: то була маленька вигнута пляшечка із синього скла з металевою кришечкою. – Більшість із нас тут, нагорі, мають таке з собою. Ми навіть називаємо їх спеціальним словом, дуже весело. Поглянь на місцевість?

Ганс Касторп і так вже дивився й промовив: «Це вражає!»

– Ти вважаєш? – перепитав Йоахим.

Вони залишили позаду паралельну до залізниці, нерівномірно забудовану вулицю, звернули ліворуч, перетнули полотно вузькоколійки, міст над струмком, і потім екіпаж поїхав дорогою, що злегка підіймалася вгору назустріч укритому лісом косогору, де на порослому травою плато мовчазним фасадом на південний захід розташовувалась довга будівля з купольною баштою: через численні балконні лоджії вона видавалася здалеку дірявою й пористою, мов губка. В деяких вікнах уже світилося. Швидко наступали сутінки. Рожеві промені призахідного сонця, що на мить оживили запнуте хмарами небо, швидко поблякли, й у природі запанував той безбарвний, безжиттєвий і смутний перехідний час, який передую настанню ночі. Заселена долина, що розляглася довгою, ледь вигнутою дугою, раптом уся засвітилася вогнями: вогні були внизу, поодинокі на схилах, особливо, праворуч, де вони підіймалися рядами разом з терасоподібною забудовою. Ліворуч косогором тяглися стежки, що губились у глухих глицевих лісах. Віддалені лаштунки гір, позаду, при вході в долину, яка на їхньому тлі здавалася вужчою, набули спокійного сіро-голубого, мов шифер, кольору. Здійнявся вечірній вітерець, і стало прохолодно.

– Чесно кажучи, я вже не вважаю це настільки вражаючим, – мовив Ганс Касторп. – Де ж усі оті глетчери, вічні сніги та велетнеподібні гори? Оці, що ми бачимо, як на мене, не такі-то й високі.

– Ні, вони таки високі, – відповів Йоахим, – майже скрізь бачиш межу поширення дерев, вона досить різко виділяється, смереки вище не ростуть, а разом з ними зникає все. Вище он лише скелі. По той бік, праворуч від Шварцгорна, отой от гребінь, там тобі й глетчер, бачиш, он синіє? Не великий, але це глетчер, як і годиться, глетчер Скалетта. У прогалині – Піц Мішель та Тінценгорн, звідси тобі їх не видно, на них завжди лежить сніг, цілий рік.

– У вічнім снігу, – сказав Ганс Касторп.

– Так, якщо хочеш, у вічному. Ні, тут таки високо. Просто ти маєш ураховувати, що тут ми самі на добрячій висоті. Тисяча шістсот метрів над рівнем моря. Тож оцю висоту важко по-справжньому оцінити.

– Так, сюди довелося довго видряпуватись! Мені аж лячно стало, їй-бо. Тисяча шістсот метрів! Це ж якщо порахувати – приблизно п'ять тисяч футів. За все своє життя я ще ніколи так високо не бував. – І Ганс Касторп охоче глибоко вдихнув незнайомого йому повітря. Воно було свіже – ото й усього. Воно не мало запаху, змісту, вологости, легко вдихалося й не збуджувало жодного відчуття.

– Просто вражає, – зауважив він із чемности.

– Так, це повітря знамените. До річі, сьогодні місцевість видається не надто вирашною. Часом вид буває кращим, особливо, коли є сніг. Але якщо постійно дивитися, то пересичуєшся цим ландшафтом. Вір мені, усі ми тут, нагорі, просто вже переситились ним, – сказав Йоахим і скривився, наче від огиди, що видавалося перебільшенням та нестриманим і не надто йому пасувало.

– Ти говориш так дивно, – сказав Ганс Касторп.

– Я говорю дивно? – Йоахим з ноткою стурбованості обернувся до свого двоюрідного брата...

– Ну що ти, перепрошую, просто на мить так мені здалося! – покvapно промовив Ганс Касторп. Він мав на увазі зворот «ми тут, нагорі», який Йоахим ужив уже втретє чи вчетвертє і який насторожував Ганса Касторпа й чомусь непокоїв.

– Як бачиш, наш санаторій розташований ще вище, ніж саме містечко, – вів далі Йоахим. – На п'ятдесят метрів. У проспекті написано «сто», але насправді – п'ятдесят. Найвище розташований санаторій «Шацальп», там, по той бік, його звідси не видно. Їм доводиться взимку спускати свої трупи на санях, бо дороги стають непрохідними.

– «Свої трупи»? Ти про що? – вигукнув Ганс Касторп. Та нараз розреготався, голосно й нестримно; його груди здіймались, а дещо зашкарубле на холодному вітрі обличчя скривилося в ледь болісну гримасу. – На санях! І ти ще так спокійно про це говориш! Ти став таки добрим циніком за останні п'ять місяців!

– Нічого тут цинічного, – відповів Йоахим, здвигнувши плечима. – Що тут такого? Трупам однаково байдуже... Зрештою, цілком імовірно, що тут у нас можна стати циніком. Той Беренс, він також старий цинік – знаменита людина, до річі, колишній студент-корпорант і, здається, блискучий хірург, тобі він сподобається. Потім ще є доктор Кроковскі, асистент – розумна голова. У проспекті особливо наголошується на його полі діяльності. Він займається розчленовуванням душі пацієнтів.

– Чим займається? Розчленовуванням душі? Звучить досить гидко! – вигукнув Ганс Касторп, його аж розпирало від сміху. Він уже не міг стриматися: після всього – ще це розчленовування душі, яке добило його вже цілковито. Він так реготав, що сльози текли з-під пальців, якими він прикривався. Йоахим також щиро сміявся – настрої у нього, здається, ще більш піднявся. Ось

так у доброму гуморі хлопці висіли з екіпажу, який наприкінці повільно підкотив їх крутим, дугоподібним під'їздом до порталу міжнародного санаторію «Берггоф».

Номер 34

Зразу праворуч була консьерж-ложа, де сидів за телефоном і читав газети портє, схожий на француза, на ньому була сіра ліврея, як і на тому кульгавому біля вокзалу. Він вийшов їм назустріч і повів через яскраво освітлений хол, ліворуч якого розташовувалися салони для гостей. На ходу Ганс Касторп зазирнув досередини, але кімнати були порожні. Він запитав, де ж мешканці, на що його брат відповів:

– У них процедури лежання на повітрі. Я сьогодні був звільнений, оскільки мав зустріти тебе. А як правило, я також після вечері лежу на балконі.

Цього було досить, щоб Ганс Касторп знову вибухнув сміхом.

– І це правда, в сніг чи дощ ви лежите на балконі? – запитав він тремким голосом...

– Такий припис. Від восьмої до десятої. Ну, давай уже, заходь, подивись на свою кімнату та помий руки.

Вони сіли в електричний ліфт, який обслуговував француз. Підіймаючись, Ганс Касторп протер очі.

– Від сміху я геть утратив сили, – сказав він засапано. – Ти мені такого понарозказував... А розчленовування душі – ну, це вже вершина, це вже занадто. Окрім того, я, здається, трохи таки притомився з дороги. В тебе також ноги мерзнуть? І водночас так пашисть обличчя, неприємне почуття. А вечеря вже скоро? Здається, я досить виголодався. Як тут у вас, нагорі, годують пристойно?

Нечутно йшли вони вузьким коридором, ступаючи килимком з кокосової соломи. Біде світло ширилось із дзвоноподібних світильників з матового скла, що висіли під стелею. Воно ряхтіло на білих, гладеньких, покритих олійною фарбою стінах. Сестра-жалібниця промайнула десь попереду в білому головному уборі й пенсне, шворку якого заклала собі за вухо. Очевидно, належала до протестантської конфесії, у своїй роботі не відчувала справжнього покликання, була допитливою та змученою нудьгою. У двох місцях уздовж коридору на підлозі перед білими, лакованими, нумерованими дверима стояли своєрідні балони, великі, череваті посудини з короткими шийками, запитати про призначення яких Ганс Касторп спершу забув.

– Ось і твоя кімната, – мовив Йоахим. – Номер тридцять чотири. Я – праворуч, а ліворуч – російська подружня пара, треба сказати, поведяться вони трохи зухвало й заголосно, але інакше не випадало. Ну, що скажеш?

Двері були подвійні, з гачками для одягу в тамбурі. Йоахим увімкнув горішне світло, і в тремтливій ясності кімната постала світлою й затишною, з білими практичними меблями, шпалерами, що минуться, з охайним лінолеумом на долівці та лляними фіранками, простими й веселими на сучасний лад. Балконні двері були прочинені, було видно вогні долини й віддалено чутно танцювальну музику. Чемний Йоахим виставив на комоді маленьку вазу з кількома квітками – те, що можна було знайти серед отави, – дерев'яні та дзвіночки, які він сам зірвав на косогорі.

– Мило з твого боку, – промовив Ганс Касторп. – Яка затишна кімната! Вожевидь тут можна приємно перебути кілька тижнів.

– Позавчора тут померла одна американка, – сказав Йоахим. – Беренс уважав, що до твого прибуття кімната вже буде готова. При ній був її наречений, англійський морський офіцер, але він не дуже тримав себе в руках. Щомиті вискакував на коридор, щоб виплакати, зовсім як хлопчисько. Потім, після гоління, натер собі щоки кремом від холоду, бо сльози його надто пекли. Позавчора ввечері в американки ще сталися два першокласні крововиливи, й то вже був кінець. Але забрали її ще вчора ввечері, й потім тут, звісно, все ґрунтовно обробили формаліном, кажуть, це дуже добрий засіб.

Ганс Касторп сприйняв цю оповідь зі збудженою неухважністю. Закасавши рукави, стояв перед умивальником, нікельовані крани якого виблискували від електричного світла; на акуратно застелене ліжко з білими металевими бильцями він навіть не озирнувся.

– Обробили, ну, чудово, – витираючи руки, промовив він дещо не до ладу, бажаючи продовжити розмову. – Так, метил-альдегід не витримують найвитриваліші бактерії – H_2CO , але від нього в носі крутить, правда ж? Безперечно, су-во-ре дотримання чистоти є необхідною умовою... Цю фразу він вимовив, розділяючи склади, з підкресленою північно-німецькою вимовою, тоді як його брат, з часів свого студентства, призвичаївся до загальнолітературної, отож Ганс Касторп вів далі: – До речі, я хотів ще сказати... Напевне, морський офіцер голився безпечною бритвою, ними можна порізатися швидше, ніж добре направленим бричем, принаймні, в мене склалось таке враження, я вживаю по черзі й те, й те... Ну, і подразнена шкіра від солоної води, звичайно, пече, напевне, він зник на службі користуватися кремом від холоду, мене це не дивує... – Ганс Касторп розбазікував далі, сказав, що в нього в чемодані лежить двісті штук «Марії Манчіні» – його марки сигар, – що митна перевірка була дуже поблажлива, що різні знайомі передають Йоахимові з дому великий привіт. – Тут хіба не опалюється? – вигукнув він зненацька й підскочив помацати труби опалення...

– Ні, нас тут тримають у прохолоді, – відповів Йоахим. – Треба чекати серпня, поки ввімкнуть центральне опалення.

– Серпня, серпня, але ж ми замерзаємо! Я жахливо мерзну, хоч обличчя в мене просто горить, лише торкни, яке воно гаряче!

Ця пропозиція зовсім не пасувала Гансові Касторпу, йому самому стало ніяково. Йоахим також не став виконувати його прохання, а лише промовив:

– Просто тут таке повітря, й нічого це не означає. У самого Беренса цілий день сині щоки. Деякі так і не можуть звикнути. Ну, вперед, бо нам на обід нічого не дістанеться.

У коридорі знову з'явилася медична сестра, яка короткозоро мружилася на них. Та на другому поверсі Ганс Касторп раптом зупинився, заворожений жахливим звуком, що долинав зовсім зблизька, з-за повороту коридора, звук був не голосний, але настільки огидний, що Ганс Касторп скорчив гримасу й запитально поглянув на брата. Це, судячи з усього, був кашель, але не подібний до жодного кашлю, який Ганс Касторп будь-коли чув; проти цього будь-який відомий йому кашель здавався чудовним, здоровим виявом життя, – кашель без жодного ентузіазму звучав нерівномірними ривками, мов жахливе, безсиле перемішування каші органічного розкладу.

– Так, – сказав Йоахим, – тут справи кепські. Австрійський аристократ, знаєш, така елегантна людина, просто природжений юнкер на коні. І ось такий стан. Він ще, правда, виходить з кімнати сам.

Вони крокували собі далі, а Ганс Касторп увесь час повертався в розмові до кашлю того юнкера. «Ти маєш лише зрозуміти, – казав він, – що я такого кашлю зроду не чув, для мене це зовсім нове, саме тому я так переймаюся. Бувають такі різні види кашлю, сухий чи з відкашлюванням, а коли відкашлюєш, то, вважається, що це на краще, не те, що оте гавкотіння. Коли я в юності (він сказав: «я в юності») хворів на ангіну, то кашляв як вовк, і всі раділи, коли вже трохи відпустило, я ще добре пам'ятаю. Але такого кашлю, як цей, не було, принаймні, в мене не було – це, взагалі, вже не живий кашель. Він не сухий, але відкашлюванням це також не назвеш, не те слово. Воно так, ніби заглядаєш людині всередину, а там лише липка грязюка й слиз...

– Що вдієш, – сказав Йоахим, – таке я чую щодня, можеш не описувати, як це звучить.

Та Ганс Касторп ніяк не міг погамуватися з тим кашлем, одно торочив, що то ніби заглядати юнкерові досередини, й коли вони зайшли до ресторану, очі його збуджено блищали.

У ресторані

Тут було світло, елегантно й затишно. Ресторан був зразу праворуч від холу, навпроти салонів для конwersацій. Як пояснив Йоахим, тут переважно харчувалися новоприбулі, гості та ті, до кого хтось приїхав провідати. Тут святкували дні народження, дні від'їзду, а також позитивні результати генерального обстеження.

– Часом тут вирує життя, – сказав Йоахим, – навіть шампанське подають. Зараз тут не було нікого, окрім самотньої пані років тридцяти, яка читала книжку, при цьому щось мугикала собі під ніс і середнім пальцем лівої руки постукувала по скатертині. Коли хлопці сіли за сусідній столик, вона перейшла на інше місце й сіла до них спиною.

– Уникає людей, – пояснив Йоахим, – і завжди їсть у ресторані з книжкою. Кажуть, ще молоденькою дівчиною прибула до легеневого санаторію та й досі тут мешкає.

– Ну тоді ти зі своїми п'ятьма місяцями всього лише зелений початківець і ним залишишся, навіть коли перебудеш тут цілий рік, – мовив Ганс Касторп, на що Йоахим знизив плечима – жест, що раніше був йому не властивим – і потягся за меню.

Вони обрали столик на підвищенні біля вікна, гарне місце. Сиділи один навпроти одного на тлі кремової штори, обличчя їхні були освітлені електричною настільною лампою з червоним абажуром. Ганс Касторп склав разом свої свіжо-вмиті руки і з приємним передчуттям потер їх одна об одну, так він робив завжди, коли сідав до столу – можливо, тому, що його предки перед обідом завжди молилися. Обслуговувала привітна дівчина, що говорила ніби піднебінням, одягнена була вона в чорну сукню з білим фартушком, її широке обличчя пашіло здоров'ям. У Ганса Касторпа викликало неабияке по-жвавлення зауваження Йоахима, що офіціанток тут називають «сестрами-го-дівницями». Вони замовили в «сестри» одну пляшку «Грюо Ляроз», яку Ганс Касторп спершу завернув, оскільки вона була не достатньо темперована. Їжа виявилася чудовою. Їм подали спаржевий суп, фаршировані томати, печеню з різноманітними добавками, особливо вдалий десерт, асорті сирів та фрукти. Ганс Касторп їв дуже багато, хоча його апетит виявився менш сильним, ніж

він спершу гадав. Проте багато їсти він звик навіть тоді, коли не мав сильного голоду, просто із самоповаги.

Йоахим надав стравам не надто багато уваги. Їжа йому набридла, казав він, тут, нагорі, всі це відчують, навіть заведено нарікати на їжу, адже якщо сидиш тут день у день... Проте вино пив охоче, ба навіть з певним захопленням, при цьому, оминаючи надто яскраві епітети, постійно висловлював своє задоволення від того, що нарешті тут є хтось, із ким можна перекинутися розумним словом.

– Так, просто колосально, що ти приїхав! – мовив він, і в його спокійному голосі чулася схвилюваність. – Маю сказати, що це для мене справжня подія. Таки певна переміна тобто, цезура, певний злам у цьому безконечному, безмежному перебуванні наодинці...

– Але ж для вас час має тут збігати швидко, – зауважив Ганс Касторп.

– Швидко й повільно, як тобі хочеться, – відповів Йоахим. – Він взагалі не збігає, маю тобі сказати, що це взагалі ніякий не час і ніяке не життя, яке вже там життя, – сказав він, хитаючи заперечно головою, й знову потягся до склянки.

Ганс Касторп також пив, не зважаючи на те, що обличчя аж папіло. Та тілові все ще було холодно, відчувався радісний, але й трохи болісний неспокій. Слова випереджали думку, він часом обмовлявся й тоді просто відмахувався рукою. До речі, Йоахим також був трохи збудженим, тим вільніше й розкутіше розгорталася їхня розмова. Нараз пані, що постійно мугикала та постукувала пальцем, раптом підвелася й пішла геть. За їжею вони жестикулювали виделками, зі шматком за щокою надавали обличчю серйозного виразу, сміялися, кивали головами, знизували плечима й, не встигнувши як слід проковтнути їжу, говорили далі. Йоахим цікавився новинами з Гамбурга й перевів розмову на заплановану регуляцію річки Ельби.

– Епохально, – казав Ганс Касторп. – Епохально для розвитку нашого судноплавства. Важко переоцінити значення цього. Ми закладаємо в бюджет п'ятдесят мільйонів як негайні одноразові видатки, і можеш бути певним, ми знаємо, що робимо.

Проте, незважаючи на всю важливість регуляції Ельби, він швидко перескочив на іншу тему й просив Йоахима, аби той детальніше розповів про життя «тут, нагорі» і про гостей, Йоахим був радий нагоді поділитися враженнями й розповісти як то воно є. А про трупи, які спускають трасою бобслею, він мав розповісти ще раз і засвідчити, що то свята правда. Ганс Касторп зайшовся від сміху, аж і Йоахим розсміявся, відчуваючи при цьому задоволення. Він оповідав і про інші кумедні речі, підживлюючи таким чином загальний настрій. З ним за столом сидить одна пані на ім'я Штер, до речі, досить хвора, дружина музиканта з Каннштадту, – вона найбільш неосвічена особа, яку він будь-коли зустрічав. На повний серйоз вона каже «дезінфікувати». Асистента ж Кроковскі називає «фомулус», маючи на увазі «фамулус». Усе це доводиться мовчки ковтати. Окрім того, вона просто хвороблива пліткарка, як, зрештою, більшість тих, хто «тут, нагорі», а іншій дамі, пані Ілтис, вона казала, що носить «стерілет».

«Стерілет, замість стилет – ну, це просто чудово!» Напівлежачи в своїх кріслах, вони так реготали, що аж трусилися, й майже одночасно на них напала гикавка.

Нараз Йоахим насупився й задумався над своїм жеребом.

– Так, ми сидимо тут і сміємося, – мовив він з болем у голосі, який перери-

вали здригання його діафрагми, – а коли я нарешті звідси вийду – ніхто й не знає, бо коли Беренс каже: ще півроку, то щонайменше треба настроюватися на довший термін. Це досить жорстоко, еге ж? Я вже так радів, що наступного місяця зможу скласти офіцерський залік. А тим часом я і далі тут байдикую з термометром у роті, рахую ляпсуси пані Штер і марную час. Один рік має таке значення в нашому віці, там, унизу можуть відбутися такі зміни і такі зрушення. А я маю скніти в цій дірі, просто як у гнилому болоті. Ні, я зовсім не перебільшую...

Дивним чином на це Ганс Касторп відповів лише запитанням, чи можна тут знайти таке пиво, як портер, а коли його двоюрідний брат глянув на нього трохи здивовано, то помітив, що той буквально засинає – власне, він уже спав.

– Та ти засинаєш! – сказав Йоахим. – Ходімо, вже час спати нам обом.

– Ще зовсім не час, – сказав Ганс Касторп, ледь ворущаючи язиком. Проте він все-таки пішов, трохи згорбившись і незграбно переставляючи ноги, як людина, що від втоми буквально падає з ніг. Він змушений був з останніх сил взяти себе в руки, коли у ледь освітленому холі почув голос Йоахима:

– Там сидить Кроковскі. Гадаю, я мушу тебе швидко відрекомендувати.

Кроковскі сидів на світлі перед салонним каміном, недалеко від прочинених розсувних дверей, і читав газету. Коли молоді люди попрямували до нього, він підвівся, а Йоахим по-військовому сказав:

– Пане докторе, дозвольте, будь ласка, відрекомендувати вам мого брата в перших Касторпа з Гамбурга. Він оце приїхав.

Доктор Кроковскі привітав нового гостя зі своєрідною щирою, вайлуватою й бадьорою сердечністю, так ніби хотів натякнути, що у спілкуванні з ним тет-а-тет жодна ніяковість недоречна, пасує лише радісна довірливість. Йому було під тридцять п'ять, він був кремезним, огрядним, значно меншим на зріст за обох двоюрідних братів, тож йому доводилося, розмовляючи з ними, закидати голову трохи набік; він був неймовірно блідий, блідість ніби просвічувалася крізь шкіру, й це враження посилював темний жар його очей, чорні брови і досить довга ледь шпакувата, навпіл розділена борода. На ньому був чорний двобортний костюм, чорні з дірочками, схожі на сандалі черевики, товсті сірі вовняні шкарпетки та м'який широкий шарф, який Ганс Касторп колись бачив лише на одному фотографії з Гданська. Це надавало доктору Кроковскі таки справді артистичного вигляду. Щиро посміхаючись крізь бороду жовтавими зубами, він потис хлопцеві руку, при цьому проказуючи баритоном з ледь помітним іноземним акцентом:

– Ласкаво просимо, пане Касторп! Бажаю вам швидко акліматизуватися й почуватись у нашому колі якнайкраще. Вибачте за запитання, ви прибули до нас як пацієнт?

Було зворушливо дивитись, як Ганс Касторп намагається демонструвати свою ввічливість та перебороти сон. Його дратувало те, що перебуває в такій поганій формі й з недовірливою самовпевненістю молодости вбачав у посмішці та бадьорому настрої асистента ознаку поблажливої іронії. Він відповів, що приїхав на три тижні, згадав про свій іспит, а щодо лікування, то він, слава Богу, цілком здоровий.

– Справді? – перепитав доктор Кроковскі, при цьому витягти голову й схиливши її набік, ніби глузував, і ще ширше посміхаючись... – Тоді ви феномен, гідний усебічного вивчення! Мені, зокрема, ще ніколи не траплялась абсолютно здорова людина. Вибачте за запитання, але що то за іспит, який ви витримали?

– Я інженер, пане докторе, – відповів Ганс Касторп зі стриманою гідністю.

– А, інженер! – і посмішка доктора Кроковскі зразу поблякла, на якусь мить втратила сердечність. – Славно-славно. Отже ви не прийматимете тут жодних медичних процедур, ні в фізичному, ані в психічному розумінні?

– Ні, дуже дякую! – сказав Ганс Касторп, ледь не відступаючи крок назад.

Тут посмішка доктора Кроковскі знову переможно засяяла й знову, потискуючи хлопцеві руку, він голосно вигукнув:

– Ну, гарного вам сну з почуттям вашого бездоганного здоров'я, пане Касторп! На добраніч і до побачення! – з цими словами він відпустив молодих людей і знову сів до своєї газети.

Ліфт уже не працював, тож назад вони підіймалися сходами, підіймалися мовчки, трохи пригломшнені від зустрічі з доктором Кроковскі. Йоахим провів Ганса Касторпа до номера тридцять чотири, куди кульгавий консьєрж і справді доставив багаж, вони побалакали ще хвилин з п'ятнадцять, поки Ганс Касторп діставав з валізи нічну білизну й речі для ванни, при цьому курячи товсту, слабку цигарку. До сигари сьогодні він не добрався, що здалось йому самому дивним і незвичайним.

– Він виглядає дуже поважно, – сказав Ганс Касторп, випускаючи ротом дим. – Блідий як стіна. Але, слухай, його взуття просто жахливе. Сірі вовняні шкарпетки та оті сандалі. Він часом наприкінці не образився?

– Кроковскі досить чутливий, – визнав Йоахим. – Ти не мав так різко відмовлятися од медичних процедур, принаймні, не від психічних. Йому не подобається, якщо хтось їх уникає. Зі мною він також не дуже спілкується, оскільки я йому не достатньо довіряю. Вряди-годи розповідаю йому про який-небудь свій сон, аби він мав що розчленувати.

– Ну, то, певно, я його образив, – сказав Ганс Касторп з досадою, оскільки відчував незадоволення самим собою, адже через нього хтось образивсь. І вона навалилася на нього з новою силою.

– На добраніч, – сказав він, – я падаю з ніг.

– О восьмій я знайду по тебе до сніданку, – сказав Йоахим на прощання.

Ганс Касторп нашвидкуруч провів вечірній туалет. Заледве встиг вимкнути настільну лампу, як сон здолав його, і він встиг ще раз здригнутися, згадавши, що позавчора на цьому ліжку померла людина. «То, напевне, не вперше, – сказав він до себе так, наче це могло його заспокоїти. – Це просто смертний одр, звичайний смертний одр». І заснув.

Та тільки-но заснув, йому почало щось снитися, і снилось аж до ранку. Переважно він бачив Йоахима Цімсена у дивній, скоцюрбленій позі, який спускався саньми з крутої гори. Мав таку саму фосфоресцентно бліду шкіру, як і доктор Кроковскі, а попереду сидів юнкер, який мав досить непевний вигляд, як людина, про яку лише відомо, як вона кашляє, він тими саньми й правив. «Для нас це все однаково тут, нагорі», – казав скоцюрблений Йоахим, і цього разу він, а не юнкер, зайшовся тим кашоподібним кашлем, від чого Ганс Касторп гірко розплакався й згадав, що йому треба бігти до аптеки по крем від холоду. Та на його шляху сиділа пані Ілтис із гострим обличчям і тримала щось у руках, що напевне мало бути її «стерилетом», але насправді було безпечним станком для гоління. Це знову розсмішило Ганса Касторпа, й так його кидало з одного настрою до іншого, аж поки крізь напіввідчинені балконні двері засіп ранок і збудив його.

**З німецької переклав
Роман ОСАДЧУК.**

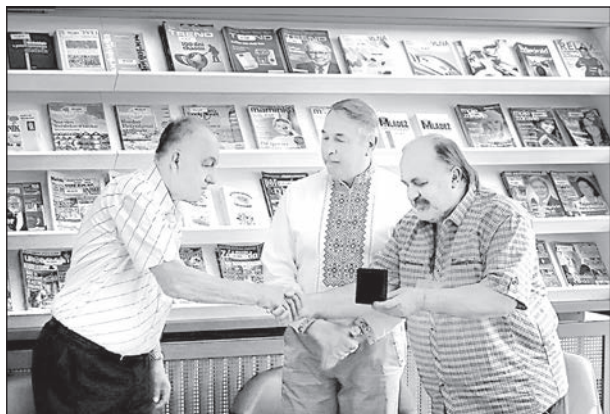
ПУБЛІЦИСТИКА

ФЕСТИВАЛЬ – УРОКИ ДОБРОСУСІДСТВА

Бувають свята традиційні й такі, що зветься щорічними. Поза всяким сумнівом, до перших належить свято культури русинів-українців Словащини у Свиднику, оскільки 20-21 червня 2025 року воно відбулося в 71-ий раз. Власне, мовиться про найдавніший фольклорний фестиваль Словащини за нової доби, де презентуються українські народні звичаї, духовні надбання загалом. Автору цих рядків судилося вперше побувати 19-20 червня 1982 року на XXVIII фестивалі... Відтоді змінилися епохи, а з ними – і люди. Що ж, цьогорічний фестиваль примітний ще й відзначенням 35-літнього ювілею – заснування Союзу русинів-українців Словацької Республіки від 6 грудня 1989 року та схвалення його засад на позачерговій конференції КСУТ 19-20 січня 1990 року. Його очолювали упродовж минулих десятиліть Микола Гиряк, Віктор Коваль, Іван Лаба, Петро Сокол та Павло Богдан; щоправда, нинішньому голові довелося бути двічі обраним: в 1994-1999 рр., а також в 2018 році. Час довів: Словацько-український культурний та інформаційний центр у Пряшеві став потужним осередком не тільки духовних цінностей регіону, але й місцем плідотворних ініціатив передусім у розвитку різноманітних взаємодій між двома народами-сусідами. Варто наголосити: у фестивальному дійстві, що за попередніх років відбувалося в недільний час, завжди брали участь Дмитро Павличко, Роман Лубківський, які були в ранзі Надзвичайних і Повноважних послів України в Словащині... У п'ятницю, що припала на 20 червня 2025 р., модератори Людмила Ражина та Іван Рудий привітали поважних гостей – депутатів Національної Ради Словацької Республіки, парламент-

Зустріч з львівськими письменниками у Піддуклянській бібліотеці у Свиднику розпочинається.

Львівські письменники (Олесь Дяк та Олександр Масляник) вручають медаль Премії ім. Ірини Вільде українському письменнику Словаччини Іванові Яцканину.

ських депутатів, приматорку міста Свидник Марцелу Іванчову, голову Центральної ради Союзу русинів-українців Павла Богдана, представницю Окружного уряду у Свиднику Яну Тхурікову, а також закордонних гостей – представників Об'єднання лемків у Польщі Степана Клапика та Василя Шлянту, делегацію Союзу русинів українців Сербії на чолі з відомим українським діячем Миколою Цапом. Теплими оплесками присутні вітали Надзвичайного і Повноважного посла України в Словаччій Республіці Ми-

рослава Кастрана та почесного консула України Станіслава Обіцького.

Звісно, кожне свято характерне програмою. Так, перед офіційним відкриттям фестивалю відбулася у Піддуклянській бібліотеці презентація книжкових новинок за участю авторів, запрошених Спільною українських письменників Словаччини (голова Іван Яцканин). У Свидник прибули гості зі Львова, Дрогобича, Ужгорода: голова Львівської обласної організації Національної спілки письменників України Олесь Дяк, члени правління – знаний письменник, видавець, заслужений журналіст України, почесний громадянин Рахова, редактор журналів «Гуцульщина і Покуття» та «Гражда» Олександр Масляник, доктор філологічних наук, професор Дрогобицького державного університету ім. І. Франка, заслужений діяч науки і техніки України Микола Зимомря, а також відомий видавець, директор ужгородського видавництва «TIMPANI» Ярослав Федішин.

Модерував зустріч Іван Яцканин, який як прозаїк і перекладач в останні десятиріччя зримо плідно утворює складові міжкультурної комунікації. Це засвідчують такі окремі видання: «Місце проживання» (1987), «Наталка вже не плаче» (1988), «Усе залишиш» (1990), «Тіні й шрами» (1994), «Втеча» (1995), «Дерев'яний смуток» (1997), «Вернісаж» (2000), «Ангел над містом» (2001), «В усьому винні чоловіки» (2004), «Чарівний рюкзак» (2006), «Чорний ящик зрілої дами» (2009), «Втеча без вороття» (2010), «Пора вузьких вулиць» (2013), «Мій дід Робінзон» (2013), «Задуха» (2013), «Мить блискавки» (2015), «Мед і сіль» (2016), «Стороннім вхід заборонено» (2018) та ін. Окремої розвідки заслуговує його активна перекладацька діяльність, зокрема, численні адекватні інтерпретації з чеської, словацької, польської мов, у т.ч. з української на словацьку, зі словацької на українську. Це демонструють такі перекладні позиції, як роман «Рік довший ніж сторіччя. Життєва історія Александра Дубчека» (Ужгород, «TIMPANI», 2017) з-під пера словацького прозаїка Любоша Юріка, збірка «Таїна. Антологія словацької малої прози» (Ужгород, 2011, 272 с.), що містить конгеніальні україномовні переклади Івана Яцканина двадцяти чотирьох словацьких носіїв малої прози. Подібний здвиг хочеться порівняти з перекладачами Миколою Лукашем, Григорієм Кочуром, Анною-Галею Горбач та Іриною Качанюк-Спех... Звідси – святковий акцент: Олесь Дяк та Олександр Масляник вручили Іванові Яцканину престижну літературну премію ім. Ірини Вільде (диплом, сріб-

ну медаль) за збірку оповідань «Білий легіт» (Ужгород, «TIMPANI», 2023). Лавреат заслужив всеукраїнської подяки за жертівні зусилля, яких докладає, бо ж, власне, як багаторічний редактор утверджує уроки добросусідства на сторінках журналу «Дукля». Це, за зізнанням Олеся Дяка, «часопис – дзеркало українського слова» за межами України... І своїм самобутнім літературно-мистецьким і публіцистичним змістом часопис збагачує обрії добросусідства вже сімдесят третій рік. Саме з його шпальт дійшло до читача чимало матеріалів про досягнення авторів зі Львівщини, Тернопільщини, Закарпаття...

Доречно згадати факт: на міжнародному літературному конкурсі рукописів прози «Крилатий лев», координатором якого є Львівська обласна організація Національної спілки письменників України, високу оцінку здобула також проза Юліуса Панька, власне, «за рукопис невиданої книжки». Показовими були на презентації його видання: «Вимріяна подорож» (2014), «Карби кам'янистого поля» (2016), «Михась» (2021), «Повний мішок правди» (2018), «Кам'яний Потік» (2024)

Учасники свята добре сприйняли презентовані видання гостей з України. Зокрема, гострі публіцистичні та прозові твори «Звір зі Сходу», «Каміння на всіх», «Люди з Вавилону»; Олександра Масляника (його ж збірку гуцульських прислів'їв, приказок і влучних висловів «Що кому смакує – най здоров пакує!» співавтори Петро Гавук, Ярослава Ткачук); своєрідний поетичний тритомник Олеся Дяка («Мрія про рівновагу», «Світ на узвишші», «Час одкровень»); збірки новел автора цих рядків («Образки Срібної землі», «Зелене відлуння» та «Сповідь на рушнику» (в словацькому перекладі Михайла Романа, упор. Тетяна Ліхтей). Микола Зимомря та Ярослав Федішин презентували також книжку «Добродійка Воленька й годинник Перемоги» (2023, видавництво «TIMPANI») Яни Грицай, з ініціативи якої постала традиція організації Днів української культури в Німеччині. Переважну більшість презентованих видань українські гості подарували на руки директора Піддукалянської бібліотеки у Свиднику Камілові Беньку з відповідними дарчими написами.

В ошатному Музеї української культури, заснованому у Свиднику далекого 1956 року, відбулося – у рамках програми фестивалю – відкриття виставки картин «Послання гармонії», де були представлені роботи словацького художника Юрая Ткачика, українських митців – Аліни Славгородської із Запоріжжя та Михайла Довганя – із Вінничини, учасників творчого об'єднання «Козацька левада». Куратор виставки Ярослав Джоґаник, директор Музею української культури (від травня 2017 до березня 2025 р.), упорядник 29-го випуску «Наукового збірника Музею української культури» (Свидник, 2024), лаконічно представив названих майстрів пензля. Проте Я. Джоґаник зауважив: «Вони були одними з перших, хто приїхав до Словаччини одразу після повномасштабного вторгнення Росії в Україну і разом з Мирославом Цаповчаком створили міжнародний проєкт «Мистецтво проти війни». Привітала присутніх Міріам Божик, яка нині виконує обов'язки директора Музею української культури у Свиднику.

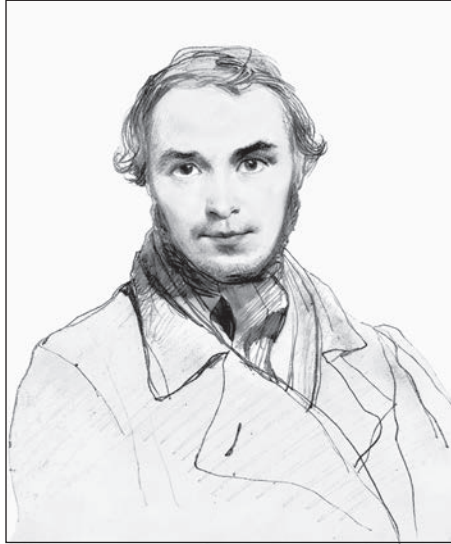
Зрозуміло, мали місце можливості для діалогу з давніми і новими друзями. Не зітруться з пам'яті розмови з Євою Олар, Людмилою Гар'янською, Вірою Васильяк, Павлом Богданом, Іваном Яцканином, Михайлом Романом, Мирославом Сопогігою, Ярославом Джоґаником, Ладиславом Пушкарем, Юліусом Паньком, Йосифом Юрчишином... Не раз і не два злітали на думку імена тих, хто вже за межею Вічності, – Миколою Мушинкою, Ільком Галайдою, Федором Ковачем, Юрієм Бачою...

Свято завершилося о нічній порі. Люди веселилися, сподіваючись, що одного ранку запанує мир на Землі... І годинник Воленьки наближає світло Української Перемоги!

Микола ЗИМОМРЯ.

Олександр ШОКАЛО, шевченкознавець, культурософ

Шевченків «Заповіт» як славень Волі 180-ліття написання

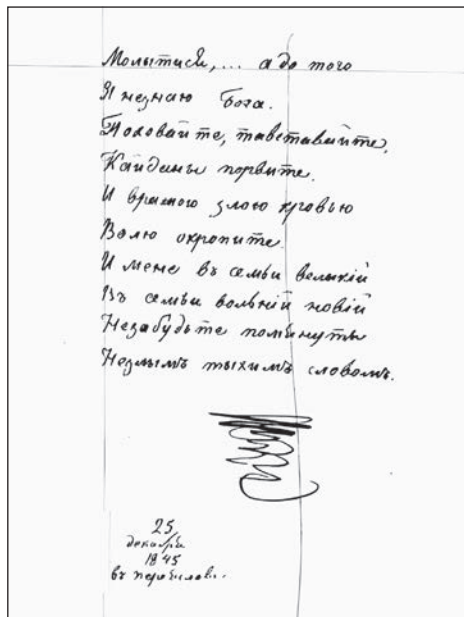
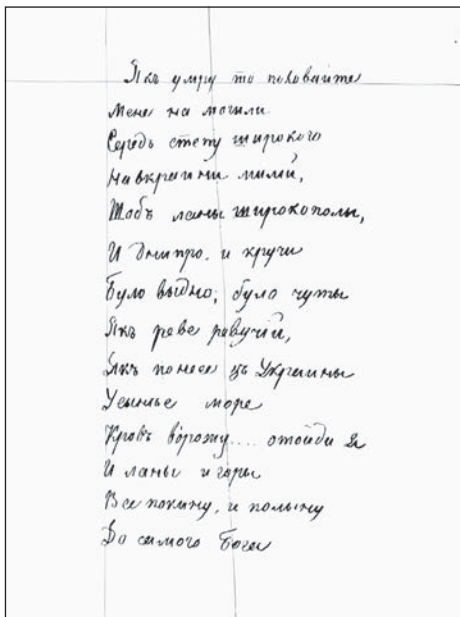
Тарас Шевченко. Автопортрет. Село Потоки. Кінець серпня 1845.

Цього року виповнюється 180 Шевченковому «Заповітові», який став в Українського народу найпопулярнішою піснею-символом – славенем *Волі*. Його закличні рядки: *«Поховайте та вставайте, Кайдани порвіте і вражою злою кров'ю Волю окропіте»* протягом століття використовували в революційній агітації, друкували в більшовицьких прокламаціях. Нині, в пору Всеукраїнської визвольної війни заклик до *Волі* набув первинного Шевченкового смислу – звільнення Українців од руського імперського колоніального гноблення.

Провідна ідея «Заповіту» отримала відгук у багатьох народів, що засвідчують його переклади 150-ма мовами Світу. А пісенна природа цієї взірцевої Шевченкової поезії проявилася в широкому спектрі музичних інтерпретацій. На «Заповіт» Українські й іноземні композитори написали близько 150 хорових творів – од акапельних та з супроводом до сюїт, кантат і симфонічної поеми.

Історія «Заповіту»

Тарас Шевченко написав поезію «Як умру, то поховайте...» наприкінці грудня 1845 року в будинку свого приятеля лікаря Андрія Осиповича Козачковського (1812–1889) в Переяславі, під час тяжкої хвороби. Переживаючи кризу власної недуги, поет надзвичайно гостро відчув і пережив суспільну недугу свого народу під гнітом руського колоніального гноблення. І його дух на межі життя і смерті вибухнув потужним закличком до рідного народу – повстати проти одвічних ворогів, випустити з них *вражу злу кров* і навіки позбутись неволі. Здобудемо *Волю*, тільки окропивши її вражою кров'ю...

Тарас Шевченко. Автограф «Заповіту». 25.12.1845.

У 1846 в Києві Т. Шевченко переписав цей вірш без назви, з датуванням «25 декабря 1845, в Переяслові», у рукописну збірку «Три літа», де зібрав поезії 1843–1845 років.

Два інші чистові автографи цього вірша без назви зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України.

Цю поезію нелегально поширювали в списках близькі до Шевченка люди.

Один список вірша з власноручними виправленнями Т. Шевченка й з назвою «Завіщання» зберігся в рукописному збірнику «Стихотворенія Т. Г. Шевченка», скомпанованому в кінці 50-х років XIX ст. близьким знайомим поета Іваном Матвійовичем Лазаревським (1836–1887), наймолодшим з шести братів Лазаревських, Шевченкових приятелів.

Уперше поезію «Як умру, то поховайте...» з заголовком «Думка» опубліковано в безцензурному виданні «Новые стихотворенія Пушкина и Шевченки», яке вийшло 1859 в Липську (Лейпциг). У першому посмертному й найповнішому виданні «Кобзарь Тараса Шевченка» (СПб, 1867), яке підготували Микола Костомаров і Григорій Вашкевич, надруковано перші 8 рядків цієї поезії з редакторською назвою «Заповіт». Відтоді «Як умру, то поховайте...» стали традиційно називати «Заповітом». Повний текст «Заповіту» вперше надруковано у петербурзькому виданні «Кобзаря» 1907 р. за редакцією Василя Доманицького.

Морально-світоглядна основа «Заповіту»

Провідний мотив «Заповіту» – безвічний дух народного співця й по смерті кличе свій народ здобути *Волю*. Визначний Український літературознавець, академік Олександр Іванович Білецький (1884–1961), розглядаючи духовно-суспільне подвижництво Тараса Шевченка в контексті світового письменства, наголосив:

«В історії світової літератури першої половини XIX ст. Шевченко, мабуть, єдиний поет, який цілком зосередився на ідеї визволення трудящих і висловив цю ідею з незрівнянною силою поетичного слова».

Глибокі моральні переживання й світоглядні осягнення Тараса Шевченка дослідники зводять переважно до загальної теми про значення поета й поезії в житті народу. Ця тематична модель широко представлена у світовій літературі. Дискусія про суспільну роль поета й поезії розпочалася ще в давньоримській літературі одою Квінта Горація Флакка «*Elegi monumentum*» («Я спорудив пам'ятник»). Наслідували «Пам'ятник» Горація Флакка Й.-В. Гете, П.-Ж. Беранже, Г. Р. Державін, О. С. Пушкін.

А Тарас Шевченко явив поезію нового, власного жанру – *заповіту як славе-ня Волі*. Шевченків «Заповіт» сповнений життєствердної, світловизнавчої сили, спрямованої на здобуття рідним народом *Волі*. Цим «Заповіт» Тараса Шевченка глибинно перегукується з *заповітним* прагненням Миколи Гоголя здобути України *Волю*: «*Відокремитись і проголосити свою незалежність*» («Роздуми Мазепа», 1834–1835). Обидва *заповіти* написано 1845 року, майже одночасно, і суть обох у тому, аби Українці пробудили в собі *дух Волі до життя* й здобули *самостійність*.

З'ясовуючи розкриття цієї теми в оді Горація, глибокий знавець класичної античної літератури, моя дорога вчителька латини й новогрецької, Тетяна Миколаївна Чернишова (1928–1993) виділила п'ять моментів у розвитку думки: «1. *Поет відстоює право на людську шану*; 2. *Міряє вік своєї слави*; 3. *Нагадує, звідки і якого він роду*; 4. *Визначає, за які саме заслуги він має право на славу*; 5. *Приймає винагороду з рук Музи*» (Т. М. Чернишова. «Заповіт» Т. Г. Шевченка в аспекті зв'язків зі світовою літературою», 1975).

Розглядаючи ці моменти в «Заповіті», Т. М. Чернишова говорить не про наслідування Шевченком своїх попередників, а наголошує на цілком розкритті Українським поетом суті поетичного *заповіту*.

Т. Шевченко розвиває власну вільну поетичну думку в умовах національно-соціального гніту України й у відповідності зі своїми морально-світоглядними принципами. На відміну од попередників, які вже *за життя* відстоюють право на славу, Т. Шевченко звертається до нащадків *посмертним* заповітом-закликом:

*Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій,*

Завважмо: Шевченко заповідає поховати *не в могилі*, а «*на могилі*» – на вершині насипної могили-гори. Тож образ *могили* в «Заповіті» – це не викопана в землі яма, а вивершена *серед степу* гора пам'яті.

Поет не визначає вікових меж своєї посмертної слави, а окреслює природними реаліями образ і межі своєї рідної землі, де він хотів жити й заповів поховати себе:

*Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.*

Шевченків дім – це вся Україна, а його *родина (сем'я)* – весь народ Український. Поет і після смерті прагне лишитися духовно невіддільним од життя рідного на-

роду. Ця строфа конкретністю й просторовістю образної системи засвідчує масштабність Шевченкового поетичного світосприйняття.

Надзвичайно проникливо аналізує Шевченкове світосприйняття в «Заповіті» Іван Франко: *«Поет веде нас натуральним шляхом асоціації ідеї від часті до цілості, цю цілість показує знов, як часть більшої цілості, й так підіймає нас, неначе по ступенях, щораз вище, щоби показати нашій уяві широкий кругозір... Вже слово «поховайте» будить в нашій уяві образ гробу; одним замахом поет показує цей гріб, як частину більшої цілості – високої могили; знов один замах, і ця могила являється одною точкою в більшій цілості – безмежнім степу; ще один крок, і перед нашим духовним оком – уся Україна, огрита великою любов'ю поета»* (І. Франко. Із секретів поетичної творчості. 1950).

Іван Якович Франко.

Могили-гори як сонячні вершини та знаки пам'яті насипали в Українських землях з давніх давен та оберігали як найбільші святині. Тому для Українців найбільшим святотатством є *«розрита могила»* (Т. Шевченко) – наруга над родинною, родовою й колективною народною пам'яттю, над духом предків.

Прадавні *могили-гори* – реальні знаки кількатисячолітньої історичної пам'яті Українців та обсерваторні комплекси Української агрокультури. Небесно-земний архетип *могили-гори* став морально-світглядною основою Шевченкового «Заповіту»: *«Як умру, то поховайте мене на могилі...»*. У цьому урочисто-масштабному образів-символі знаходиться ключовий смисл особистого заповіту поета й духівниці кожної Української людини, яка прагне гідно вивершити своє життя в нерозривній духовній єдності з предками й нащадками.

У народів агрокультури *могила-гора* над прахом славного предка символізує вивершену ним родову світобудову, храм родового духу, храм колективної народної пам'яті. Прилучаючись до колективної пам'яті, люди досягають просвітлення й через відродження генетичної, родинної й родової та колективної народної пам'яті єднуються в збірну цілісність народу й прилучаються до *безвічності* народного духу. Цю глибинну пам'ять віками зберігали у своїх думках *кобзарі* – творці, зберігачі й передавачі Українського народного епосу.

До цієї Української епічності близький за суттю Тоджицький епос «Гуругли» («Могилин син»): *Дух і Воля* народу відроджується з могили, де поховано героя. *Воля Духу* народу відроджується з Безвічного Духу провідника народу – духовного подвижника.

В Українській міфопоетичній традиції з *могилою* пов'язаний образ *співця-кобзаря*, який як дозорець на могилі береже пам'ять про минуле й будить *волю до життя*: *«На могилі кобзар сидить Та на кобзі грає»* (Т. Шевченко). *Кобзар-співець на могилі* – це заповітний символ *безвічності народної пам'яті* й *Волі духу*. Цей образ став найхарактернішою рисою Українського морального світогляду як символ незнищенності народної пам'яті, совісті й справедливості: люди не забувають ні доброго, ні лихого.

Тож дух Шевченків звертається з вершини *могили-гори*, з верхів'я *Духу народ-*

ного до Українців з закликом до справедливих дій, не забуваючи ні доброго, ні лихого й не уповаючи на Бога, який «хоч бачить, та мовчить»:

*Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отойді я
І лани і гори –
Все покину, і полину
До самого Бога
Молитися... а до того
Я не знаю Бога.
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.*

Тільки справедливою покарою ворогів за їх лиходійство народ здобуде *Волю* й тоді «в сем'ї великій, ... вольній, новій» пом'яне свого співця. В цьому морально-світоглядна дієва суть Шевченкового «Заповіту» – духовно-вольового породження феномену *Українського Кобзарства*.

Феномен Українського Кобзарства

Народних співців в Україні називають *кобзарями*. *Кобзарство* – реліктове явище Українського духовного подвижництва та ясновідання як безпосереднього, інтуїтивного осягнення Істини. Ясновідне кобзарство – релікт прадавньої традиції безпосереднього осягнення істинного, дієвого знання *чистим серцем* та *безписемної* передачі його з *вуст у уста* (звідси кобзарські «Устиянські книги»). Істинне дієве знання становить собою єдність *правдивої дієвості* й *справедливої покари* за злочинство.

Українське ясновідне кобзарство – це реальна, дієва сила *моральної волі*. Кобзарі-ясновідці як носії *істинного знання* й *моральної волі* одним людям були добрими радниками, інших наставляли на шлях істинний словом правдиво-разючим. Народні співці не славили владців, не вихваляли по-блюзнірськи мученицького героїства рабів. Як просвітлені люди високої моралі вони будили людську совість, гідність і волю до життя. Тож Українці не дарма найменували свого правдивого поета *Кобзарем* – народним співцем-ясновідцем, подвижником національного духу, борцем за справедливість. Шевченкова поезія має моральну силу *безвічної народної пісні-думи* – *оповісниці Правди й Волі*.

Адам Міцкевич.

Іван Олексійович Бунін, 1933.

Кореневу, реліктову заглибленість Української кобзарської традиції в питому культурну основу визначив великий Польський поет Адам Міцкевич (1798–1855): *«Українські простори є столицею ліричної поезії. Звідси пісні невідомих поетів поширювались часто по всій Слов'янщині»*.

Тими невідомими поетами були Українські народні співці-кобзарі, які уособлювали собою збірну душу, самосвідомість і *Волю* духу свого народу, поєднували у своєму світогляді земне й небесне.

Надзвичайно проникливо визначив духовно-вольовий феномен *Кобзарства* як уособлення *небесно-земної* сутності Українського хліборобського народу класик світової літератури, походженням зі старовинного Українського роду Бунянських з Волині – Іван Олексійович Бунін (1870–1953): *«Кобзар – ...син народу, який не відокремлює Землі од Неба...»*. Таким феноменальним поетом-кобзарем, сином небесно-земного народу став Тарас Шевченко.

Сам Шевченко означив суть своєї поезії феноменом *Кобзарства*, назвавши свою поетичну збірку *«Кобзар»*. Це одразу знайшло відповідний відгук у самосвідомості Українців, які назвали свого народного поета *Кобзарем – Співцем-ясновідцем*. Згідно з *ясновідним світоглядом* і *моральною самосвідомістю* свого народу Шевченко усвідомлював себе *співцем-кобзарем* і не вважав себе *месією*, *пророком* чи *апостолом*, як його намагаються тлумачити вражені чужим месіанізмом марновірці. Вони вдаються до кривотлумачення, може, на тій підставі, що поет використовував тих персонажів юдо-християнської літератури як алегоричні образи власної поезії. Але ж поетична умовність – це не факт релігійності світогляду поета. В юдаїзмі, християнстві й ісламі *месія* – посланець божий, спаситель; *пророк* – проповідник волі божої; *апостоли* – посланці церкви. Отже, всі вони *посередники*, які проповідують *месіанізм* – чужу авторитарну сваволю та її монополію на Істину. А на месіанізмі тримається облудна доктрина *богообраності* – вивищення «обраного народу» над іншими.

У своєму знаковому найменні *Кобзар* народний поет уособив усю багатовікову Українську епічно-пісенну традицію, явлену в феномені *кобзарства*. Тарас Шевченко чув у собі глибинний духовний зв'язок з утаємниченими співцями України – *кобзарями*. Сам Тарас у дитинстві був поводитирем у сліпих *кобзарів*, про що згадує у своїх літературних творах. Ще з самого малку Тарас відчув у собі глибинний духовний зв'язок зі співцями України й згодом проникливо виповів те реальне дитяче відчуття: *«...Я наче з живими гомоню з її (України – О. Ш.) сліпими лірниками й кобзарями»*.

Григорій Савович Сковорода.

Саме від своїх учителів-співців кобзарський поводитир Тарас переймав з пам'яті й *«писував Сковороду»*. Народні співці – *кобзарі, бандуристи, лірники* розносили Сковородині пісні на його мелодії по всій Україні й називали той репертуар *«Сковорода»*. Вплив Сковородиних поезій-пісень на юного Шевченка безперечний. Особливо вражає близькість Сковородиної 10-ї пісні *«Всякому городу нрав і права»* та прологу до Шевченкової поеми *«Сон»* (*«У всякого своя доля»*). Дослідники звертають увагу *«на близькість між двома великими письменниками нашої літератури, де перший становить вершину її давнього етапу, а другий є абсолютним зразком нового»* (М. А. Ласло-Куцюк. Сковорода і Шевченко, 1991).

Тарас і сам вправно грав на бандурі й кобзі, знав кобзарські співи, що засвідчують його сучасники. Протягом усього життя Т. Шевченко з особливою сердечністю був прив'язаний до своїх учителів – мудрих співців-кобзарів, підтримував їх душевно й матеріально. А Шевченків *«Кобзар»* – звід ясновідної поезії став духовним пам'ятником його довічним учителям-кобзарям.

Тарас Шевченко. Сліпий (Кобзар). 1843.

У повісті *«Прогулянка з задоволенням і не без моралі»*, написаній у Новопетровському укріпленні в останні роки солдатчини, Шевченко віддає високу шану своїм учителям і відверто говорить про власне поетичне учнівство: *«... Нещодавно хтось порівнював наші, тобто Українські, історичні думи з рапсодіями хіоського сліпця, прабатька епічної поезії ... Я читав, звісно, в перекладі Гнедича, і вчитав, що у Гомера нічого немає схожого на наші історичні думи-епопеї, ... всі вони такі піднесено-прості й прекрасні, що якби воскрес сліпець хіоський та послухав хоч одну з них від такого ж, як і сам сліпця, кобзаря чи лірника, то розбив би вщент свій козубець, званий пірою, і пішов би в міхоноші до найбільшого нашого лірника, назвавши себе привселюдно старим дурнем. На жаль! тепер я себе так назвати повинен. По-перше, за те, що хотів наслідувати,*

а по-друге, за те, що не знав, кого наслідувати. А де причина того самонезнання, того аморального самонезнання? Відомо де, в школі. У школі нас усьому, абсолютно всьому навчать, крім розуміння свого милого рідного слова. О школо, школо! як би тебе швидше перешколити». Шевченкове занепокоєння аморальною, безтямною школою своєчасне досі... Тож поетичний феномен і духовне провідництво Тараса Шевченка належить розглядати з позиції ясновідної світоглядної традиції *Українського кобзарства* – реліктового явища Української культури.

Українське кобзарство споріднене з подібними ясновідними духовними реліктами інших народів. У Давньоіндійському суспільстві таку ясновідну функцію здійснювали *кабі, каві* – співці-ясновідці, тлумачі світу (звідси сучасне індійське *каві* – поет); у Давньогрецькому *рапсоди* – творці й виконавці епічних поем; у Давньоірландському *філіди* – поети-мудреці, знавці-хранителі пам'яті й родової генеалогії; у Давньоскандинавському *скальди* – народні співці; у Давньослов'янському *бояни* – співці-віщуни; в Осетинів *гекуоки* – народні співці; у Кабардинців *гегуако* й *усаки*; в Азербайджанців *ашуги* або *ошоки*; в Казахів і Киргизів *акини* – народні поети-співці; в Узбеки і Туркменів – *бахши*; у Персів і Тоджиків *гуруғлихони* – творці-хранителі найдавнішого епосу Іранських народів, а також *гофізи* – народні співці-ясновідці, які зберігають у пам'яті одвічні глибинні знання (в ісламську епоху до тих знань приписали й знання Корану).

У різних культурах народних співців називають по-різному, та суть їх одна – вони *безпосередньо осягають Істину* й відкривають шлях до Істини своїм народам. Співці-ясновідці – просвітлені мудреці, провісники *Правди, Волі*, втаємничені хранителі ясновідного, істинного знання й ясного морального світогляду. Сила моральної дієвості народних співців-подвижників – у *триєдності їхнього істинного думання, справедливого діяння й правдивого висловлення-оповіщення*.

Дуже подібний до Українського Кобзаря феномен є в Персько-Тоджицькій поезії – *Гофіз*. Як Тараса Шевченка в народі називали **Кобзар**, так поета-лірика, суфія-ясновідця Могамеда Шамседдіна (1325–1390) у народі називали **Гофіз**, і це наймення стало його літературним ім'ям з додаванням назви міста, де народився поет – *Гофіз Ширазкий*. **Гофіз** і **Кобзар** однозначні сутності – *народні співці, провісники правди й справедливості, втаємничені хранителі ясновідного, істинного знання й ясного морального світогляду*.

Ясновідання є основою духовної практики Персько-Тоджицьких *суфіїв* та Українських духовних подвижників, зокрема *кобзарів*. Українські *народні співці – кобзарі* наділені такою ж ясновідною здатністю, як і Персько-Тоджицькі *народні співці – гофізи*.

Гофізову ліричну поезію співають Тоджики, Перси, Афганці, а *Кобзареву* – Українці; співають, як народні пісні. Проте *Гофізова* поезія лунає в сольному виконанні, а *Кобзарева* поезія – переважно у хоровому. Бо хоровий спів – визначальний базовий вид музичного мистецтва в Українській культурі. Та обидва поети-співці здійснюють однакове духовне подвижницьке поклонання. Як духовне подвижництво *співця* Тараса Шамседдіна означене найменням *Гофіз*, так і духовне подвижництво *співця* Тараса Шевченка означене найменням *Кобзар*. *Кобзар* і *Гофіз* мають однозначні сутності – *народні співці, втаємничені хранителі ясновідного, істинного знання й ясного морального світогляду, провісники правди й справедливості*. Під цими знаковими найменнями два великі національні *поети-співці-ясновідці* широко знані у Світі.

Шевченків «Заповіт» – у Світі

Шевченків «Заповіт» як визначне явище в Українській і світовій культурі знаходить відгомін у творчості поетів багатьох народів. Переконливим свідченням світового резонансу Шевченкової волі духу стали майже 500 перекладів «Заповіту» 150-ма мовами народів Світу. З перекладів найбільше: руських – 31, польських – 21, англійських – 16, угорських – 12, молдовських – 11, французьких – 10,

Абулкасем Лагуті. 1940.

німецьких – 10, чеських – 8, грузинських – 8. Цінну інформацію про всі переклади «Заповіту» скрупульозно зібрав Український літературознавець, перекладач Борис Васильович Хоменко (1928–2011) у книжці: «Тарас Шевченко. «Заповіт» мовами народів Світу» (1989), вмістивши тут 150 вибраних перекладів.

З усіх перекладів «Заповіту» чи не найточніше й найпроникливіше передали його глибинний світоглядний смисл Слов'янський поет Іван Бунін та Перський і Тоджицький поет Абулкасем Лагуті (1887–1957).

Бунін зберіг у перекладі Українську міфопоетично-історичну реалію *могили-кургану – насипної гори*. Саме тут перекладачі часто припускаються помилки, не знаючи світоглядної важливості цієї Української реалії. Уже за-

важував, що образ *могили* в «Заповіті» означає не викопану в землі яму, а насипану серед степу *гору*.

Лагуті, не відтворюючи дослівно образу *могили-гори*, передає відчуття, що це має бути незвичайне поховання. Ось як згадує Абулкасем Лагуті історію свого перекладу «Заповіту»: *«У 1933 році я поїхав на лікування до Криму. Дружина була зі мною – вона уроженка України. Коли ми проїздили Українські степи, вона читала напам'ять вірші Шевченка. Найдужче мене вразив його «Заповіт». Ці щирі, сильні й сміливі рядки буквально запали мені в душу. Не тільки вірш справив на мене сильне враження, тяжке життя Шевченкове нагадало мені моє власне»* (Абулкасем Лагуті. Повне зібрання творів. У 6 томах. Т. 6. Душанбе, 1963; Тоджицькою мовою). Це підтвердила в розмові зі мною в 1976 році дружина Абулкасема Лагуті Цецилія Бенціанівна Лагуті: *«Потім я проспівала «Заповіт», і це надзвичайно вразило його. Там же, у вагоні, він переклав «Заповіт» Тоджицькою, зберігши мелодію цієї Української народної пісні»*.

На моє запитання, яка була реакція Лагуті на голод в Україні, Цецилія Бенціанівна зізналася, що вигляд голодуючих людей справляв на Лагуті гнітюче враження й нагадав йому голод у його рідному Ірані. Ті трагічні обставини особливо загострили сприйняття ним волелюбного духу Шевченкової поезії.

Лагуті проникливо інтерпретує образну систему Шевченкової поезії, не відступаючи од тексту оригіналу. Персько-Тоджицький поет з великою майстерністю передає глибoku суть Шевченкової співаної поезії, зберігаючи мелодіку вірша. У перекладі «Заповіту» Лагуті зберіг органічну єдність змісту й форми оригіналу, витончену мелодійність, властиву Українській поезії.

З трьох тоджицьких перекладів «Заповіту» (після А. Лагуті його інтерпретували ще М. Бачаєв і М. Турсунзода) варіант Лагуті найспівучіший, що пояснюється

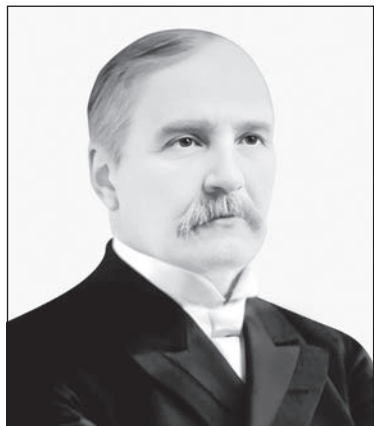
і майстерністю поета-перекладача, якому вдалося перевідтворити Шевченкову єдність почуття й думки в пісенному ритмі першотвору, і звукописом (фонікою) його рідної Перської мови, яка милозвучністю дуже близька до Української. «Васіят» («Заповіт») Лагуті сприймається як народна поезія, в чому багато разів пересвідчувався сам, чуючи це від Тоджиків. «Васіят» Лагуті покладено на музику, й пісню виконує хор Тоджицького академічного театру опери та балету імені С. Айні.

Лагуті як визначний майстер слова перший з Перських і Тоджицьких поетів проклав шлях до Шевченкового поетичного світу, який становить духовне осердя Української культури. Лагуті найбільше звертався до образів і мотивів «Заповіту», що свідчить про незмінний інтерес до Шевченка й Української культури в цілому. У трагічний для Українського народу 1933-й – у рік перекладу «Заповіту» Абулкасем Лагуті написав «Відповідь на «Заповіт» Тараса Шевченка». А в 1935, виступаючи в Парижі з промовою на Міжнародному антифашистському конгресі захисту культури, Лагуті посилався на Шевченка як на будителя *Волі народної*, цитуючи Українською: «*Я не нездужаю, ніроку. А щось такеє бачить око...*». Ту промову Лагуті було опубліковано понад 30-ма мовами. У 1936, відвідуючи Шевченківські місця, Лагуті написав у Каневі поетичну мініатюру «На березі Дніпра». Про враження, які пережив поряд з Шевченковою могилою й які лягли в основу його поезії, Лагуті описує в листі до дружини від 17 серпня 1936 р.: «*...Ніколи досі не бачив подібної краси. Зараз 6 годин ранку. Сиджу сам на березі Дніпра й пишу тобі листа. Сходить Сонце й стеле по воді золоту доріжку до моїх ніг. Цією доріжкою від Шевченкової могили до Сонця не так уже й далеко. Одне слово, все так, як хотів сам Шевченко. «І Дніпро, і кручі», і широкий Український степ... Ні перо, ні слова не спроможні передати всієї цієї краси. Треба бачити»* (Абулкасем Лагуті. Повне зібрання творів. У 6 томах. Т. 6. Душанбе, 1963; Тоджицькою мовою). Це факт безпосереднього сприйняття Шевченкового світообразу й Української духовної традиції людиною іншої культури. Абулкасем Лагуті як поет-суфій являє в цьому лаконічному тексті глибинну суть пантеїстичної, сонцевизнавчої морально-світоглядної традиції Давньоорійської хліборобської культури – спільного духовно-господарського базису Української, Перської й Тоджицької культур.

Подібний внутрішній стан духовного просвітлення являє й Тарас Шевченко у запису в «Щоденнику» від 28 червня 1857 р. в Новопетровському укріпленні, коли ждав звільнення з заслання: «*...І я, в очікуванні вісника благодатної волі, розгорнув килим-самоліт, і ще одна, тільки одна мить, і я опинився б на сьомому Магометовому небі*». І це не просто літературна фраза, а теж факт безпосереднього сприйняття духовної реальності, запозиченої ісламом у Зороастрійській космогонії. Тобто Шевченко пише про відчуття внутрішнього піднесення до тієї високої небесної сфери, яка в Зороастрійській космогонії називається *Лагут* або *Лагута*. Від цього астрального світлоносного наймення походить назва небесного птаха-посланця – *Лагут*, а також ім'я поета *Лагуті*, що означає *Просвітлений, Плеканець Небесного Світла*. І в Україні досить поширені прізвища *Лагута*, *Лагутенко*. З XVII століття до нас дійшла «Легенда про козака Лагуту». У 1937 А. Лагуті написав вірш-присвяту «Павлові Тичині» й підписався – *Лагутенко*. У цьому напівжартівливому підписі криється глибокий смисл спільного для наших культур міфопоетичного архетипу *Лагута*, що підтверджують давні Українські поняттями: *лагоїти*, *лагодити*, *ладувати*, а також *Лад* – *дух злагоди, любові*.

Ладуюча сила пісенного «Заповіту»

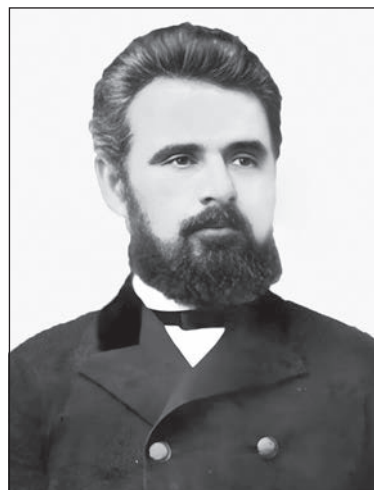
Потужна ладуюча пісенна природа цієї вірцевої Шевченкової поезії проявилася в широкому спектрі музичних інтерпретацій. Українські композитори написали на «Заповіт» понад 100 хорових творів – від акапельних та з супроводом до сюїт, кантат і симфонічної поеми. Разом з музичними інтерпретаціями «Заповіту» іноземними композиторами загальне число хорових творів сягає 150. «Заповіт» співають понад 50-ма мовами.

Микола Віталійович Лисенко.

Музичне інтерпретування «Заповіту» почалося в Україні з кінця 60-х років XIX ст. У 1868 Український композитор, піаніст, диригент Микола Віталійович Лисенко (1842–1912) написав хорову музику до «Заповіту». Це стало поштовхом для його подальшої праці над великим циклом музичної Шевченкіани – «Музика до «Кобзаря», який містить 87 творів різних жанрів.

Також у 1868 свій «Заповіт» для хору, соліста й оркестру написав Михайло Михайлович Вербицький (1815–1870). Цей твір уперше прозвучав того ж року на Шевченківському святі у Львові й відтоді набув великої популярності.

Гордій Павлович Гладкий.

З «Заповітів» Лисенка й Вербицького почалося музичне освоєння Шевченкової поезії. У 1869 нову, цілком оригінальну музику «Заповіту» написав Український композитор, хоровий диригент, учитель хорового співу й музики з Полтави Гордій Павлович Гладкий (1849–1894).

Г. Гладкий представив свій музичний «Заповіт» у хоровому викладі як вправу з гармонії на навчальних курсах. Керівник курсів Петро Андрійович Щуровський (1850–1908), диригент, піаніст, композитор, учень П. І. Чайковського, відзначив красу й виразність музики та допоміг відкоригувати нотний текст. Первісну редакцію «Заповіту» для чоловічого хору а капела виконали учні Полтавської духовної семінарії під керівництвом автора. Згодом цим твором зацікавився М. В. Лисенко і вніс свої корективи. «Заповіт» Г. Глад-

**Михайло Михайлович
Вербицький**

кого для чотириголосого чоловічого хору опублікував у 1905, 1908 й 1909 роках полтавський видавець, культурно-освітній діяч Григорій Іпатійович Маркевич (1849–1923). Авторство нот «Заповіту» було позначено літерою «Г», яка в подальших виданнях зникла. Тому цю пісню довгий час вважали народною. Музика Г. Гладкого надзвичайно життєстверджуюча, сонцелюбна, її використовували Українські й інші композитори як основу своїх оригінальних хорів і численних аранжувань. Серед кількох десятків інтерпретацій найбільшої популярності набули аранжування К. Стеценка, О. Кошиця, Л. Ревуцького, Я. Степового. Музика «Заповіту» Г. Гладкого швидко поширилася по всій Україні й стала популярною народною піснею. Саме на музику Гордія Гладкого «Заповіт» співають під час урочистостей як усенародний неофіційний славень.

На текст «Заповіту» написано й твори великих музичних форм. В. А. Золотарьов (Куюмджі) написав на Шевченкову поезію симфонічно-хоровий цикл «Шевченківська сюїта» (1929) для солістів, хору та оркестру, п'ята частина якої – «Заповіт» («Як умру, то поховайте...»). С. П. Людкевич написав кантату «Заповіт» (1934) для мішаного хору й симфонічного оркестру. Б. М. Лятошинський здійснив аранжування «Заповіту» Г. П. Гладкого – написав кантату «Заповіт» (1939) для мішаного хору й симфонічного оркестру. Р. М. Глієр написав симфонічну поему «Заповіт» (1939–1941) пам'яті Т. Шевченка.

Шевченків поетично-пісенний феномен

Шевченків поетично-пісенний феномен – рідкісне явище в Українській і світовій поезії й музиці. Тарас Шевченко – єдиний у Світі поет, майже вся поетична спадщина якого живе у співі. На основі «Кобзаря», який містить 237 поетичних творів, написано понад 300 авторських хорових творів і записано близько 100 народних хорових пісень. Є по кілька музичних інтерпретацій одного поетичного твору, а «Заповіт» має близько 150. У цілому на Шевченкову поезію написано понад 3 000 композиторських інтерпретацій різних форм і жанрів од солоспівів до хороспівів, кантат, симфоній, опер, ораторій, балетів. Це неперевершене поетично-музичне явище у світовій культурі.

Ще за життя Шевченка його поезії ставали народними піснями й надихали композиторів на музичне освоєння «Кобзаря». За свідченнями сучасників, Шевченко й сам проникливо співав свої поезії на власні мелодії. Ось як характеризує співочий дар Тараса Шевченка його побратим митець-енциклопедист Пантелеймон Олександрович Куліш (1819–1897): *«...Коли Тарас співав, усі довкруг замовкали і зачаровано слухали. Шевченко мав голос приємного сріблястого тембру – тенор. ...Такого або рівного йому співу не чув я ні в Україні, ні по столицях»*. Високо поцінував Шевченка-співака вчений-енциклопедист Михайло Олександрович Максимович (1804–1873): *«...Заслухувались ми співаючого Шевченка – цієї мистецької натури, що так багато відбилась у живопису, віршуванні, а найсильніше і найкраще в співі Українських пісень»*.

За переказами сучасників: *«Шевченко дуже любив народні пісні, знав їх без ліку і переймає з одного разу: аби де почув нову пісню, одразу візьме її на голос і всю її знає»*. Шевченків спів був чистий од природи, що позначалось і на його поезиці. Зрештою, вся Шевченкова поезія має пісенний характер – у її основі авторські наспіви-імпровазації.

Джерельна основа глибинної ладуючої пісенності Шевченкової поезії – в пра-

давній Українській народній співочій традиції, яка поєднує в собі *міфопоетичність, епічність, ліризм*.

У Шевченковій поезії пульсує безвічне джерело *волі народного духу*, той *дух волі* сповнює душу й самосвідомість людини прагненням гідного життя. А музична інтерпретація Шевченкової поезії витончує душевні чуття й підсилює глибинні смисли струмуванням світлої енергії музичного ладу. В співаній поезії проникливіше й повніше розкривається її глибинна суть, бо люди сприймають музику безпосередньо – серцем. Зрештою, поезія й музика співаного «Кобзаря» нероздільні, бо Шевченкова поетика й композиторські музичні засоби закорінені в традиції Української пісенної культури.

Композитори писали музику на Шевченкову поезію переважно в дусі народних пісень. І значна кількість професійних хорових творів, написаних на основі «Кобзаря», ставали й народним пісенним надбанням, бо несли в собі відповідне духовно-інтонаційне відчуття Шевченкового поетичного натхнення. Ці взірцеві мелодії, явлені композиторами в народнопісенному дусі, потребують проникливого вивчення як феноменальні явища Української музичної культури.

Хороспіви, солоспіви й вокально-симфонічні твори на поезію Тараса Шевченка – надзвичайно багата й маловивчена сфера Шевченкіани та всього Українського музичного мистецтва.

Шевченків поетично-пісенний феномен в усьому своєму розмаїтому багатстві представлений у *Комплексному нотно-звуковому виданні «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана»* (2014–2023).

Комплексне видання складають:

1) *Зібрання хорових творів у семи томах «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана»* (укладач П. І. Муравський; ініціатор видання, головний редактор О. А. Шокало). Це перше найповніше, систематизоване нотне видання, де зібрано майже всю хорову музику на Шевченко-

ву поезію від середини XIX до початку XXI ст. Видання містить 283 твори 155 композиторів і аранжувальників та 12 народних хорових пісень. Загальний обсяг семитомника – 2 252 сторінки;

2) *Аудіовидання «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана»*. Це перше систематизоване, масштабне звукове видання, записане на основі *Зібрання хорових творів у семи томах*. Аудіовидання містить записи 110 творів 86 композиторів і аранжувальників, його обсяг – три музичні альбоми (по три CD в кожному);

3) *«Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана. Вибране»* – однотомний нотний додаток до *Аудіовидання*. До *Вибраного* дібрано з *Семитомника* 83 твори 72 композиторів і аранжу-

вальників та шість народних пісень; обсяг – 352 сторінки.

Цю унікальну комплексну працю здійснили протягом 2014–2023 років фахівці Благодійного фонду «Хорова школа Павла Муравського» й провідні Українські хорові колективи під орудою учнів і послідовників П. І. Муравського за *Всеукраїнським мистецьким проектом «Україна співає «Кобзаря»*.

На основі Зібрання хорових творів у семи томах «Тарас Шевченко. Пісенний «Кобзар». Хорова Шевченкіана» укладено нотне зібрання *Пісенний «Заповіт»* (ініціатори й укладачі: М. І. Гулковський, О. А. Шокало).

У зібранні представлено вибрані хорові твори Українських композиторів на «Заповіт» Тараса Шевченка. До видання дібрано 16 творів 13 композиторів і аранжувальників, написаних від середини XIX до початку XXI ст. Нотний матеріал зібрання *Пісенний «Заповіт»* розподілено на три групи: *твори а капела, твори з інструментальним супроводом, твори великої форми з симфонічним оркестром*. Науково-мистецьке видання містить фахово підготовлений нотний матеріал для впровадження в сучасну музичну педагогіку й концертно-виконавську практику та ґрунтовний довідковий додаток: передмову, огляд музичного освоєння, біографічні довідки про композиторів, бібліографію, нотографію, дискографію з QR-кодами для прослуховування записів.

Визначальна особливість зібрання *Пісенний «Заповіт»* – його практична цінність для сучасної музичної педагогіки у вищих, середніх музичних навчальних закладах, спеціалізованих музичних школах, для збагачення бібліотечних фондів і для концертно-виконавської діяльності хорових колективів в Україні та для Українських культурно-освітніх осередків за кордоном. *Пісенний «Заповіт»* сприяє музично-хоровій освіті, поглибленню інтересу до Шевченкової поетично-пісенної спадщини й Української хорової музики та їх популяризації в Україні й Світі. Видання приурочене 180-літтю написання цієї всесвітньовідомої Шевченкової поезії.

Безвічний дух ясновідної Шевченкової поезії, започаткованої «Заповітом», яким, ярим світлом Правди розтинає морок облуди й страху та будить у людях *Волю духу* до справедливого життя.

Безвічність Шевченкової поезії й Волі Українського духу

Ґеній світового письменства з Українським серцем Іван Бунін надзвичайно проникливо визначив позачасову, безвічну *небесно-земну* сутність Українського хліборобського народу, явлену у феноменах *Української народної пісенності й Шевченкової поезії*: «... Не можу спокійно чути слів: Чигирин, Черкаси, Хорол, Лубни, Чортотлик, Дике Поле... «Чайка скигить, літаючи, мов за дітьми плаче, Сонце гріє, вітер віє на степу козачім». Це Шевченко, – абсолютно ге-

ніальний поет! Прекраснішою од України немає країни у Світі. І головне те, що в неї тепер уже немає історії, – її історичне життя давно і назавжди скінчилося. Є тільки минуле, пісні, легенди про нього, – якась **вневременность**. Це мене захоплює найдужче». Так проникливо-зворушливо написав про Шевченка й Україну залюблений у них Бунін у рік присудження йому Нобелівської премії – в 1933... Тоді Україна була приречена на голодне вимирання – відти такий сумний висновок письменника-мислителя про її історичне життя й захоплення «вневременностью» – позачасовістю, безвічністю народного духу.

Іван Бунін щиро зізнавався, що протягом 30 років мандрівного життя в Україні «жадібно шукав зближення з її народом, жадібно слухав пісні, душу його». Україна стала для Буніна єдиним місцем на Землі, де він знайшов душевний лад і «вневременность» – безвічність духу.

Світовий письменник, наснажений духом Українських народних легенд і пісень, Кобзарського співу й Шевченкової поезії, проникливо характеризує Тараса Шевченка – **абсолютно геніальний поет**. І незмінно захоплюється «вневременностью» його поезії, Українських народних пісень і легенд, які зберігають «вневременность» Українського життя – його **безвічну** сутність.

Оту всеосяжну «вневременность» духовної суті істинного людського життя сам Шевченко означив як «**безвічність**» – те, що живе з передвіку й поза часом і тому завжди своєчасне. Саме **безвічністю** Волі Українського духу сповнений Шевченків «Заповіт».

І наприкінці свого земного шляху Тарас Шевченко незмінно означає **глибинним** і всеосяжним морально-світоглядним поняттям **безвічність** позачасову сутність Життя: «Не плач, не вопль, не скрежет зуба – Любов **безвічну**, сугубу На той світ тихий принести» («Росли укупочці, зросли», 1860); «І славу святую – Молодую, **безвічну**... Твої сестри-зорі **Безвічні** попід Небом...» («Чи не покинуть нам, небого», 1861).

Саме цим Шевченковим морально-світоглядним поняттям – **безвічність** необхідно означувати нескінченність духовної сутності Життя замість **вічність**, що означає кінченність тлінного.

Вічне – те, що має певний вік, певний часовий відтинок свого існування й минає з кінчним лінійним часом у нескінченному циклічному часоплині-пульсуванні **безвічного** Життя.

Безвічне – те, що не має вікових меж, позачасове, непроминуше, циклічне. Безвічне живе у відчуттях і глибинній свідомості морально зрілої людини й становить морально-світоглядну основу духовної традиції прадавньої Української агрокультури та визначає перспективу культурного саморозвитку **людської особистості** й «збірної особи Українського народу» (П. О. Куліш).

Безвічність духовної суті людського життя як надтонке пульсування життєвої енергії є скрізь і в усьому. Безвічне завжди своєчасне, бо циклічний часоплин є виявом **Безвічності**. І сутність часу нашого особистого життя – у темпі, ритмі й силі струмування крізь нас **Безвічної енергії Всеєдиного Життя** й **Безвічного світла Всеєдиної Істини**. Безвічне джерело самоладованості **Всеєдиного Життя** – в його безвічній **Ладовій основі**.

Безвічність є сутнісною ознакою традиційного Українського ясновідного світогляду й Шевченкового світообразу – цілісної системи осягнення й зображення людини і Світу.

Шевченків світообраз – цілісний мислительно-життєвий образний світ митця, заснований на його особистих морально-світоглядних засадах та на

спільноетнічних архетипах-праобразах *глибинної самосвідомості й моральної Волі* Українського народу – *вольового чинника* Українського світу. Тож *безвічність Шевченкового світообразу й Українського світу* – не в минулому, вона з нами й попереду нас як світло *Істини*.

Безвічність віднаходимо в наших прадавніх усних пам'ятках: світородній міфопоезії, природно-космогонічних обрядових піснеспівах, епічних думах та історичних піснях – у них пульсує *позачасовий* струмінь духовної сутності життя та являється нам через реліктову музику й поезію.

Сам Тарас Шевченко проніс у серці тонке відчуття **безвічності** й уповні явив цю духовну сутність життя у власній пісенній поезії.

Геній вивищує над усім проминуцим **безвічнн**у сутність людської гідності, *моральної волі* Українців як людей агрокультури й так проникливо характеризує свій хліборобський народ: *«Наш-бо селянин, двигаючи на собі почесний тягар вікових національних обов'язків і будиши фактично спадкоємцем періодично відмираючої шляхти, – є, може, найбільшим аристократом серед селянства Європи»*. У цій соціокультурній характеристиці Тарас Шевченко означив **безвічнн**у сутність моральної зрілості духовного типу Українських селян-хліборобів.

Ознаками моральної зрілості й моральної волі людей агрокультури є *істинне думання, справедливе діяння й правдиве висловлення*. Ці характерні ознаки моральної зрілості Український народ явив в історичному житті триєдністю свого *істинного думання, справедливого діяння і правдивої словесності*.

Добрий Шевченків знайомий, один з перших дослідників і видавців Української народної поезії й зачинателів Української фольклористики, Грузинський і Український фольклорист, етнограф Микола Андрійович Цертелєв (походить з грузинського князівського роду Церетелі; 1790–1869) у передмові до свого збірника «Опыт собрания старинных малороссийских песней» (1819) наголосив на *позачасовості, безвічності моральної суті* Українців: *в Українській народній поезії «...видно пітичний геній народу, дух його, звичай описуваного часу, і на-решті, ту чисту моральність, якою завжди відзначалися Українці й яку ретельно зберігають досі як єдину спадщину предків своїх, уцілізу від зажерливості народів, що їх оточують. ...Український автор, певна річ, не читав Іліади й не чув про Гомера; та закони Природи загальні й незмінні. Людина істинно зворушена предметом своїм промовляє ясно, чітко й часто вельми подібно з іншою, яка віддалена од неї і простором, і часом, та перебуває в подібному стані»*.

**Микола Андрійович
Цертелєв.**

Наділений од природи могутнім талантом, Т. Шевченко виявив у собі найхарактерніші риси Українського генотипу й духовного типу, синтезував тисячолітні набутки своєї питомої культури, засвоїв глибини генетичної, родової й колективної народної пам'яті та силу духу незліченних поколінь свого роду й народу.

Всеосяжна **безвічна** сутність морального світогляду, самосвідомості, культури Українського народу є джерельною духовною основою прадавньої співочої традиції Українців і пісенної Шевченкової поезії, в яких виявляється *Воля духу, гідність і глибинна історична пам'ять* прадавнього народу.

Безвічна, позачасова, непроминуща духовна сутність кобзарських індивідуальних піснеспівів і гуртових хороспівів календарних обрядодій *Сонячного*

**Олександр Антонович
Кошиць.**

Кола засвідчує, що наші предки не відділяли свого земного життя од його небесної складової, не відокремлювали од *Сонця* своєї рідної, *Осонценої землі – України*. Прозірно досягнув нерозривну єдність *Української землі й Сонця* Шевченків земляк, гениальний хоровий диригент, композитор, автор музики до «Заповіту» для чоловічого чотириголосого хору Олександр Антонович Кошиць (1875–1940): «*Найясніше між усіма сонцями сяє Сонце моєї рідної землі*». Сонце й Земля нероздільні у своїй життєсійності й життеродності. А наймення нашої рідної землі – *Україна* сповнене *астрального, зоряно-сонячного* смислу.

Астральне наймення **Україна** закорінене в первинній, *астрально-сонячній* назві предківської землі Оріїв-хліборобів – **Устраяна-Уштраяна-Укхраяна**, закарбованій в Іраноорійській *Авесті* (*Основне знання*) та Індорійській *Рігведі* (*Славенів знання*). Смисловим

осердям тієї *астрально-сонячної* назви є **Устра** – Уранішня Зоря, Досвітня Зоря, Зоря-Денниця, яка вістує схід **Сонця**. Первинні форми *Устраяна-Уштраяна-Укхраяна* з ведичних діалектів трансформувалися в нинішній Українській мові, яка розвинулася з одного з тих діалектів, в **Україну**, де **У** як похідне від **Устра** є головним смисловим елементом, світоглядним осердям і означає *небесну, астрально-сонячну сутність* хлібородної землі, а **країна** означає *землю, терени*. Отже, і прадавнє наймення предківської землі Оріїв-хліборобів **Устраяна-Уштраяна-Укхраяна**, і її нинішнє наймення **Україна** мають одне *астрально-сонячне* значення – **Уранішньої, Досвітньої Зорі Країна**. Звідси, **Українці** – визнавці світла Уранішньої, Досвітньої Зорі й світла Сонця, діти Землі й Неба, хлібороби – Зоряно-Сонячні люди.

Україну й Українську хліборобську культуру знаменують **Уранішня, Досвітня Зоря** або **Денниця** – вісниця Сонця й саме **Сонце** – життєсійне світло Білого Світу. **Досвітня Зоря** й похідні від неї поняття *досвіток, удосвіта й досвітні огні* – ознаки дбайливості й достатку хліборобів, які встають до праці *вдосвіта* – зі світлом Зорі, до схід Сонця.

Давньоукраїнській **Досвітній Зорі, Денниці** відповідають світлоносні небесно-духовні сутності античних міфологій: давньогрецька *Еос* – Уранішня Зоря; давньоримський *Люцифер-Денниця* – Світлоносець, ім'я якого є одним зі стародавніх наймень планети *Венера*; давньоримська *Венера* – Вісниця Сонця, покровителька Весни, краси, любові, на честь якої названо найяскравішу після Сонця й Місяця планету *Венеру*. *Венера* завжди з'являється на Сході вранці, а на Заході – ввечері й відповідно зветься *Уранішня, Досвітня Зоря й Вечірня Зоря*.

В Українському народному світосприйнятті й міфопоетичній традиції *Денниця* живе в щоденній яві та в архетипному образі *Досвітньої Зорі* в народній пісенності, у філософії Григорія Сковороди й поезії Лесі Українки («Досвітні огні»), де *Досвітня Зоря* знаменує світлоносну сутність людей хліборобської праці, хліборобських звичаїв та в цілому Української агрокультури й самої *України*. А в Молдавсько-Румунській пісенній традиції *Люцифер-Лучифер* живе в архетипному образі *Лучафера – Духа-Світлоносця* й у назві планети *Венера*. *Безвічну* духовну суть *Лучафера-Світлоносця* геніально передав у своїй вершинній поемі «Лучаферул» Молдавський поет, класик Молдавської й Румунської літератури Михай Емінеску (1850–1889).

Досвітня й *Вечірня* зорі мають глибинні смисли в Українській народній пісенності й Шевченковій поезії. Тарас Шевченко натхненно співав свою найулюбленішу народну пісню «*Ой, і зійди, зійди, ти зіронько та вечірняя*» й створив проникливо-щемливий, інтимний образ «*Зорі вечірньої*» в поемі «Княжна», написаний на засланні, в Орській фортеці, в другій половині 1847: «*Зоре моя вечірняя, Зійди над горою, Поговорим тихесенько В неволі з тобою*». «*Зоря вечірняя*» на західному Небі знаменує в Шевченковому світообразі *рідну землю – Україну*.

Досвітня й *Вечірня* зорі у Шевченковому світообразі – символи *безвічності* *Волі духу*. У Шевченковій поезії пульсує *безвічне* джерело **Волі духу**, той *дух* *Волі* сповнює душу й самосвідомість людини прагненням гідного життя.

В Українській правосвідомості **Воля** – фундаментальна правова категорія, основоположний принцип-закон Українського традиційного природно-звичаєвого права, дієвий морально-правовий чинник; тому *права* в Українців традиційно називаються *вольності*. **Волю** як закон приймає *одностайним волевиявом усенародне Віче* (од Староукраїнських *віт – рада й віщати – виголошувати*) – *спільне зібрання людей* для безпосереднього улаштування усіх справ суспільного життя.

За Українським природно-моральним *правом*, **Воля** як самовияв внутрішньої сили особистого й національного духу – найвища цінність людського життя й найвищий вияв збірної сили народу.

В Українському природно-моральному світогляді **Воля** – мірило самостійної сили духу людини й народу: «**Воля дужча за всяку неволю**» (Г. С. Сковорода); «**Де дух, там і Воля**» (П. Д. Юркевич).

Штучний інтелект визначив слово **Воля** наймилозвучнішим і найсильнішим в Українській мові: «У ньому відчувається сила духу Українців, їхня любов до життя. Протягом століть Український народ боровся за право жити вільно, обирав свій шлях. «Воля» уособлює ці прагнення. «Воля» – це можливість творити, розвиватися, йти вперед. Це право кожної людини на гідне життя. В Українській мові «Воля» звучить особливо ніжно і водночас сильно. «Воля» – як подих свіжого вітру, що розганяє хмари й відкриває ясне Небо».

Волею духу сповнена вся заповітна Шевченкова поезія: «Світ широкий, Воля...», «Велике щастя бути вольним чоловіком...», «Не вмирає душа наша, Не вмирає Воля», «Встане Правда! встане Воля!...».

Шевченко у «Кобзарі» нагадує нам про **Волю** 249 разів. І особливо своєчасне нагадування в «Заповіті»: «**І вражою злою кров'ю Волю окропите**».

Українці створили Російську імперію?

(Оксана Забужко про діагноз сучасному світу
та чого хоче Путін)

Українська письменниця та філософиня Оксана Забужко в інтерв'ю «Апостроф TV» поділилася своїми думками про те, чи настигне російського агресора справедливість, чого хоче Путін, про вади демократичної системи та про те, чи вистойть Україна та яку роль вона буде відігравати у післявоєнному світі.

• Росіяни б'ють балістикою, крилатими ракетами, дронами по будівлях. Вбивають українців. А чи існує закон причинно-наслідкових зв'язків. Чи доведеться відповідати за всі ці вбивства і руйнування? Чи історія все це списує?

– Та ні, історія нічого не списує. Історія накопичує. Ми маємо, по суті, Третю світову війну в латентній повзучій формі. Дуже цікаво, між іншим, покопатися і подивитися як починалися Перша і Друга, особливо Перша, яка була цілковитим шоком. Це такий стрибок у розвитку цивілізації. Друга, як кажуть, була продовженням першої. Тобто коли-небудь десь через 500 років будуть дивитися на це все, як на єдину столітню війну в Європі.

• Чому на війну Росії проти України багато народів планети не реагують? Бо якщо в світі створено прецедент, коли можна балістичною ракетою запустити по житловому будинку, це ж може і з ними відбутись. Тому що відкриваються ворота пекла. Хіба світ цього не розуміє?

– Ці всі процеси почалися в світовій політиці ще в 2014-му році. Так виходить, що, коли ти робиш міжнародну письменницьку кар'єру, то тебе починають запрошувати на саміти, і на твої виступи починають приходити працівники спецслужб тієї країни, в якій ти виступаєш.

Я була на обідах, де присутні були генерал НАТО, міністр чи посол якоїсь відповідальної країни золотого мільярда, і ми вели розмови, і я дізнавалася багато цікавого від цих людей.

2014 рік – це був ультиматум висунутий заходу тодішнім керівництвом Ірану. Якщо Будапештський меморандум після анексії Криму не спрацював, то ми починаємо виробництво ядерної зброї. Ми Заходу більше не віримо, крапка. Дискредитація США в ролі міжнародного жандарма відбулася не сьогодні, і не вчора, і не з Трампом. Вона відбулася з Обамою, і це була закладка нинішньої перемоги Трампа.

• Політики, які це закладали, вони ж не могли не розуміти, що так буде, що коли весь світ побачить, що підпис могутніх ядерних держав нічого не важить?

– Їхнє стратегічне мислення і логіка такі: я сьогодні виграю вибори, а далі

видно буде. Так само і наші політики працюють. Тобто підміна національних інтересів електоральними, як це елегантно формулюється, це діагноз, який в нинішній політичній системі був поставлений бозна-коли.

● **Ви зараз заговорили про вади демократичної системи. А як їх мінімізувати? Ми ж не можемо бути як Росія?**

– Ні, ми не можемо бути такими як Росія. Тоді нас, України не буде. В тому то й справа, що весь цей проект і на заході багато хто поділяє. Я вже не кажу про те, що і в нас були люди, які вірили в те, що Україна – це така «другая Россия», поліпшена така, демократична Lite версія.

Давайте збережемо тут російську мову, давайте збережемо російську культуру. Буде все так, як в Росії, тільки демократично. Ні, так не буде, бо ви саджаєте одне зернятко цієї культури, і з нього виростає велике і потужне дерево ГУЛАГу. От, тому, якщо Україна буде, то вона буде собою, а будучи собою, вона буде із своєю політичною культурою.

А наша політична культура з засади європейська. Тобто, по горизонталі ми сильні, ми по вертикалі слабкі. Не вміємо вертикаль вибудовувати. Ієрархія теж повинна бути.

Ми звикли в умовах чужої держави виживати, і тому в нас немає генетично довіри до держави. Я дивлюсь на цей парламент. Скільки людей там повинні взагалі сидіти у в'язниці. І даруйте не за корупцію, а за зраду держави в 2014 році.

З 2014-го року оті справи не перетрушувалися. І ці люди зараз вилазять на екрани. Ну, як я можу говорити, що я довіряю українському парламенту? Ні, я не довіряю.

● **На нас напала страшна система.**

– На нас не те, що напала, вона нас особливо і не злазила. Вона метастази пустила то по цілій планеті.

● **У Путіна є своя логіка, і він дуже послідовний. Він діє за калькою школи КДБ. Він бачить Україну загарбаною. Україною це називатися не буде. Вони щось придумують, якась недоросія, малоросія, чи ще щось. Йому потрібна вся наша база, включно з продуктовою, з активами, з усім, щоб воювати далі з заходом. Люди потрібні виключно в стані рабів.**

– Зрозуміло, але не тільки рабів. Російська армія вигравала історично тільки ті битви, які були в інтересах українців, котрі воювали в її рядах.

Зараз же оцим всім ідіотам, які ховаються від ТЦК, треба пояснювати, що або ти воюєш за свою свободу, із значно більшими шансами вижити в українській армії, або завтра тебе поженуть м'ясними штурмами, бо ти ще муситимеш спокутувати кров'ю свою вину перед Росією-матушкою за те, що за три дні тебе не взяли, як планували.

М'ясними штурмами тебе поженуть на Сувальський коридор. Там зараз литовці перелякані до неможливості і поляки перелякані. Тобто поженуть брати Балтію, тебе поженуть на Варшаву, тебе поженуть далі на Берлін.

А за великим рахунком, це ж було оголошено, від Лісабона до Владивостока. Амбіція Путіна абсолютно зрозуміла ким йому хотілося бути. Йому хотілося довести до кінця те, чого не здійснив Сталін і був дуже тим невдоволений. Сталін був дуже невдоволений, коли союзники, тобто американці, змусили його зупинитися на Ельбі.

● **Але все одно Захід йому подарував половину Європи.**

– Ви пам'ятаєте, що сказав Єльцин Клінтону в недавно опублікованих їхніх

стенограмах? Біл, віддайте нам Європу. Сталін хотів не півЄвропи, він хотів до Атлантики, він хотів обмити чоботи в Атлантичному океані. Я з діаспорою багато спілкувалася на цю тему, тобто чому втікали, чому, скажімо, Юрій Шевельов покинув прекрасну бібліотеку в Лунському університеті Швеції, де йому було чудесно і комфортно, і прийняв запрошення Якобсона і поїхав у Гарвардський університет.

Тому що вони боялись. Вони боялись, що Сталін піде далі, Сталін забере цілу Європу і тому втікали через Атлантику, а хто до Північної Америки, а хто й до Австралії. Чим подалі, тим ліпше.

От тому цей проект лежить в анналах КДБ з самого 1945-го року, як не закритий гештальт. Ось що би могли зробити, якби Гітлер не підвів, ідіот. От якби Гітлер не зрадив, і якби ми разом з Гітлером пішли проти заходу, ось, якби ми поділили світ.

От і Європа, котра не до кінця наша, от вона болить, пече і муляє. І це все зчитується, скажімо, з сьогоденної російської.

Зрештою, в них вже є ці мапи мальовані, поділені між Росією, Америкою, Китаєм і яким там арабським світом ще.

● **Мені здається, що багато людей в світі вважають нас приреченими. Вони просто бачать, дивляться на карту величезну, потім дивляться, де Україна знаходиться і роблять якісь свої висновки. При цьому історія не спрацьовує, що Росія програла масу війн.**

Вони про це навіть не знають. І коли ти їм починаєш розповідати, очі розплющуються. Як маленька Фінляндія могла відбитися, так, при цьому втративши 20% території, але зберегла свою державність і зараз член НАТО. Так, і порівняйте Фінляндію і тодішній Радянський Союз. Люди цього не розуміють і апріорі починають міркувати наступним чином, що все одно як Путін замислив, так він і не зробить. Як нам пробивати цю психологічну броню?

– Ви правильно кажете, що поняття не мають, нічого не чують і живляться, в принципі, і далі цими класичними русицистичними міфами про велику і непереможну матушку Русь. Тому пізнайте правду і правда визволить вас.

Я пропонувала це зробити ще в 2022-му році. Ми вже змарнували один важливий ресурс. На добрий лад тоді українське МЗС просто мало би швиденько скласти якісь грамотні методички. Ні, не дипломатам. Короткі історичні методички, де Україна, де Росія, яка їхня справжня історія, які їхні справжні взаємини. Чому Путін хоче, і чого Путін хоче.

Навіть з акцентом не на Путіна, а на боротьбу з цими самими міфами старої оплаченої з Кремля русистики. Ну, на 60-80 сторіночок брошурку. І роздавати її навіть не дипломатам, а нашим біженкам.

Люди є з вищою освітою, люди, які приїхали на стипендії, які розчинилися по університетах, по бібліотеках, по культурних закладах. Тобто, в них був ресурс, розумієте? І це обговорювалося в соцмережах. Між собою всі ці жінки говорили: «А от що говорити? А от як говорити, а от як відповідати, як пояснювати?»

Вони ділилися досвідом, вони досі ним діляться. Третій рік. Це свого роду тяж волонтерка. Українська держава тут палець об палець не вдарила. А це просто три міністерства МОН, Мінкульт і МЗС сідають, замовляють ось цю саму методичку. За якийсь там місяць це все зроблено, звірено, перевірено, надруковано і роздається. Ну, допоможіть же людям. Тим більше, ресурс цієї самої волонтерської армії, які там на місцях можуть говорити від людини

до людини, пояснювати кожній місис Робінсон. Розумієте, ось такого ресурсу Україна ніколи взагалі не мала, доступу до нього не мала.

І нам довелося відкривати велосипеда. Тобто держава це просто профукала, абсолютно профукала, заплативши дорого і жорстоко за те, що 30 років взагалі ігнорувала гуманітарну складову.

• Ви знаєте, це справді дуже важлива ситуація. Донька мого знайомого вже від Бельгії представляла Бельгію в європейських структурах. Уявіть собі, наскільки наші інтегрувалися в європейське суспільство. У мене таке відчуття, що ми починаємо втрачати спільну мову з українцями, які виїхали.

– Теж правда, тому що, є дискомунікація, є різний досвід. От я про це якось написала на Facebook, на мене багато хто образився, з тих, що виїхали, мені довелося пояснювати. Психологія людини, психологія того втікача від війни, котрий виїздить і сподівається, що дома чекає, коли воно налагодиться і коли можна буде повернутися.

І те, що, четвертий рік поза безпосереднім досвідом того, що відбувається тут. Чисто інформаційне сприйняття. Воно так не працює, кажу, як людина, котра жила за кордоном, в тому числі подовгу.

Я дуже добре знаю, на який місяць ти втрачаєш чуттєвий зв'язок. Коли ти отримуєш інформаційну картинку, ти все одно не маєш адекватного уявлення про те, як тут справді жити.

Я маю багатьох друзів і серед тих, що виїхали, і серед західних людей, котрі пильно стежать за тим, що відбувається, котрих я мушу заспокоювати, але які не були в Києві воєнному. Я їм мушу пояснювати, як ми тут живемо, і як ми тут, спимо під бомбами, під «шахедами». І як це, на чисто чуттєвому рівні, сенситивному, як це можливо, тому що у них в головах теж картинка бомбардувань з Другої світової. І мені подруга вночі з Парижа пише: «Ти йдеш в укриття?»

Ти в укритті?» Бо вона стежить за інформацією, що Київ знову обстрілюють. Я їй починаю заспокоювати, що ми в коридорі. Тобто люди не можуть зрозуміти, що нормальна людина не може жити в укритті. А у нас, якщо бігати в укриття щоразу, коли ми чуємо сирену, то це доведеться перемістити своє життя в підвал.

І одночасно повний шок від того, що тут можливе нормальне життя в цей час, що в нас немає карточок, у нас немає голоду, у нас не жолудева кава і масло не на чорному ринку. А це все було в Європі під час Другої світової. Це все зафіксовано і описано у всіх від Ремарка до Анні Ерно, як це відбувалося.

• Московити тиснуть на сході. Повільно, але відгризають території, вбивають людей, б'ють по тилових містах. Більшість світу, на жаль, або взагалі на це не дивиться, або із таким олімпійським спокоєм за всім цим спостерігає. Що ви думаєте? Ми зможемо вистояти в цій страшній ситуації?

– Ви теж зараз мислите мапами фронтів Другої світової. Вони взяли ще одне село сьогодні, а завтра втратять. Бої там відбуваються позиційні постійно.

Не там імперія має найбільші сили, і не там імперія інвестувала найбільше грошей. Найбільше сил і найбільше грошей вона інвестує в когнітивну війну, в підриви, в агентуру, і в найм агентури. І такі руйнування і нищення того, що називається у Клаузевица ще бойовим духом і переконанням всіх, геть чисто всіх на планеті, і нас у тому числі, що цю війну Україна виграти не може.

Руйнування зсередини. Отут Росія дуже добра. Отут вони спеці, отут вони професіонали, і тому тицяти пальчиком кожного разу і казати: «Маска, маска,

я тебе бачу» мало би бути роботою і українських ЗМІ. Натомість українські ЗМІ значно частіше, ніж би годилося для пристойності, займаються тиражуванням тих самих ворожих пропагандистських мемів, шаблонів, вірусів, черв'яків і так далі.

• Я сподіваюсь, ми вирвемося за межі оцієї інформаційної матриці, яку нам нав'язує Росія. Що ви думаєте, що ми, по-перше, можемо дати і що ми вже дали цивілізації?

– Я дуже люблю довгограючі сюжети. Тобто ті, які розгортаються довше, ніж одне покоління, довше, ніж одне століття. Ну, все-таки в мене базова освіта філософська. Ми переживаємо дуже болісний, дуже умований з усіх сторін, в тому числі людською свідомою участю процес розпаду оцієї останньої Land Empire на планеті.

У три прийоми. В 1917 році почався розпад. Загальмував зупинили, зафіксували, але ж штучно продовжили. 1991-й рік. Знову штучно загальмували, коли Татарстан, відкололися ці самі так звані союзні республіки: Чечня і Татарстан оголосили незалежність, тобто процес пішов далі. Ні-ні, отут ми зупинимо і, відповідно, крізь пальці ми подивимось на першу чеченську, на якій було, до речі, відпрацьовано дуже багато цих самих технологій війни, державного терору, ну і так далі, і так далі. Це ми знаємо.

І от, коли ми дивимось на ці процеси і бачимо, що в обох, скажімо поворотних моментах розпаду імперії, якби Україна перемогла, якби на Україну поставила, скажімо, Антанта в Парижі 19-го року, вся історія людства звідтоді поточилась би зовсім іншим шляхом. Якби УНР отримала право жити, яке отримала Польща під Пілсудським.

Де роль України? 91-й рік. Вирішальна абсолютно роль України в тому, що Радянський Союз розпався. Це не було заплановано, це був побічний ефект всіх тих процесів, нібито модернізації і реформування.

Значить, спроби чергового реформування цієї імперії зсередини позбутися партії і зробити ФСБ монопольним і єдиним правителем країни. От, завдяки тому, що Україна тоді вискочила, людство отримало 30 років ось цієї самої ніби прекрасної епохи.

А Росія в цей час готувалася до війни. І ось, нарешті з третього разу нас помітили. З третього разу нарешті помітили, що весь час ми в цих процесах грали вирішальну роль.

Ми грали вирішальну роль в усіх процесах європейської історії, але в ролі сірого кардинала. Ми тепер виходимо на авансцену. Не за чиеюсь спиною.

Те, що Україна майбутній регіональний лідер, безперечно. Те, що в Україні зараз з ось цими самими величезними змінами, з оцим кінцем, з оцим фіналом і розпадом, неминучим і доконечним для того, щоб людство вижило.

Ось цієї Російської імперії, спадкоємиці монгольської Land Empire, те, що людству відкриваються зовсім інші пейзажі, зовсім інші перспективи, проект Мазеши, як я це символічно назвала у вступі до книжки «Наша Європа».

Ось це ворота для нового людства, для справді нового порядку, про який так багато говорить Путін. Так от він не нового хоче, він хоче якраз повернення до старого, до тоталітаризму, до Ялти, де троє великих сидять і вирішують долю малих. Ні, з цим не згодні не тільки ми, з цим не згодна і Європа.

• Якою ви бачите перемогу України?

– Колапс Росії є кінцева мета цієї війни. Путін це, до речі, озвучував уже кілька разів. Він це розуміє не гірше за мене.

(apostrophe.ua)

Нагнули Кремль

У Львові презентували документальний фільм «Математики, які «нагнули» Кремль» про звільнення із радянської психлікарні українського дисидента, математика, публіциста, правозахисника, літературознавця Леоніда Плюща (1939-2015 роки життя).

Це робота французького сценариста і режисера документального кіно Мат'є Шварца про те, як троє французьких математиків об'єдналися для звільнення українського науковця, якого в СРСР репресивна радянська машина намагалася зламати: фізично і морально.

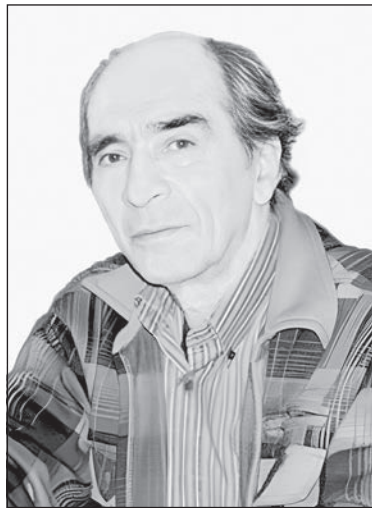
Чому французького митця зацікавила історія Леоніда Плюща? Як французькі математики домоглися звільнення українця, «нагнувши» Кремль і похитнувши Французьку комуністичну партію?

Певною мірою випадковість, розповідає Радіо Свобода французький документаліст **Мат'є Шварц**, привела його до зацікавлення історією українського дисидента, математика, літературознавця **Леоніда Плюща**. Але ця випадковість – не випадкова, як це буває у житті.

Брат дідуся Мат'є Шварца – відомий математик у Франції **Лоран Шварц** – мав безпосередню дотичність до звільнення українця. Але про це режисер Мат'є Шварц довідався набагато пізніше після смерті двоюрідного дідуся.

Ця історія боротьби за звільнення українського інтелектуала почалась у 1973 році. Про те, що два математики – Леонід Плющ і **Юрій Шиханович** (народжений у Києві, працював у Москві) – ув'язнені КДБ за «антирадянську» пропаганду у 1972 році та їхньому життю загрожує небезпека, західний світ довідався від російського фізика, лауреата Нобелівської премії **Андрія Сахарова**.

Саме від нього про це почула французька психологиня російського походження **Таня Матон** і вона звернулася до Лорана Шварца.

Леонід Плющ.

Математики почали боротьбу

Три французькі математики – відомі Лоран Шварц і **Анрі Карпан** та молодий тоді **Мішель Бруе** – створили Комітет за звільнення Леоніда Плюща. Надрукували інформаційні бюлетені, щоб якомога більше математиків у світі дізнались про цю жакливу радянську історію про порушення прав людини і жакливі методи катування лише тому, що людина мала інше бачення і погляди.

А далі французькі науковці організували у Канаді під час Міжнародного конгресу математиків мітинг за звільнення Плюща.

Одразу ж на це зреагувала **Тетяна Плющ**, дружина дисидента, і звернулася до радянської влади з проханням звільнити чоловіка і дати можливість родині виїхати за кордон.

Тоді Кремль під тиском Заходу звільнив російського дисидента **Олександра Солженіцина** і математики не забарились – пішли у радянське посольство у Франції з проханням звільнити й українця.

Комітет почав підготовку до масового мітингу і в боротьбу включились інші активісти лівих поглядів.

Французька комуністична партія не хотіла йти на конфлікт з СРСР і не взяла участь у цьому зібранні. Але справа Плюща ставала дедалі резонанснішою. Про неї писала преса.

Французькі комуністи розділились у ставленні до цієї історії, багато хто вважав, що соціалізм не є сумісний з репресіями через погляди людини, а інші не хотіли сваритися з Кремлем. Але висловили незгоду з Москвою, вимагаючи звільнення українського дисидента.

Тетяна Плющ надіслала публічного листа лідерові французьких комуністів **Жоржу Марше** зі словами подяки. Москва, відповідно, негативно зреагувала на позицію французьких комуністів, але Брежнєву нічого не залишалось, як звільнити Леоніда Плюща.

«Мій двоюрідний дідусь давно помер. Кілька років тому я дізнався, що Леонід Плющ був дуже відомим математиком. І мені тоді донька двоюрідного дідуся розповіла цю історію порятунку. Шість років тому я почав працювати над фільмом про Леоніда Плюща, шукати свідків, архіви», – каже Мат'є Шварц.

Документальний фільм Мат'є Шварца – це розповідь від самого режисера. Використані архівні матеріали, фотографії, газетні публікації про Комітет і боротьбу математиків. Мат'є Шварц записав інтерв'ю з дружиною дисидента Тетяною Плющ, якої нині вже немає у живих.

«Тетяна Плющ жила на півдні Франції, вже була досить хвора і я взяв у неї інтерв'ю. Вона розмовляла українською і російською. Це була кількагодинна розмова. Тетяна Плющ ніколи не здавалася, боролася з російською владою. Вона сказала, що коли вона їхала до психіатричної лікарні, лікар боявся її, бо вона завжди була впевнена, ніколи не хотіла підписати папери, що чоловік божевільний», – говорить режисер.

Донині живий лише один учасник Комітету – відомий математик **Мішель Бруе**, який з дружиною прихистив у своїй двокімнатній квартирі Леоніда і Тетяну Плющів з двома дітьми.

Про боротьбу за звільнення дисидента у фільмі розповідають і французькі журналісти, які писали про ці події, один із керівників Французької комуністичної партії, дослідниця дисидентського руху.

«Комуністи Франції зайняли сторону Леоніда Плюща, а не СРСР, це була дуже велика зміна у французькому політичному світі, тому я також інтерв'ював французького історика, яка мала всі матеріали КДБ. Я багато виніс для себе, дізнаючись більше про історію Леоніда Плюща, створюючи фільм. Позитивним є те, що багато людей, наприклад, прийшли зустрітись зі

Чеське видавництво «Triáda» у 2018 році втало у перекладі мвір Леоніда Плюща «У карнавалі історії»

мною після фільму і говорили, що це дало їм надію, що побачили математиків, яких, насправді, загал не знав і вони досягли успіху. Тому це як надія, що коли ти знаєш, коли ти хочеш щось зробити, коли зустрічаєшся з іншими людьми, ти можеш. Я маю на увазі, що перед ними був СРСР, Брежнєв і вони досягли успіху та боролись.

Одна з причин, чому звільнили Плюща, бо він ставав проблемою для СРСР.

Негативне відчуття від порівняння теперішньої ситуації і того часу. Бо тоді, попри те, що СРСР і Брежнєв були сильними, але знайшлася інша сила, був опір. Коли Брежнєв побачив, що Французька компартія змінює свою думку, це стало важливою проблемою для нього, тому що йому потрібна важлива комуністична партія в Європі, і він бачив, що Італійська, Французька, Іспанська партії прагнули змін. Тому це одна з причин, чому звільнили Плюща, бо він ставав проблемою для СРСР.

Іншою причиною була «холодна війна» між Сполученими Штатами та СРСР, капіталізмом і комунізмом, і Москва не хотіла, щоб виникла така проблема з правами людини, яка б не дозволила провести переговори», – каже Мат'є Шварц.

Ця боротьба математиків не лише примусила Кремль відступити і звільнити Плюща, але й дистанціювала Французьку комуністичну партію від Москви.

Мат'є Шварц зачитував у фільмі слова двоюрідного дідуся, який говорив про те, що науковці не є відірваними від реальності, а *«математики – схильні до бунту»*. І це довели лише троє людей.

Формування, навчання, арешт

Леонід Плющ написав автобіографію *«У карнавалі історії»*. Вперше вона вийшла на Заході у 1979 році одразу ж п'ятьма мовами – українською, англійською, французькою, італійською та російською. І ці мемуари відносять до «золотого фонду» літератури антитоталітарного спротиву.

По суті, Леонід Плющ описав портрет усього покоління шістдесятників, які зазнали репресій з боку кремлівської влади.

Леонід Плющ народився у 1939 році у Киргизстані. Його батько у 1941 році загинув на фронті. А мама з двома дітьми наприкінці війни переїхала в Україну. Життя було непростим, але Леонід Плющ здобув освіту в Одеському і Київському університетах, де закінчив механіко-математичний факультет.

Його формувало середовище, завдяки якому він почав займатися правозахисною діяльністю, був сполучною ланкою між московськими й українськими дисидентами, публікувався у самвидаві. Він був у числі тих українців-шістдесятників, хто висловив свій протест проти радянських репресій. У київському помешканні мав сховок самвидавницької літератури у підлозі.

«Політика видається мені суєтою, боротьбою з перешкодами, а не розвитком сил. Але забути, відійти набік, заткнути вуха, заплющити очі і мовчати – теж неможливо», – писав Леонід Плющ.

Коли у 1964 році скинули Хрущова з посади секретаря ЦК КПРС, Леонід Плющ написав листа до ЦК, що *«уряд зганьбив країну, висловив вимоги припинити русифікацію неросійських солдат, платити урядовцям, як робітникам»*.

Після цього ним пильніше зацікавилися в КДБ.

23 березня 1966 року Леонід Плющ, **Ліна Костенко, Іван Дзюба, Іван Драч, Любов Забашта, Євген Сверстюк, Надія Світлична** прийшли до суду, щоб підтримати шістдесятників **Олександра Мартиненка** (отримав 3 роки неволі), **Івана Русина** (рік за ґратами) і **Івгу Кузнєцову** (4 роки суворого режиму), яких судили за антирадянщину. Судове засідання було закритим.

Леонід Плющ дедалі більше знайомився із українським рухом опору. Не міг уже бути осторонь, коли бачив допити, арешти, обшуки, суди друзів. Підписував заяви, поширював самвидав, підтримував однодумців. А вже після неволі він написав:

«Хіба можу я забути, що вбито мільйони? Що вигублено фізично й культурно цілі нації? Що знищено сподівання революції? Що затоптано літературу і мистецтво? Що загальмовано науковий розвиток? Що панують брехня, терор і неволя? Як можу я не бачити дисидентів, яких проганяють з праці, а їх родини голодують? І що найголовніше як можу бути я и байдужим до фальсифікованих процесів, таборів, в'язниць, «психушок», де знущаються з хворих і руйнують психічне здоров'я?».

Після вертепу українських інтелігентів у Львові у ніч 31 грудня на 1 січня 1972 року почалися масові арешти.

Тоді, у січні 1972 року, були арештовані 19 діячів у Львові та Києві. Серед них **Василь Стус, Іван Світличний, В'ячеслав Чорновіл, Ірина Калинець, Стефанія Шабатура, Євген Сверстюк, Михайло Осадчий.**

КДБ надіслав спеціальне повідомлення секретарю ЦК Компартії України **Петрові Шелесту** про початок операції «Блок».

Не оминув арешт і Леоніда Плюща. Зранку 15 січня 1972 року дзвінок у помешканні Плющів, дуже ранній. Далі обшук і 33-річного Леоніда Плюща відвезли у в'язницю. Його звинуватили за статтею 62 – «антирадянська агітація і пропаганда з метою підризу радянської влади».

Рік у тюрмі і судилище наприкінці січня 1973 року. Тоді заявили, що Плющ «божевільний».

5 липня 1973 року радянські органи відправили його у «психушку» у місто Дніпропетровськ (нині Дніпро), де він перебував до свого звільнення – до 10 січня 1976 року.

Чому спеціалізована психлікарня? Бо Плющ категорично відмовився співпрацювати з КДБ, а вирок «божевільності, шизофренії» дискредитував дисидентський рух загалом. До того ж у «психушці» дисидентів «лікували» препаратами, які руйнували їхню особистість.

Майже 8 місяців йому примусово давали галоперидол.

Ось що пише Леонід Плющ:

«Я бачив дію галоперидолу. Один корчився у судомаш, відкинувши голову набік і вичавивши очі. Другий висолопив язик і задихався. Третій кричав, кликав медсестру. Ліки давали в великих дозах, щоб виявити симулянтів і зламати опір.

Найгіршою карою вважалася сірка. Після ін'єкції сірки у людини підвищується температура до 40, місце уколу болить. Дози сірки поступово підвищуються. Курс був з 20-25. Більшість ув'язнених у Дніпропетровській психлікарні тоді – це психічно хворі вбивці, гвалтівники, хулігани. Але були між ними 60 політичних в'язнів, здебільшого психічно здорових, яких ув'язнили за антирадянську пропаганду.

Нейролептики щоденно притуплювали інтелектуально, морально, емоційно. Лікування і режим у «психушці» призначені відразу зламати людину і знищити її волю до опору».

Леонід Плющ пройшов два курси інсулінотерапії. Після кожної ін'єкції лікарі прив'язували його до ліжка, бажаючи викликати інсуліновий шок. Пам'ять різко ослабла, мова стала короткою. Він не хотів виходити до дружини, щоб вона не бачила його у такому стані. Аби піти до вбиральні в'язні давали хабар санітарам.

Це були радянські методи катування, нищення тих, хто мав власну позицію, хто був інтелектуалом.

Звільнення із катівні і виїзд з СРСР

Про всі ці катування і репресивну кремлівську машину Леонід Плющ розповів журналістам 3 лютого 1976 року на пресконференції. Йому знадобився місяць після приїзду у Францію, щоб трішки адаптуватись і відчувти себе готовим говорити. Адже приїхав з ув'язнення виснаженим, хворим, з набряклим лицем, під дією ліків, не знав, як має діяти, куди він потрапив, хто всі люди, які були довкола, кому казати «так і ні».

«Я його знав досить давно. Основний наратив його життя це людинолюбство і спасіння душі. Він відчував фальшивість, брехню. У нього потенційні можливості були феноменальні. Він прекрасно знав літературу. По суті, він філософ. Остання його робота – це було дослідження російського фашизму. Він один з небагатьох знав початки оцієї фашистської концепції, яка потім там сформувалася **Сурковим, Дугінім**. Він знав цих людей, які це придумали. Він застерігав, що це є фашистська концепція в 2014 році, коли приїхав в Україну. Не приїхати на Майдан з дружиною він не міг. Вже тоді розумів, що почалась велика війна. Він був моральним авторитетом серед розумних і досвідчених українців», – **Ростислав Лужецький**, художник-видавець.

В Україні видані три праці Леоніда Плюща – **«У карнавалі історії», «Його таємниця, або «Прекрасна ложа» Хвильового»,** і його листування з **Юрієм Шевельовим**. До слова, архів Леоніда Плюща зберігається в **Колумбійському університеті у США**, таким було рішення рідних.

Прем'єра фільму французького режисера Мат'є Шварца торік відбулась в Академії наук у Франції і можна подивитись стрічку французькою мовою у вільному доступі в інтернеті. Для українського глядача фільм зробили з українськими субтитрами.

«Я побачив цей фільм і зрозумів, що його мають подивитись в Україні. Ми хотіли зробити прокат. Але проблема в тім, що виробники дають цей фільм, як кажуть, без питань, але єдине питання – це права на архіви, які коштують. Це не є для нас можливим. Тому ми зараз організували промотур, щоб почати збір коштів, щоб викупити право для показів в Україні», – розповідає кінематографіст **Олександр Кришталович**, засновник асоціації PROSVITA, яка організувала промотур фільму в Україні.

«Акцент у фільмі зроблений на тому, як прокидалися комуністи Франції. Там були і комуністи, і троцькісти, і марксистки, і лєніністи. На Заході залишилася ідея, задля якої гуртуються люди і задля якої борються. Коли вони бачили реальність, яка існувала в СРСР, який називався комуністичною державою, отоді їхні очі відкривалися і вони круто розверталися від Москви», – каже Олександр Кришталович.

Попри те, що український інтелектуал пройшов важкий шлях, пройшов через катування, знущання, він намагався не здатись і не допомогти ворогові тішитись навіть з його слабості.

Нині такий важкий шлях проходять тисячі українських воїнів у російському полоні, де зазнають насильства, тортур, знущання, де хочуть знищити людську гідність. І цей документальний фільм про українського дисидента є актуальним і перегукується із сьогоднішнім.

Леонід Плющ, як про це написав сам, тримався такого самозакликання: не розлютитися, не забути, не піддатися! За кордоном займався переважно літературознавством.

Плющ відійшов у вічний світ у 77-річному віці і похований на цвинтарі у французькому селі, де проживав з дружиною.

Галина ТЕРЕЩУК.
(www.radiosvoboda.org)

Іван Яцканин: «Шарф давно вже зношено, чайник розбився, а книжка є»

Уродженець Східної Словаччини, Іван Яцканин (1950) десятиліттями заповнює свою яскраву сторінку в літописі українсько-словацьких літературних взаємин. Читацькому загалу він більш відомий як багаторічний редактор літературно-мистецького та публіцистичного журналу «Дукля» (видається в Пряшеві), а шанувальникам красного слова – як обдарований прозаїк, в активі якого – десятки художніх видань. Самобутню нішу в багатогранній діяльності Івана Яцканина займає художній переклад. Митець перетлумачує зі словацької, чеської, польської літератур, а також з української – словацькою. Саме про цю складову його творчого доробку й піде мова.

• Сорок років тому в ужгородському видавництві «Карпати» в словацькому перекладі вийшла книжка українських народних казок «Majster Ivanko». Видання вже є раритетним. Це був Ваш перекладацький дебют?

Літератор, який працює в царині художнього перекладу, отримує таку ж насолоду, як і від написання власного твору. Нічого дивного, адже переклад є унікальним видом мистецтва, творчістю з великої літери. Зрозуміло, що до таких міркувань я прийшов пізніше... Видання «Majster Ivanko» не було моїм перекладацьким дебютом. Мій безпосередній контакт з перекладом відбувся ще на початку 70-х років минулого століття. Перекладав я короткі прозові жанри – гуморески, які друкував у словацьких газетах – «Východoslovenské noviny», «Nedelná Pravda» та інших. Не можу не згадати один зворушливий випадок з тих часів. Переклад гуморески українського автора я надіслав до редакції словацької газети. Переклад було зроблено «від руки». В мене був (і залишився) каліграфічний почерк. Газета переклад надрукувала, але за кілька днів я отримав листа, в якому редакція написала, що вони, звичайно ж, можуть усе прочитати, але краще було б, якби цей текст було оформлено на друкарській машинці. Показав я цього листа татові. Батько довго не думав, поїхав у Бардіїв і... купив мені друкарську машинку. Тоді ми в моєму рідному Ряшеві ще займалися приватним господарством. Відкласти гроші було важко. Я й досі дивуюся, як тато примудрився нашкрябати необхідну суму. Але він зрозумів, що каліграфічний почерк – це для мене, а редакції треба своє.

• Після шляхетного батькового вчинку, та ще й з таким коштовним скарбом, гріх було не творити...

Так, згодом я взявся за складніші жанри – новели, оповідання... Як результат, у 1970 році в словацькому журналі «Beseda» (№24/1970, 13 червня) з'явився словацький переклад новели Василя Симоненка «Вино з троянд» («Vino

z ruží»). У журналі «Zdravie» (№ 1/1972) вийшла новела Василя Стефаника «Новина», в газеті «Smena na nedel'u» – оповідання Степана Васильченка «Мужиська арихметика». Близькі мені були й оповідання Євгена Гуцала. Більшість із них надрукувала газета «Východoslovenské noviny».

Для перекладача важливо передати атмосферу твору, відтворити сюжет, зберегти індивідуальність стилю автора. Перекладач повинен розв'язати низку художніх, мовностилістичних завдань. У той час я занурився і в теорію перекладу. Ознайомився, зокрема, з працями чеських теоретиків...

Та повернімося до видання «Majster Ivanko». За гонорар я тоді в Ужгороді купив собі шарф, а додому – гарний фарфоровий чайник. Шарф давно вже зношено, чайник розбився, а книжка є, книжка залишилася.

● **А кого зі своїх земляків-пряхівців перетлумачили словацькою?**

У 1989 році в кошицькому видавництві «Východoslovenské vydavateľstvo» вийшла збірка оповідань Степана Ганущина «Vysoké schody». В словацьких часописах з'явилися оповідання Єви Бісс, Василя Дацея, Юрка Боролича.

● **В унікальному виданні «Mesačný úsmev» («Місячна усмішка», 2009), поруч з оповіданнями знакових постатей української літератури В. Домонтовича, М. Хвильового, Г. Косинки, Б. Лепкого та інших, знаходимо й твори двох закарпатців – Ф. Потушняка та Ю. Станинця. Чим зумовлений Ваш вибір як упорядника та перекладача?**

Я цікавився творчістю письменників «Розстріляного відродження». Переклав словацькою мовою твори М. Хвильового, Г. Косинки, В. Підмогильного... Згодом звернувся до спадщини Б. Лепкого, О. Кобилянської, В. Винниченка, Л. Мосендза... Одне слово, я підготував текст, а мій брат Андрій знайшов кошти, щоб у пряхівському видавництві «МРІЯ» 2009 р. вийшла таки ця збірка оповідань українських письменників. Мене часто запитують, чи був би у словаків читачий інтерес до цих письменників? Однозначно. Словацького читача могли б зацікавити й оповідання М. Хвильового, В. Підмогильного, романи В. Винниченка – «Сонячна машина», «Слово за тобою, Сталіне». Наведу один приклад. Як відомо, сучасні чеські перекладачі відслідковують сучасний український літературний процес, однак зосереджуються, передусім, на доробку сучасних українських авторів, серед яких – Т. Дуда, А. Чех, С. Андрухович, Т. Малайчук, Т. Прохасько та інші. Яке ж було моє здивування, коли я побачив роман «Місто» Валер'яна Підмогильного в чеському перекладі Мирослава Томека (Valerjan Pidmohyl'nyj. Město. Nakladatelství Větrné mlýny, Brno, 2019)...

● **Починаючи з 90-х років, Ви активно перекладаєте зі словацької літератури. Як визріла ідея антології сучасного словацького оповідання «Полегшуючі обставини» (1994)?**

У ті роки український читач мало знав про літературні тренди, процеси, які відбувалися в словацькій літературі. Щоб заповнити цю прогалину, ми взяли за підготовку антології сучасного словацького оповідання «Полегшуючі обставини». Був ще один намір: прагнення показати рівень духовної культури, хоча б з погляду, як він презентується в красному письменстві. Ми намагалися відкрити для читача художньо-естетичну цінність словацьких текстів, показати, як гармонійно високомистецьке слово починає жити в іншій мові, літературі, культурі.

● **Розкажіть про роботу над антологією словацької малої прози «Таїна» (2011). Як добирали авторів, адже палітра текстів – від класика Йозефа Цігера Гронського до сучасника Марека Вадаса – є навдивовиж різнобарвною?**

У 2011 р. в ужгородському видавництві «TIMPANI» з'явилася антологія словацької малої прози «Таїна». Якщо в антологію «Полегшуючі обставини» увійшло 15 авторів, то в «Таїні» їх уже 24. Антологія «Таїна» подає українському читачеві словацьке оповідання та новелістику у розвитку, а саме – починаючи з тих часів, коли цей жанр у словацькій літературі спромігся увібрати в себе особливості найкращих зразків світової та європейської літератури, а відтак – вийти на ширші художні простори.

• **Ще одне знакове видання – «Переклади» (2019), поруч з польською та чеською прозою, містить доробок низки словацьких авторів. Спостерегла, що деякі з них, як-от Ф. Швантнер, Л. Лагола, М. Зелінка., практично не зникають з Вашого поля зору... Ці постаті близькі Вам по духу?**

Я ніколи не перекладав на замовлення, завжди перетлумачував авторів, які були мені чимось близькі. Цього принципу дотримувався й під час роботи над книгою «Переклади». Я хотів презентувати свій, так би мовити, художній смак, наприклад, і щодо польських письменників. Вони теж для мене не чужі. Я навіть готую до друку збірку оповідань польських авторів, тексти яких уже раніше перекладав словацькою. Збірка називатиметься «Мої поляки». Щодо перекладів зі словацької літератури, йдеться про авторів, до творчості яких я у своїй перекладацькій діяльності часто звертаюся.

У наших реаліях, в умовах літературного життя і загалом літературного процесу (маю на увазі творчість українських письменників Словаччини), переклад є проявом життєдайності й спромоги збагатити себе надбаннями інших літератур, а водночас – і свідченням того, що ця література живе і має сили оволодіти таким феноменом, яким, безперечно, є художній переклад.

• **Як результат, набирається матеріал на окремі авторські видання. Чим, до прикладу, такою притягальною для Вас стала творчість Леопольда Лаголи («Остання справа», 2022)?**

З творчістю словацького письменника Леопольда Лаголи (1918-1968) я ознайомився в 1968 році, коли після довгої мовчанки нарешті з'явилися його твори, до прикладу: Leopold Lahola. Posledná vec. Bratislava: Slovenský spisovateľ. 1968. Його оповідання я прочитав на одному подиху. Ця книжка належить до тих, про які я пам'ятаю навіть, де, коли й за яких обставин їх прочитав. Л. Лагола пише про воєнне лихоліття. Герої його творів живуть і діють у жорсткій військовій круговерті. Вони не лише боронять свою гідність, але й напружено шукають істину. Вони, звичайно ж, можуть і помилятися, але наперекір жорстокості, що їх оточує, наполегливо культивують у своєму естві людяність. З художньої прози Л. Лаголи випливає, що історичні катаклізми відбирають від людини все.

• **Прозраджу, що студенти-словакісти УжНУ пройнялися прозою Франтішка Швантнера. Очевидно, трагічні події Другої світової озвалися лунами в юних серцях. Та й рецензенти високо оцінили Ваш переклад його новел, маю на увазі збірку «Дама» (2023).**

Моє перше знайомство з творчістю Франтішка Швантнера відбулося в українській Середній загальноосвітній школі в Пряшеві. Пригадую: в клас входить жінка й пропонує стати членом «Гвездославової бібліотеки», бо в цій серії виходять цікаві книжки. Там, серед інших видань, було й таке: František Švantner. Malka. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965. У книзі – тринадцять оповідань. Читаючи їх, я майже не дихав. Читав я оповідання Ф. Швантнера, але події, героїв, передусім атмосферу, в уяві переносив на терени свого рідного села. Звичайно, тоді я ще про переклад творів

Ф. Швантнера і не думав, я просто насолоджувався текстами. Його новели заворожують дивною таємничою атмосферою. Їм не чужа містика. В його текстах природні явища переплітаються з життям персонажів і впливають на їхню поведінку. Всі ці аспекти треба було пізніше врахувати й перенести на канву перекладу.

• **Не можу не згадати й М. Вадаса. Його книжку «Відчайдушно гарне життя...» (2011) Ви презентували в Ужгороді й вона теж мала дуже гарний резонанс, особливо серед молоді...**

Збірка прози сучасного словацького письменника Марека Вадаса «Відчайдушно гарне життя» – це дуже своєрідний погляд автора на світ у собі, на навколишню дійсність. Щоб досягнути стилістичні особливості творів Марека Вадаса, їх тональність та лексичний колорит, необхідно досягнути характер та функцію всіх елементів твору. Як же в такому випадку бути перекладачеві? Переклад є творчістю, але, крім того, має в собі й певні елементи своєрідної захоплюючої авантюри, бо ж проходить надзвичайно цікавий процес пошуків різного роду проявів «чужого» людського зацікавлення, щоб передати все це рідною мовою. Так воно сталося й у випадку з перекладом творів М. Вадаса.

• **У нинішні непрості часи, коли кожен день приносить нові виклики, раптом актуалізуються окремі епізоди нашої недалекої історії, з якої, на жаль, дехто так і не виніс уроків... Маю на увазі роман Л. Юріка «Рік довший ніж сторіччя» (2017). Розкажіть, чим привабила Вас постать Александра Дубчека і як особисто Ви згадуєте трагічні серпневі події 1968-го в Чехословаччині?**

Роман Любоша Юріка «Рік довший ніж сторіччя» подає широку картину життя і чину Александра Дубчека. Але, правду кажучи, мене більше зацікавила тут постать Франтішка Крігеля, який народився в Івано-Франківську. Л. Юрік згадує його в романі як другорядну постать. Нагадаю, що Франтішек Крігель входив до складу чехословацької делегації, яку 1968 р. доправили «на килим» у Москву. Він єдиний не підписав так званий московський протокол і був одним із чотирьох депутатів Національних Зборів Чехословаччини, який восени 1968 року голосував проти прийняття угоди про «тимчасове перебування» радянських військ на території Чехословаччини.

Що ж до мене, то серпневі події 1968 р. я «прожив» у рідному селі. Ми тоді ще приватно господарювали, тож довелося допомагати батькам збирати з поля врожай. Пригадую, раптом село стало мовчазним-мовчазним, тільки чути було, як дорогою сновигають гарби – то на поле, то назад, у stodолу...

• **Хочу подякувати за співпрацю в рамках проекту «Між Карпатами і Татрами»: білінгвальні видання новел Я. Грушовського, Л. Лаголи, Д. Миколая, П. Яроша стали окрасою серії...**

Я радий і вдячний, що міг презентувати свої переклади в проєкті «Між Карпатами і Татрами». Якщо все буде гаразд, то готую для цієї серії переклад оповідання відомого словацького письменника Івана Горвата (1904-1961).

• **Окрема сторінка у Вашому доробку – переклади словацької літератури для дітей. Поділіться ще й цим унікальним досвідом.**

Я добре знав словацького письменника Юліуса Балца (1948-2021). Зустрічалися ми то в Будинку словацьких письменників у Будмерицях, то в Браτισлаві, а коли 2004 р. вийшла його книжечка для юного читача «Гороб'ячий король», то я вирішив познайомити з цим чудовим твором і українську дитину. Автор не був проти, тож я одразу взявся за переклад, який з'явився 2009 року окремою книжкою в ужгородському видавництві «TIMPANI».

Інший автор – Станіслав Штепка – більш відомий у Словаччині як драматург, режисер, сценарист, очільник Радошинського наївного театру. Він поділився історією написання своїх «Ластівчаних казок», які спочатку розказував власним онукам, а вже потім поклав їх на папір. Так з'явилася його перша книжка для дітей. Я переклав її українською, вона вийшла в світ 2012 р.

Що ж до словацького письменника Рудольфа Яшика (1919-1960), то мене неабияк привабила ліричність, баладійність його прози для дітей. Саме тому я взявся за переклад повісті «Попеляста ворона». Автор не просто відтворив чарівну природу Кисуцького краю, але й порушив чимало соціальних, та й загалом загальнолюдських, проблем.

● **У славістичному світі Ви відомий як дослідник українсько-словацьких літературних взаємин. Вервицю Ваших досліджень, фахових рецензій знаходимо на сторінках наукових збірників (МУК у Свиднику, кафедри славістики Університету в Банській Бистриці...), низку статей уміщено в книзі «Діалог літератур» (2008). Що стало поштовхом до появи евристичних розвідок про В. Стуса, Б. Лепкого, В. Винниченка...?**

Чим цікаві словацько-українські літературні взаємини? Мав намір простежити «близькість історичної долі» словаків і українців, як вона відображалася в художній літературі. Публікація «Діалог літератур» піднімає, так би мовити, завісу над іменами творців української літератури, доробок яких довго замовчувався. Було намагання глянути на переклади минулого з погляду сьогодення.

● **Як редактор «Дуклі» Ви, серед іншого, невтомно інформуєте читачів про досягнення в царині художнього перекладу, презентуєте плоди словацько-української літературної співпраці. А як словацький читач сприймає українську літературу, яка, хоч і спорадично, та все ж з'являється в словацьких перекладах?**

Раніше словацький читач сприймав українську літературу як російську або радянську. Упродовж останніх років ситуація змінилася. Уже є нова генерація перекладачів, які пропонують читачеві свій літературний смак і свій підхід до перекладу. Нещодавно мої чеські колеги спитали, чим пояснюється активізація в Словаччині процесу перекладу з української літератури? «Мабуть, і тим, що посередництвом перекладів читач більше дізнається про Україну, ніж йому пропонують словацькі ЗМІ, які стоять на проросійських позиціях», – була моя відповідь.

● **У чому полягає співпраця зі закарпатськими колегами?**

Між закарпатськими українськими письменниками та українськими письменниками Словаччини завжди були гарні відносини. Російська окупація України утруднила ці зв'язки. Не можемо так часто спілкуватися, як раніше, але, й наперекір тому, намагаємось співпрацювати. Наприклад, журнал «Дукля» часто друкує твори наших закарпатських колег.

● **Один соловейко нащебетав, що Ви, як і на початку свого перекладацького шляху, знову звернулися до фольклорних джерел, а саме – до словацької народної казки...**

Є такий намір. Перекладаю словацькі народні казки. Мали б з'явитися під назвою «Чарівний ліхтар». Чому саме казки? Бо казка, як сказав світознаний класик Андерсен, – це золото, що блищить вогником у дитячих оченятах. Так, перекладаю казки, бо не хочеться розривати зв'язок із дитинством...

Розмовляла Тетяна ЛІХТЕЙ.

ЮВІЛЕЙНЕ СЛОВО ПРО ІВАНА ЯЦКАНИНА

Писати про творчу та обдаровану Богом великим талантом людину, яку ти знаєш більше ніж 40 років, коли ти був свідком її творчого зростання і поступу та написав більше ніж 15 рецензій на її твори і статей про її творчість у прашівській українській, загальнословацькій, чеській газеті і журналах, працював з нею разом на одній кафедрі в Бансько-Бистрицькому університеті ім. М. Бела, не так просто, як би здавалось, щоб бути об'єктивним і не повторюватися. Такою людиною для мене є Іван Яцканин, письменник, перекладач художньої літератури з української на словацьку та із словацької на українську мову, редактор журналу «Дукля» та голова Спілки українських письменників Словаччини та ін. Про нього та його твори вже написано чимало статей як прашівськими авторами, так і словацькими, чеськими, польськими та, зрозуміло, що й в Україні. І всі похвально висловлювалися і писали про його художні твори та його письменницький талант.

Хто ж такий Іван Яцканин? Він народився 28.08.1950 року в селянській родині села Ряшів Бардіївського округу, де відвідував початкову школу українську, середню освіту здобув у прашівській загальноосвітній школі українській та вищу освіту на українському відділенні Педагогічного факультету Університету ім. П. Й. Шафарика (1972). Майже чотири роки працював редактором українського радіомовлення Чехословацького радіо в Пряшеві, потім певний час, до 1979 року, учителював у селі Мальців Бардіївського округу, звідти перейшов на журналістську роботу і став редактором районної газети «Poddukelské noviny» (1979-1985). Попрацювавши певний час журналістом, повернувся до Пряшева, де став завідувачем відділу художньої літератури СПВ-ВУЛ (1985-1999). Звідси перейшов 1999 року на викладацьку роботу, де став викладачем української літератури Філологічного факультету Університету ім. М. Бела в Банській Бистриці до 2005 року. Того ж року став професіональним письменником. 1991 року очолив редакцію журналу «Дукля» і на цій посаді працює досі. Дещо пізніше очолив і редакцію часопису для дітей і юнацтва «Веселка». З 2003 року очолює Спілку українських письменників Словаччини.

Працюючи на згаданих посадах, у нього назбиралося багато досвіду з роботи з художнім словом, матеріалу, різних імпульсів і зустрічей за той час багато цікавих людей, подій, які так і прямо просилися для художнього зображення. І він це у повній мірі використав. Про його дотеперішній творчий доробок поспробуємо стисло розповісти, як ми сприймали, оцінювали окремі твори, хоч це буде нелегка справа. До сьогоднішнього дня на рахунок його творчого доробку за нашими підрахунками майже 20 збірок оповідань та повістей для дорослих і юнацтва, майже 20 книжок перекладів художньої літератури з української на словацьку та із словацької на українську мову та й ще наукові роботи. Його збірки оповідань вийшли не лише у Пряшеві, але й в Україні, в Чехії і Польщі та інде.

Як письменник Іван Яцканин дебютував у колективній збірці *«Молоде вино»* (1982) та через п'ять років книжкою оповідань *«Місце проживання»* (1987) і як перекладач перекладом з української мови на словацьку збіркою оповідань Степана Ганущина *«Vysoké schody»* (1989). Обидві книжки викликали значний інтерес у критики і рядових читачів свіжим, нетрадиційним у нашій прашівській літературі поглядом на життя і способом його зображення. Вони сигналізували, що у нашу літературу вступає талановитий прозаїк та перекладач. Наступні його оригінальні та перекладні твори повністю це підтвердили...

Коли І. Яцканин вступав у нашу прашівську літературу, то її проза вже здобула значних успіхів завдяки творам Ю. Боролича, Є. Бісс, Ф. Іванчова, Ф. Лазо-

рика, В. Гренджі-Донського, В. Зозуляка, І. Прокіпчача, А. Куська, Ст. Ганущина, М. Шмайди, В. Даця, І. Галайди, М. Дробняка та інших не лише в рамках чехословацького літературного контексту, але й ширше, про що свідчить підвищений інтерес словацьких і чеських перекладачів, різних журналів і видавництв, а також журналів України, які почали знайомити своїх читачів насамперед оглядовими, інформативними статтями про розвиток пряшівської української літератури і потім художніми творами поетичними та прозовими. Так в Україні почали друкувати твори наших авторів журнали «Дніпро», «Жовтень», «Прапор», «Вітчизна» та інші. В Україні вперше в історії нашої української літератури вийшла колективна збірка із вступним словом видатного українського поета, перекладача, вченого та суспільного діяча Максима Рильського під назвою «Ластівка з Пряшівщини» (1960).

Через кілька років пізніше вийшов роман Юрка Боролича «Хорал Верховини» (Київ, 1967) та збірки його оповідань «Президентська усмішка» (Ужгород, 1967), «Жили собі» (Ужгород, 1969). В ці роки почали з'являтися твори Ст. Гостиняка в журналах «Дніпро» і «Жовтень», вийшла поетична збірка українських і словацьких поетів Східнославацького краю під назвою «Відкритий дім» (Ужгород, 1981) і пізніше антології поетичних і прозових творів «Карпатська замана» (Київ, 1990), «Веселка Карпат» (Пряшів-Ужгород, 1990) і «Під синіми Бескидами» (Ужгород, 2006). В останні роки майже регулярно ужгородські видавництва видають твори наших авторів, як, наприклад, твори С. Гостиняка. Й. Збіглей, І. Галайди І. Яцканіна, В. Даця та інших.

Першим художнім твором, який вийшов словацькою мовою, був роман М. Шмайди «Тріщать криги» («Pukajú ľady») (1960). Значно пізніше вийшла збірка сатиричних оповідань В. Зозуляка «Slzy a úsmevy» (1983), збірка прозових творів наших авторів під назвою «Pod spoločným nebom» (Кошиці, 1979), колективна збірка поетичних творів «Srdce ako slnce» (Братислава, 1982), в Празі вийшла чеською мовою антологія поетичних і прозових творів під назвою «Ráno po Karpatami» (1982), самостійні збірки Й. Збіглей «Len z lásky k člověku» (Братислава, 1983), С. Гостиняка чеською мовою «Neorámovaný prostor» (Прага, 1982) та словацькою мовою «Inventarizácia» (Кошиці, 1987), Ф. Іванчова збірка оповідань «Jantárová cesta» (Кошиці, 1968) та ін. Можу чесно заявити, що в неمالій мірі і я допоміг своєю діяльністю та авторитетом, як голова УС ССР, член ЦК ССР та член ЦК ЧССР вийти нашій літературі на шлях до словацького і чеського читачів та читача в Україні.

Можна сказати, що наша пряшівська українська література в 70-80-х роках минулого століття здобула чи не найбільших успіхів своєї історії, вона повністю утвердилась як рівноцінна складова частина чехословацького літературного процесу. Наша проза розвивалась двома стильовими напрямками: лірико-романтичним напрямом (найтиповішими представниками були Ю. Боролич та Ф. Лазорик) і реалістично-документарним (найтиповіші представники були Ф. Іванчов, В. Зозуляк). Всього того процесу був свідком молодий та амбіційний прозаїк І. Яцканін, який не лише мріяв, що може її збагатити, але пізніше і доклав чимало зусиль як автор, редактор, перекладач, організатор літературного життя русинів-українців Словаччини, щоб українська література Словаччини і надалі успішно розвивалась і в перекладах доходила до словацьких і чеських читачів..

Вже перша збірка оповідань І. Яцканіна «Місце проживання» (1987) була певним збагаченням нашої літератури. Він увів у нашу літературу людину рідного села та взагалі Бардіївщини. Сама назва підказує, що його персонажі саме там, у Ряшеві, народилися, жили чи живуть, і письменник І. Яцканін дав до відома читачам, які вони мудрі, працюючі, чесні, багаті духом русини-українці, хоч і там знайшлися нечесні, різні баламути, диваки, навіть підлі одиниці. Попробував він в окремих творах зобразити життя селянина в минулих роках та після війни, показа-

ти їх мудрість, завзятість, працьовитість і здатність поборотися з природою, щоб здобути у неї клептик родючої землі, показав формування нової моралі селянина після 1945 року. В окремих творах використав різні композиційні поступи, багатство народної розмовної мови, приказки, прислів'я, символи, алегорії, порівняння тощо.

Очевидно, він уважно читав твори В. Стефаніка, М. Коцюбинського, Ю. Яновського, О. Гончара, І. Чендея, А. П. Чехова, В. Фолкнера, К. Чапека, Г. Мопассана та дальших авторів малої прози і поспробував у них повчитися і на підставі їх досвіду виробити свій власний стиль, композицію окремих творів.

Позитивне сприйняття його першої збірки стимулювало його до дальшої роботи і так виходять збірки *«Наталка вже не плаче»* (1988), яка була призначена дітям. Він зумів цікаво розповісти про різні події, які зажили діти тощо. До речі, і пізніше він написав кілька творів для дітей і юнацтва, як, наприклад, книжки *«Чарівний рюкзак»* (2006), *«Мій дід Робінзон»* (Ужгород, 2013), *«Капітан із Залізної гори»* (Ужгород, 2022). В творах для дітей він зумів цікаво розповісти про різні події, людей, звірів, природні явища, дохідливою формою не лише познайомити їх, але й тактовно повчити молодого читача, що треба чесно жити, вчитись, працювати, шанувати старших і любити природу. Але надалі домінують у нього оповідання для дорослих. І так виходять збірки *«Усе залиш»* (1990), *«Тіні і шрами»* (1994), *«Втеча»* (1995), *«Деревяний смуток»* (Ужгород, 1997), *«...як збиті пси»* (1998). Якщо в перших його творах зустрічаємо ще мало психологізації окремих персонажів, то поступово цей недолік усував. Дедалі переходить до ліризації середовища, в якому діють персонажі, до моделювання складніших форм оповідання і дій персонажів. Ці збірки можна вважати першим етапом його творчого розвитку. В них надалі домінує проста сільська людина з усіма плюсами і мінусами, добра і зла, краси і гидкості, хитрості, обману, ненависті, навіть підлоти чи зради. Критично іноді аж гумористично зобразив любителів чарки, лінощів, різних гультяїв, ледарів і так далі. Час від часу критичним оком подивився і зобразив функціонерів, посадових осіб, які часто зловживали своїми посадами, але в цілому він уникав від політичних тем. Ми знов змушені констатувати, що автор почерпнув багато чого з народної мудрості, винахідливості, звичок, сільських правил, народної моралі, його любовне, місцями аж захоплююче відношення до селянина, до дідів і бабусь, які зберігали старі традиції, мову, пісню, любов до землі, природи, риси, які поступово витрачаються із села і взагалі із нашого суспільства, як чемність, повага до людини і її праці, респектування іншого погляду тощо. Іноді аж дивує нас, звідки він бере ці прекрасні слова – образи, порівняння, символи, алегорії тощо. Цим він підтверджує, що наша мова, мова його рідного села, персонажів – це мова українська, така, якою деякі люди користуються в областях Києва, Харкова, в Криму чи на Закарпатті.

Тим, що ми захоплюємось його літніми персонажами і мораллю, аж ніяк не хочемо констатувати, що автор «плаче» за старим, аж патріархальним селом і способом його життя. Він тішиться, що нова культура, техніка пробиває собі дорогу і до нашого села, міняє його мораль і спосіб життя. Зобразив він і селяка, який опинився в місті, де шукає собі роботу, але довго не може пристосуватися до способу життя людей у місті і опиняється в кризі, розчаровується. Одні залишаються в місті, інші повертаються додому, хоч там вже немає для них роботи, бо його землю колективізували, прийшла техніка і він опиняється без роботи. змушений їхати в Чехію, де втрачає свою ідентичність. У всі ці процеси своїх персонажів автор намагається проникнути, показати, зобразити психологію селянина традиційного і соціалізованого сучасного села.

Поступово І. Яцканин переходить від сільської теми до міської, що бачимо у

збірці «*Вернісаж*» (2002), де вже він більше роздумує, міркує про смисл життя, про потребу повертатися у минуле і шукати свої корені дома. В окремих творах все частіше використовує художню деталь, метафору і символіку, все частіше, крім діалогів персонажів, використовує змалювання настроїв природи, які допомагають зрозуміти психічний стан персонажів, а про мову вже не кажемо. Критика позитивно оцінила збірку, бо в ній автор достатньо розкрив психіку персонажів, показав їх у складних життєвих ситуаціях, колізіях, коли потрібно було їм обирати між добром і злом. Не дивно, що збірка через два роки вийшла у Києві. Після збірки «*Дерев'яний смуток*» (1997) це вже друга його збірка, яка вийшла в Україні.

Значний художній крок вперед зробив І. Яцканин, написавши повість «*Ангел над містом*» (2001). Дехто (М. Нерлій та ін.) її вважали мініроманом, або важливим підходом до роману, до великого художнього полотна. Такої думки свого часу був і я. Для мене не так важливий жанр чи це повість або роман, але важлива тема, проблема, зображення подій та дій окремих персонажів. На цей раз центром уваги письменника І. Яцканина не був селянин, але представники молодшої генерації, правда, вихідці із села, які опинилися у великому місті та й ще далеко від рідного села і не зуміли пристосуватися, «зжитись» з містом, його мораллю, способом життя і зазнала розчарування. Композиція твору, розробка і важливість теми, зображення характерів персонажів і подій мали усі передумови, щоб справді виникло широке художнє полотно, і ми сподівались, що І. Яцканин стане принаймні таким успішним романістом, як і автором малої прози.

Але наперекір тому він і надалі залишився вірний улюбленому жанру – оповіданню чи новелі. Так, вийшли друком збірки «*У всьому винні чоловіки*» (2006), «*Чорний ящик зрілої дами*» (2009). В окремих оповіданнях автор часто зобразив різні почуття, сни, обіцянки, слъози, ілюзії жінок, їхню любов, зраду, відкриває читачам жіночу душу. В окремих оповіданнях він розповідає, зображує чи малює не лише різні жіночі катастрофи, але й комплекси чоловіків, мужчин, зображує з тактом, без порнографії і голого сексу, розповідає про різні любовні зв'язки між жінкою і чоловіком.

Хоч в основному творчість І. Яцканина йшла у руслі реалістичного письма, все частіше появляються у його творах елементи імпресіоністичного письма, ба в деяких навіть сюрреалістичні.

Наступні збірки «*Втеча без вороття*» (2010), «*Задуха*» (2013) «*Білий легіт*» (Ужгород, 2023) продовжують в основному розвивати попередні теми. Цікаво було б підрахувати, скільки персонажів він змалював у своїх творах. Ті, які запам'яталися нам, а тих були сотні, аж ніяк не подібні один до другого. Він завжди вжив якусь особливу рису, деталь, характер, зовнішність персонажа, чим відрізняється від попередніх персонажів. Ми навмисно сказали *змалював*, а не зобразив персонажів чи середовище, в якому живуть, діють, бо так характеризували його оповідання і українські поети з Києва Дмитро Павличко і Петро Осадчук, коли писали про його оповідання, які були надруковані в Україні і я з ними повністю погоджуюсь.

Найповніше його талант бачимо у вибраному «*Гіркий присмак пищавки*» (Ужгород, 2020) та «*Білий легіт*» (Ужгород, 2023). Це справді майстерні малюнки, написані пером, а не пензлем. Що оповідання – то новий малюнок природи, середовища або внутрішній, чи зовнішній світ персонажа. До речі, збірка «*Білий легіт*» була оцінена Всеукраїнською літературною премією ім. Ірини Вільде (2024).

І. Яцканин, як ми вже вище писали, ще й активний та видатний перекладач. Більше ніж 30 років попри своєї літературної творчості ще й перекладає художні твори з української на словацьку мову і навпаки, із словацької на українську мову. Так після успішного перекладу збірки оповідань С. Ганущина «*Високі сходи*» (1989), переклав збірку оповідань словацьких авторів на українську мову, яка

вийшла під назвою «*Полегшуючі обставини*» (1994). У наступні роки український читач одержав його переклади творів словацьких авторів короткої прози під назвою «*Таїна*» (2011), далі твори Ю. Бальца («*Гороб'ячий король*», 2009), М. Вадаса («*Відчайдушно гарне життя*», 2011), Й. Банаша («*Зона натхнення*», 2012), С. Штепки («*Ластівчані казки*», 2012), Л. Юріка («*Рік довший за сторіччя*», 2015) та «*Смерть міністра*», 2019), Р. Яшіка («*Попеляста ворона*», 2020), Л. Лаголи («*Остання справа*», 2022), Ф. Швантнера («*Дама*», 2023), П. Яроша («*Чорт і лісоруб*», 2024) та дальші твори.

Навпаки, словацький читач завдяки перекладам І. Яцканина з української мови на словацьку зміг познайомитись з творами українських авторів, як, наприклад, з творами О. Кобилянської, М. Хвильового, В. Винниченка, В. Підмогильного, Г. Косинки, які вийшли під назвою «*Mesačný úsmev*» (2009). К. Заславської «*Talizman*» (2022), Г. С. Сковороди «*Drahý priateľ. Bájky a miniatúry*» (2023) та інші. Ми переконані, що він би був здатний перекласти і дати словацькому читачеві і дальші твори українських авторів, якби було бажання словацьких видавництв, але вони зараз більше орієнтуються на західноєвропейських авторів.

І. Яцканин ще перекладає і з чеської та польської мов на українську, доказом чого є збірка «*Переклади*» (Пряшів, 2019). Переклади І. Яцканина відзначаються високою художньою якістю, художньою майстерністю. Він досконало володіє не лише літературною мовою того або іншого автора, але знає ще добре реалії, діалекти, говірки, сленг обох країн і це дозволяє йому адекватно перекласти на ту або іншу мову, зберегти і передати дух твору, менталітет персонажів тощо, що не кожному словацькому, або українському перекладачу під силу. Гадаю, що перекладачу мало знати літературну мову, треба відчутти, зрозуміти і адекватно передати «дух, атмосферу твору» часто не ідентифіковану. А цією здатністю прекрасно володіє І. Яцканин.

Художні твори І. Яцканина виходили не лише в Україні, але в перекладах словацькою, чеською та польською мовами. Крім того, що вийшли в колективних збірниках, вийшли й самостійні збірки у перекладі на чеську мову під назвою «*Asfaltový hoch*» (2020) та польською мовою «*Dobry już byłem*» (2021).

І. Яцканин часто виступає і як літературний критик, рецензент, публіцист, дослідник. Між іншим, регулярно знайомить словацьких читачів з українською літературою в Україні, її перекладами чеською та словацькою мовами, досліджує і пише про словацько-українські літературні контакти в минулому та в наш час. Досі видав «*Čítanku k slovensko-ukrajinským literárnym vzťahom*» (1993) і «*Dialóg literatúr*» (2008).

Окремі художні твори (оригінальні або переклади) І. Яцканина були оцінені преміями ім. Івана Франка Словацького літературного фонду, міжнародними літературними преміями, як, наприклад, Премією ім. Г. С. Сковороди, Премією ім. Професора Нітченка, Премією Фонду Тараса Шевченка, Всеукраїнською літературною премією ім. Зореслава, Премією Міжнародної літературно-мистецької академії України «Світ пограниччя», Всеукраїнською літературною премією ім. Зореслава, премією ім. М. Терещенка за український переклад книги Л. Лаголи «*Остання справа*» (2024), Літературною премією ім. І. Вільде за книжку оповідань «*Білий легіт*» (2024) та іншими преміями і дипломами.

Іван Яцканин своєю творчістю здобув велику шану серед читачів не лише в нашій країні, але й за кордоном. Належить до числа тих письменників, які значно збагатили нашу літературу і підняли її на високий художній рівень.

Дякуємо Тобі, шановний друже, за Твій труд, за чудові твори і зичимо міцного здоров'я та ще нових і нових творів.

Михайло РОМАН.

Відійшов у вічність

На 56 році життя відійшов у вічність **Ігор Калинець** (помер 28 червня 2025 р.) – український письменник, поет, дисидент, політв'язень радянських таборів.

Ігор Калинець був одним з провідних представників пізнього шістдесятництва. Він автор 17 поетичних збірок. І. Калинець – лауреат Національної премії ім. Тараса Шевченка.

Разом з дружиною організували масові акції пам'яті забороненого за комуністичного режиму поета Богдана Ігоря Антонича.

Ігор Калинець

АНТОНИЧ

Чекаєш ліпших днів під папороті квітом,
в цупкі обійми взяв тебе корінням ясен.
Вже хрест зігнів, лежить плющем обвитий.
На плитах злежаного листя Барвінковий напис.

Нема кому вже відчитати мову маєва,
зелене євангеліє лише гортає вітер,
що чорні літери насіння із кульбаб здуває,
щорік засаджує поемами забутий вівтар.

Чи знатимуть колись, де ти знайшов свій спокій,
окутаний навічно про прийдешнє снами?
Чи прийдуть юнаки із золотого полку
у бронзі вкарбувати: «Тут стрілець незнайомий»?

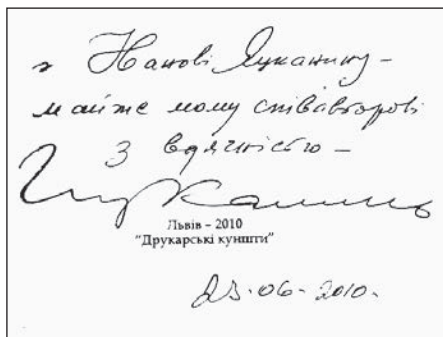

Феномен Антонича його постійно притягував. В 2010 р. у львівському видавництві «Друкарські куншти» появилось видання Ігоря Калинця «Знане і незнане про Антонича (Матеріали до біографії Богдана Ігоря Антонича)». Як зазначається у короткій анотації, ця книжка є спробою звести в одно розрізнені відомі, малознані, а то й зовсім невідомі факти з життя видатного поета Б. І. Антонича (1909-1937) та його близьких. Книжка може послужити базою для написання поважнішої біографії Поета.

У 2011 році у тому ж видавництві появилось друге видання матеріалів до біографії Богдана Ігоря Антонича, виправлене і доповнене. У передмові «До читача з радістю» Ігор Калинець з вдячністю згадує українців Словаччини,

які збагатили своїми внесками його пізнання про Б. І. Антонича. Це академіки Микола Неврлий і Микола Мушинка, письменники Мілан Бобак та Іван Яцканин. Ігор Калинець вислав авторові цих рядків обидва видання з дарчими підписами:

Відійшла у засвіти постать, яка стала символом незламності, гідності та сили українського духу.

Іван ЯЦКАНИН.

Микола ЗИМОМРЯ

СВІТ І МУЖНІЙ ГОЛОС ТВОРЦЯ

(До 85-річчя ПАВЛА ГОЛОВЧУКА)

Двадцять п'ять літ тому побачила світ четверта книга «Історії української літератури і культури в персоналіях (XIX – перша половина XX ст.» чергового тому із серії «Хай святиться ім'я твоє» (Івано-Франківськ, 2000) Володимира Качкана. Загалом імпонувала засада цього талановитого автора, який завжди й постійно намагався вводити у науковий вжиток нові факти з новими іменами. Сутність цієї квінтесенції добре увиразнює латинська сполука «absens carens» (тобто «відсутній втрачає»)… Та, без сумніву, коли *відсутнє* стає *присутнім*, то цим збагачується передусім читач, спраглий на новизну… Тому так прагнемо зорієнтувати читацький загал на недостатньо відому персоналію в українському письменстві – Павла Головчука, його творчі досягнення та мужні життєві уроки… Останнє засвідчив Микола Мушинка в інтерв'ю «Петро Гроцький – посе-

редник передач українського самвидаву на Захід», що міститься у збірці «Розмови з однодумцями» (Пряшів, 2004, с. 111): «...моїм головним партером за залізною завісою був громадянин Югославії Павло Головчук із Баня Луки...» Можна тільки здогадуватися, скільки пережили як Петро Гроцький (26.2.1942-1.8.2004), так і Павло Головчук, передаючи голоси Василя Стуса, Івана Дзюби, Євгена Сверстюка та інших дисидентів з України світовій громадськості.

...Іноді один день спроможний прокласти вікно у світ, збудувати конкретні просторо-часові обставини для реалізації багатьох інтенцій активної фази спілкування в майбутньому. Не забути мені 12 квітня 1991 року. На той день судилася незабутня зустріч з Павлом Головчуком в Ужгороді. Від імені асоціації «Світ культури» та за дорученням її президента Богдана Янівського (4.7.1941-19.6.2005) я як голова її обласного осередку мав за честь вітати делегацію русинів-українців з тодішньої Югославії. Її перебування стало помітною подією в Закарпатті, а офіційне привітання відбулося за участю місцевої влади. Тоді й склалася палідна прецедентна ситуація, що диктувала, зокрема, писати про тип такого ментефакта, що має властивість множитися на нові утворення. Таким чином і постали збірки Павла Головчука «Корінням з України» (Париж-Львів-Цвікау, Бібліотека альманаху українців Європи «Зерна», 2000) та «Кольорові сніги або Листи діда Панаса Бездольного» (Дрогобич, Коло, 2003), до видання яких автор цих рядків причетний як упорядник та автор передмов. Вони свідчать: Павло Головчук належить до Франкової кузні, бо її горнило він пізнав давно і завжди достойно ніс і продовжує нести почуття відповідальності за долю українського слова. Своєю творчістю він як педагог утверджував духовний ареал кожного етносу – мову, тобто «найголовніший наріжний камінь існування народу як окремої нації» (Іван Огієнко). Звідси – звернення до моралі, що під його пером служить регулятором і його «роду, батьківського дому».

Павло Головчук народився 5 липня 1940 року. Доречно нагадати: у збірці «Корінням з України» опубліковано вірш «Хрест – наша доля». Це своєрідна посвята рідному селу Дев'ятина. Побіля української церкви – дев'ять велетенських валунів, які й дали назву мальовничій місцині... Сюди на зламі ХІХ-го – початку ХХ-го століть подалися в пошуках хліба чимало українців з різних сіл Буковини, Галичини й Закарпаття. Серед них був і пращур Павла Головчука з околиць Бучача, що на Тернопільщині.

Від 1989 року Павло Головчук проживав у столиці Баварії – Мюнхені, знаному українськими освітньо-культурними й церковними осередками. Звідси й наvertsався до свояків, передусім в Україну, а відтак – до багатостраждальної Боснії. В його особі маємо не тільки поета, але й прозаїка, вдумливого публіциста та журналіста, який на зламі століть і тисячоліть взяв на свої плечі нелегке завдання – фактичне виконання обов'язків редактора газети «Християнський голос», одного з найдавніших зарубіжних українськомовних видань. Архетипний образ «українського роду» кращим чином уособлює автор збірки «Корінням з України». Павло Головчук пише – вірші, есеї, репортажі, п'єси, укладає «незачесані думки». І все встигає, бо має оптимістичну націленість, трансформовану в особистісний вимір – творити добро й жити ним.

Докладний аналіз написаного Павлом Головчуком засвідчує: він добре відає, що спочатку було слово. І саме воно відіграє в духовному відродженні українського народу осібну роль. Ось, приміром, посвята, що передує творові «Три пісні про мою любов»: «Поетам-дисидентам: Калинцям, М. Осадчому, Р. Кудлику, з якими мріяв про вільну Україну влітку 1969 р. у Львові».

Варто наголосити: опісля 1956 року надійшла весняна теплінь і для українців, розметаних життєвими незгодами в країнах Центральної Європи. То тут, то там виникли так звані суспільно-культурні товариства українців, у тім числі й культурно-мистецьке товариство ім. Тараса Шевченка в Баня Лука, де Павло Головчук був його душею: читає лекції з історії України, працює редактором українського радіо, дописує для україномовного часопису «Нова думка», організовує літні молодіжні табори «Пласту», промовляє зі сцени, граючи ролі старого запорожця («Про що тирса шелестіла» Спиридона Черкасенка), «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці» Михайла Старицького, старости («Безталанна» Івана Карпенка-Карого) тощо. А ще – на 70-ті роки припадають живі зв'язки Павла Головчука з діячами української культури з Польщі, Чехії, Словаччини, Німеччини, Канади, США, а також України, де вперше побував 1969 року. За тієї доби випало особисте знайомство з представниками української еліти – Іриною й Ігорем Калинцями, Михайлом Осадчим, Тарасом Мельничуком, Іваном Гелем, Григорієм Чубаєм. Запам'яталися зустрічі з Вірою Вовк, відомою українською письменницею з Ріо-де-Жанейро, Юліаном Барановським, власне, земляком з Боснії, який пережив двадцятирічне покарання в Сибіру, Романом Куликом зі Львова...

Автор використовує у своїх творах листовну форму, власне, як художній засіб, що поживає розмову – своєрідний діалог з уявним читачем. Цікаво закроєна спроба Павла Головчука написати комедію – жарт на одну дію – під назвою «Добра торгівля», в основу якої покладені мотиви з народної скарбниці гумору. Таким чином, він презентує різножанрові твори, роздуми-медитації як біографічного, ліричного характеру, так і ширшого, сказати б, суспільного змісту. Його переконаність: той читач, який мріє Шевченковою мовою в Україні, радо візьме до рук, приміром, книжки «Корінням з України» (2000), «Кольорові сни» (2003), «Стіжки» (2007), «Наші доли» (2010) Павла Головчука, аби натішитись зіллям, зібраним побіля негомінких струмків на вдячний пожиток, у першу чергу, вчительської спільноти. Зустрічаючи на калиновому містку свою 85-ту життєву пору, йому вдалося залишитись самим собою у тих кращих вимірах, де присутня українська традиція. За слушним твердженням Миколи Мушинки, «книжка Павла Головчука «Наші доли» – це майстерний опис багатостраждального життя українців Боснії та Славонії від найдавніших часів до сучасності».

Є сподівання: невдовзі побачить світ «Вибране» Ювіляра, що заплановане на 2025-ий рік. Що ж, творчість Павла Головчука демонструє за сучасних умов викликів і випробувань самотутнє тло хорватсько-українських літературних взаємодій, а його перо надійно служить українському письменству. Бо високу духовність, яку він достойно несе й утверджує, спричинена джерелом жертвності.

РЕЦЕНЗІЇ

ЧИ ПОЧУЄ ТЕБЕ ЧУЖИНА?..

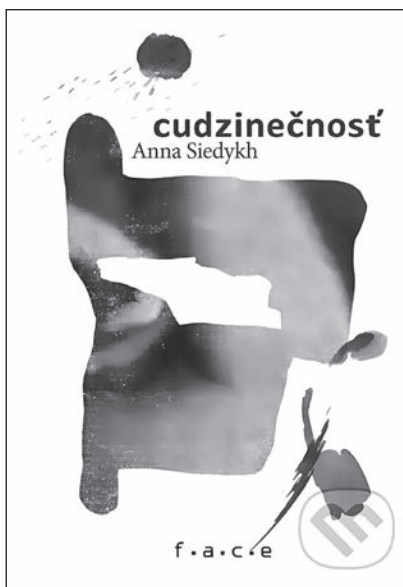
(Siedykh A. Cudzinečnost'. – Fintice: FACE, 2024. – 73 s.)

«Це ж, братику, війна, стікають кров'ю речі...»¹ Оці поетові слова можна тлумачити ширше: і кров, і речі можуть бути метафорами для чималої кількості речей. Поезія про війну чи під час неї є тою річчю, з якої капає не лише авторова кров, але й кров кожного читача. Кожне слово є зболене і зболенням: воно ранене, але воно й раниць читачьке живе серце і спонукає читача жити далі, по-справжньому, з надією.

Молода авторка – Анна Седих – опинилася на чужині далеко від рідного Вишневого біля Києва. Хоча словацька земля не була їй чужою, адже вона студіювала словакістику в Трнаві й Братиславі, та усвідомлення катастрофи російсько-української війни особливо після другого вторгнення 2022 р. змусило знову задуматися і її, і багатьох українців про вагомість власної Батьківщини, як і 100 та 80 років тому після Першої та Другої світових воєн.

Саме тому не випадкова назва першої поетичної збірки поетеси – «Чужинність» (Фінтиці, 2024). Тематика збірки – повернення до почуттів після шоку («пролог»), травма війни («пів року тому я прикинулася вночі», «повертатися в країну війни»), чужина як спосіб життя («ногам у цій землі черство...»), «сонце обпікає скроні історій»), ностальгія як цінність («щоденник від'їзду»), пошуки себе («у цьому місті», «пригадування»), мова як життя («уміщаюсь у мову чужинецьку», «я тримаюсь за слова», «як розпізнати мігранта»), переживання страху («тільки що таке вчасно») та деякі інші. Фактично, перед читачем лежить маленька енциклопедія перших відчуттів утікача, який переживає різні почуття – страх від катастрофи, яку доводиться переживати, невигода у нових обставинах, ностальгія за почуттями й відчуттями. Кризи дуже швидко змінюють життя людей, і поділ на до і після – емоційноскравий, але тут ще нема відчаю неповерненої втрати.

Поетесина мова цілком вкладається в експериментальні пошуки сучасної поезії. Пересічний читач не згодиться з багатьма наративними ланцюжками або ситуаційними контекстами, з ними, мабуть, деколи не згодиться і сама поетеса, але є місця, де амбівалентність інтерпретації – як у ворожильних картах – найкраще пасує кожному окремому читачеві у дуже

¹ Поезія Їржі Ортена у перекладі Григорія Кочура.

характерних та індивідуальних обставинах. Так читач співпереживатиме написане й ділитиметься з авторкою своїм досвідом і пережиттями.

Опублікована книга – білінгва: усі поетичні тексти мають своє іншомовне дзеркало. Із книги складається враження, що переважно спершу з'явилися українськомовні тексти, а згодом їхні словацькомовні версії.

Автопереклад – явище неунікальне в світовій літературі, та все ж воно показує слабкість оригінальної літератури. Григорій Квітка-Основ'яненко перекладав власні твори, щоб у такий спосіб задекларувати чужій цільовій культурі про існування самостійної й самобутньої української літератури, яку може й не хотіли бачити цільові читачі. Авторизований переклад не лише популяризував авторів із республік СРСР у ширшому всесоюзному російськомовному перекладі, але він був свідченням того, що власне професійних і компетентних перекладачів із таких мов дуже бракувало.

У передмові до збірки поетеси зазначено, що двомовні тексти не є перекладами, а поетичний вияв двома мовами й контекстами (с. 5). Та все ж більшість текстів або їхніх фрагментів є все-таки перекладами, бо переклади завжди творчі й не завжди ідентичні. Серед письменників існує думка, що спочатку ти пишеш роман, а потім роман пише себе сам. Так із автоперекладом: поступово мова все більше керує тобою – і ти починаєш утручатися в текст аж занадто активно (наприклад, погляньмо на сторінки 16/17 або 40/41, де в примітках доводилося ще раз перекладати себе). Відхилення виникають радикальні, а авторів авторитет схвалює такі зміни. Водночас вони дійсно глибше впливатимуть на цільового – словацького – читача.

Для кого ця поезія? Згадаймо Ортенів слова ще раз: «Пишу тобі цей лист, немов ковтаю ліки, Щоб допомогли мені хоч спати без завад.» Отака поезія має дарувати тимчасове й оманливе відчуття спокою для зболеної свідомості.

Тарас ШМІГЕР.

Микола ДУПЛЯК

ДО 80-Ї РІЧНИЦІ ТРАГЕДІЇ ЛЕМКІВЩИНИ

**Jarosław Syrnyk «Łemkowskie rozdroże».
Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego,
Wrocław, 2024. Str. 488.**

До 80-ї річниці злочинної військової операції «Вісла» (1947 р.), в Польщі вийшла друком у твердій обкладинці велика монографія польською мовою п. н. «Лемківські роздоріжжя» авторства професора історії, працівника Інституту етнології й антропології Вроцлавського університету та повноважного представника ректора цього ж університету до справ співпраці з Україною. Предметом прискіпливих дослідів автора є польсько-українські відносини в ХХ столітті та вплив, який мало тогочасне насильство на долю поодиноких людей і суспільства в цілому.

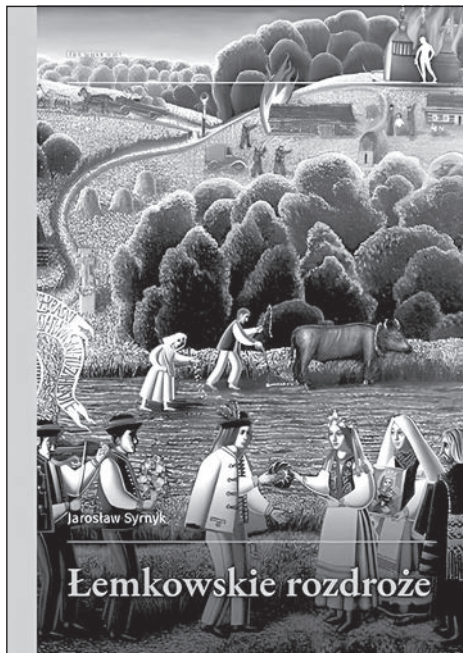
Названа вище публікація – це не перше дослідження автора. На українські теми перед тим він видав такі монографії: «Ludność ukraińska na Dolnym Śląsku (1945 –

1989)», «Trójkąt bieszczadzki. Tysiąc dni i tysiąc nocy anarchii w powiecie leskim (1944–1947)», «Przemoc i chaos. Powiat sanocki i okolice: sierpień 1944 – lipiec 1947». Книжка «Лемківські роздоріжжя» є продовженням проблематики останніх двох монографій. Крім того, об'ємна публікація про Лемківщину – важливе складове дослідження про українське Закерзоння, бо ж лемки є складовою частиною українського етносу під Польщею. Вона особливо цінна для вихідців із Лемківщини, які пам'ятають рідну землю та розлуку з нею; цінна для їхніх нащадків у Польщі, в Україні й далеко за синім океаном. З досвіду знаю, що про Лемківщину в Україні в загальному знають мало, або й нічого не знають. Саме тому нашим читачам варто познайомитись з цією цікавою публікацією про втрачену рідну лемківську землю; про втрачене для України плем'я лемків.

Автор цього огляду народився на Лемківщині, добре пам'ятає брутальну депортацію на польське заслання – на польські понімецькі землі над Балтійським морем і життя на засланні. Для мене й для усіх мешканців Лемківщини, яких я знав, було самозрозуміло, що лемко – це українець. Автор названої монографії – представник польської школи дослідників (народився вже на засланні), який розглядає питання про те, чи лемки є окремим народом, чи теж етнічною групою, а якщо є народом, то які права вони мають з цього приводу? Йдеться про те, що з очевидною метою послаблення зорганізованої української спільноти влада не вперше, як на злість, підтримала групу москвофілів і визнала їх окремим «лемківським народом». Цей «народ» підтримує фінансовими дотаціями. Саме тому польські дослідники говорять про лемків як частину українського етносу і про лемків, як окремих народ. Проф. Я. Сирник, в основному, наголошує на цьому лемківському роздоріжжі, зосереджується на 1944–1947 роках, описує пізніші спроби їхньої мітологізації на користь визначення ідеологій.

Автор відмічає, що послуговується терміном «лемки» в етнічному а не національному значенні. Як пише Юліан Тарнович в «Ілюстрованій історії Лемківщини» (Нью-Йорк, 1964), «Ціла Лемківщина – це та частина галицької землі, якій найбільше судилося відчувати на собі натиск чужих народів та їхніх володарів із заходу та півдня, яку найскоріше відірвали від матірнього пня та піддали владі чужих держав».

На своїй землі, що в Карпатах під Польщею, лемки жили від непам'ятних часів менш-більш на захід від ріки Сян аж по Краків. Про їхнє походження написано багато досліджень і спогадів. Безперечно, вони були колись частиною Київської Русі-України. У новіших часах називали себе українцями, а донедавна русинами, руськими людьми. Назва лемки – чисто українська. Вона пішла від притаманного їм слова «лем», тобто тільки, лише, лишень. Лемки – це прастаре українське расове плем'я, що в своїй говірці донині зберегло багато староукраїнських слів, таких як: гуслі

(скрипка), гудак (скрипаль), сипанець (шпихлір) і багато інших. Глибока та тверда віра допомогла їм перетерпіти багато страхіть, пережити панцизняний гніт і всілякі використання; заохочувала до оборони та боротьби. На думку Юліяна Тарновича, під Польщею в Карпатах перед Другою світовою війною жило понад 250 тисяч лемків.

Під час і після Другої світової війни почалася загибель Лемківщини. Поляки рішили будувати свою нову державу без національних меншин. Українське населення мало виїхати до України, а з України та взагалі з СРСР до Польщі мали повернутися поляки. Спочатку добровільне переселення українців швидко перетворилося в примусове, насильне, бо люди не бажали залишати свої землі та їхати у сталінські колгоспи в нове рабство. Тих, кого не депортували в 1944-1946 роках на схід, згодом насильно депортували під час військової операції «Вісла» до західної та північної Польщі й поселили на великих просторах як злочинців з метою швидкого винародовлення шляхом колонізації. Разом із Закерзоння на польські понімецькі землі депортували біля 150 тисяч українців, в тому біля 27 тисяч лемків. Точної кількості лемків, депортованих 1947 року, автор не подає. У незavidних умовах життя на засланні під пильним наглядом міліції та державного апарату безпеки, з допомогою терору почалася передбачена колонізація українського населення в Польщі. Треба дивуватися, що досі діють у Польщі зорганізовані осередки українства, в тому числі й поділених лемків.

Проф. Я. Сирник пише, що під цю пору в Польщі живе усього біля 13 тисяч осіб, які вважають себе лемками. Згідно з переписом населення з 2021 року, лемками назвали себе 13 607 осіб. Спільним знаменником лемків є почуття зробленої їм кривди та почуття втрати. Польські науковці, в тому й автор цієї публікації, зосереджують свою увагу на тому, що роз'єднує лемків, а не на тому, що їх об'єднує. Для польської державної адміністрації мета виправдовує засоби, тому вона знаходить такі способи поділу наших людей, що найкраще служать їхнім потребам, бо це швидше доведе до повного знищення української спільноти в Польщі, -- до повного етноциду.

Згідно з римським законом діли і пануй, подібну політику поділу наших автохтонів здійснює уряд Словаччини. Там є поділ на українців і русинів, особливо в мовному та політичному аспектах. Своім винаходом «четвертого східнослов'янського народу» (русинів), до шкідливого заклоту в українській громаді приєднався канадський професор Роберт Магочій, якого згадує й автор монографії.

Дотримуючись теми свого дослідження, проф. Я. Сирник відмічає, що вже під час війни москвофільське населення західної Лемківщини, з огляду на великі воєнні знищення та радянську пропаганду, погоджувалось на переселення до України. Одна громада навіть бажала виїхати зі своїм священником до Росії, аякже. Однак, населення східної частини Лемківщини не бажало залишати рідної землі, тож польське військо депортувало непокірних насильно. Про те, як саме відбувалось це насильство, автор написав доволі багато і точно.

Бажаю додати, що в Сяніцькому повіті в прикордонних із Чехословаччиною селах Яселко, Рудавка Яслиська (де я народився), Воля Вижня та інших селяни поголовно переходили кордон на словацький бік і там на своїй землі (мій батько був власником землі на словацькому боці кордону й обробляв її з дозволу кожної влади), часто в лісах і нетрях почали влаштовуватись, як хто міг, щоб пережити лихоліття і повернутись до рідного села. Мій батько навіть збудував хату в лісі. Я досі пам'ятаю, як ми, діти, спали на горищі, а сніг наклав перину, бо хата ще не була закінчена. Чехословацька влада до українців, навіть до УПА, ставилась прихильно.

Внаслідок договору між Радянським Союзом, Польщею та Чехословаччиною, одного дня сталася зрада. До нас у ліси і потоки приїхало багато чехословацького війська. – Тут вам не жити. Беріть своє майно, бо поїдете на Судети. Про Судети люди дещо знали. Не робили спротиву. Це ж бо частина Чехії. Однак, замість на південь, валку возів і худоби спрямували на північ, до границі з Польщею. Сумніву не було, — нас передають полякам, а ті передадуть радянській владі. У Яселку на нас уже чекало польське військо. Про цю подію дослідники майже не згадують.

Дослідження проф. Я. Сирника ґрунтується на різних архівних матеріалах Інституту національної пам'яті та польських і українських матеріалах, опублікованих у різних засобах масової інформації, у спогадах і в літературі про Лемківщину.

На об'ємне дослідження склались чотири розділи. Перший розділ стосується проблеми етногенезу лемків; процесу політизації лемківської проблеми на переломі ХХ століття; ситуації лемків під час Першої світової війни та в міжвоєнний період. В останньому аспекті автор аналізує політику державної влади супроти лемків, наявність політичних течій в лемківському середовищі та поглиблення незгоди на релігійній ниві, які, по-моєму, ініціювала та підтримувала польська державна адміністрація. Саме цю проблему польські дослідники або лише згадують, або зовсім промовчують.

У другому розділі знаходимо опис загибелі лемківської аркадії. Цей наглий процес набирав швидких обертів і довів до польсько-радянського рішення про виселення українського населення Закерзоння (в тому числі й лемків) до СРСР. Подія свідчить про те, що про підписаний 1944 року договір про обмін населенням не могла рішати наявна проблема діяльності українського визвольного підпілля.

Здійснену під час операції «Вісла» депортацію українського населення на польські понімецькі землі автор слушно трактує як інтегральну частину переселенчого процесу, що почався 1944 року. Операцію «Вісла» влада оправдувала діяльністю УПА. У сутичці з УПА загинув ген. Кароль Свєрчевський. Саме його смертю польська пропаганда оправдовувала операцію «Вісла». Йдучи в руслі риторики польських авторів, депортацію українського населення автор переважно називає переселенням. Оця трагедія стала переломною подією в житті лемківської спільноти, що ділить її минуле на дві епохи – перед виселенням і після нього.

На третій розділ монографії склались переселенські пароксизми, в яких творилися повиселенські описи минулого та в яких зростали й виховувалися автори тих описів. Це ж бо був період гніву, розпачу, роздратування та ностальгії за втраченою батьківщиною. Це стосується не лише до лемків, але й до всього українського населення Закерзоння.

У четвертому розділі дослідник аналізує проблеми використання минулого як творива всіляких ідеологій, складової збірної пам'яті та суспільної комунікації. При цьому автор аналізує значення таких понять, як пам'ять і міт; своєрідність лемківської синтези універсальних мітів, у яких основна роль належить інтерпретації минулого.

Перше півстоліття ХІХ віку автор називає періодом політизації Лемківщини й аналізує історичні події, що довели до цього періоду та вказує на те, як зовнішні політичні ідеї сприймалися на Лемківщині. 1868 року у Львові засновано українське Товариство «Просвіта», а шість років пізніше москвофільське Товариство ім. Михайла Качковського. Обидва товариства засновували свої читальні в лемківських селах. На початку 20-х років ХХ ст. на Лемківщині було біля 50 читалень «Просвіти». Автор аналізує працю названих товариств і вплив цієї праці на формування світогляду лемків. У переддень вибуху Першої світової війни кілька лем-

ківських сіл перейшло на православ'я, а це з черги зміцнило позиції москвофілів. Коли 1914 р. до Нового Санча ввійшли російські війська, то мстилися на українцях, а згодом австріяки мстилися на москвофілах і запроторювали їх до австрійського концтабору в Талергофі, до якого попало біля 14 тисяч осіб з Галичини й Буковини та біля двох тисяч лемків. Коли ж 1918 р. проголошено постанову Західноукраїнської народної республіки (ЗУНР) в її етнічних кордонах, Лемківщина також мала стати її складовою частиною. Польсько-українська війна, що слідувала, мала великий відгук на Лемківщині. Чимало лемків поповнило ряди Українських січових стрільців (УСС). Східна частина Лемківщини бажала приєднатися до ЗУНР і створила т. зв. Команецьку республіку, а західна, в якій переважало москвофілство, воліла перейти під владу Росії або Чехословаччини. Обидва проєкти закінчилися невдало, однак, обидва відкинули можливість приєднатися до Польщі. Такі події довели до створення чотирьох політичних напрямків на ґрунті ідеологій: української, російської, русинської та комуністичної.

Я. Сирник пише, що лемки підтримали боротьбу Карпатської України за волю та самостійність у 1938-1939 роках. З досвіду знаю, що підтримали. Мій сусід-одноліток був сиротою. Згодом я довідався, що його батько загинув на Закарпатті в боротьбі за волю Карпатської України. Вже тоді польська державна адміністрація розробляла плани асиміляції лемків. З цією метою виокремлено частину Перемиської греко-католицької дієцезії і 1934 р. створено з неї Апостольську адміністрацію Лемківщини. Цій справі автор присвятив більше уваги, а свої висновки підтримав джерельними матеріалами. Йшлося про те, щоб послабити українські впливи в житті населення. З цією метою польська влада спрямовує до лемківських шкіл польських учителів і вводить буквар лемківською говіркою авторства Методія Трохановського. Введення лемківської «мови» не принесло полякам бажаного успіху. Міжвоєнний період позначився поглибленням релігійного розбиття. Чимало православних священників працювало на користь проросійських інституцій і користувалось їхньою підтримкою.

Лемківське роздоріжжя поглибила й Друга світова війна. До польського війська мобілізували біля двох тисяч лемків. На думку автора публікації, найменше 12% а то й 20% вояків у польській армії були українці, тобто разом 106 – 112 тисяч або й більше. До речі, мого батька Степана також мобілізували, але він повернувся додому пішки зі Стрия.

Восени 1939 року німці створили Генеральне губернаторство з осідком у Кракові. Вони трактували всіх лемків як українську групу. Від 1940 р. у Генеральному губернаторстві почав діяти Український допомоговий комітет (УДК). Для своїх потреб німці створили допоміжні поліційні відділи (українські і польські). Чимало свідомих лемків німецька влада запроторила до концентраційного табору в Авшвіц, інших вивезли на примусові роботи до Німеччини. В ідеологічній площині лемківське село було розбите задовго перед початком Другої світової війни. Важливе значення для селян мала поведінка та приклад місцевих священників. Їхня політична орієнтація мала вплив на рівень політизації села, — на те, хто був свідомим українцем, а хто москвофілом. Під час війни на Лемківщині діяло польське підпілля, яке вбивало греко-католицьких священників та активних селян; діяли й окремі банди. Відрадно було те, що в Генеральній губернії німці дозволили відкривати школи з українською мовою навчання.

Важливим осередком українського життя у Польщі під час війни була Криниця. Тут, м. ін., діяла Українська вчительська семінарія, випускником якої був Михайло Федак «Смирний» – майбутній провідник УПА в західній Лемківщині, а згодом ак-

тивний діяч Крайової управи Організації оборони Лемківщини (ООЛ) і Об'єднання лемків у Канаді (ОЛК) та співзасновник Світової федерації лемків (СФЛ). До речі, частина семінаристів потім приєдналася до підпільних структур ОУН. Чимало лемків приєдналося до Дивізії «Галичина». Одні йшли добровільно, інших примушували, але й не всіх брали до війська, напр.: у Команчі на 1490 юнаків, військова комісія прийняла лише 136. Крім того, частина лемків опинилася у структурах польського підпілля (окрім АК), а частина в підпільній ОУН і в рядах УПА. Діяв також Лемківський комітет протигітлерівського руху спротиву, а деякі лемки приєдналися до комуністичної конспірації. Автор відмічає, що під час окупації німці не робили перешкод у праці римо-католицької, греко-католицької та православної церков; польські костьоли й українські церкви працювали нормально.

Проф. Я. Сирник присвятив багато місця справі винищення лемківської аркадії. Йдеться про події 1944-1947 років. У висліді політичного рішення про обмін населенням, українців Закерзоння «переселили та розпорошили в більшості на терені Радянського Союзу, а згодом на понімецьких землях Польщі». Годиться відзначити, що на початку оце «переселення» до України, а не до Радянського Союзу або до Росії (як часто трапляється у книжці) було добровільне, але швидко перейшло в насильне, тож йдеться про депортацію з допомогою польської міліції, війська та всіх інших структур насильства. Українське населення Закерзоння не хотіло залишати землі своїх предків – від «переселення» ховалося у лісах. В обороні перед насильством селяни організували самооборону. Про це у книжці не написано. Польські автори воліють цей факт промовчувати. На захист безборонних людей стала одинока УПА. Спіраючись на польські архівні документи, автор наводить багато прикладів знущання різних органів влади над лемками, особливо в західній частині Лемківщини. Виселення супроводилось насильством над безборонними людьми, яке здійснювала міліція та військо, члени польського підпілля та звичайні бандити, які хотіли збагатитись українським добром. Чимало людей арештовували за співпрацю з УПА та з інших причин, або просто вбивали. Траплялося, що польське військо здійснювало brutальні пацифікації окремих сіл; палило хати, стріляло до безборонних селян тощо.

Про УПА на Закерзонні появилось багато публікацій польських і українських авторів. У монографії Я. Сирника УПА на Лемківщині відведено також багато місця. Йдеться про структури українського підпілля та діяльність УПА на західних теренах лемківської землі, в яких часто знаходимо знайоме ім'я Михайла Федака «Смирного». Автор наводить приклади боротьби УПА з польським військом, напр. 19 березня 1946 р. відбувся бій відділів УПА з гарнізоном польських пограничників у Яселку. Згадую про те, бо пам'ятаю цей бій. Це ж бо йдеться про моє сусіднє село. У битві загинуло двох польських вояків, кількох поранено, а 94 поляків наші партизани взяли в полон. Правдою є й те, що УПА палило пусті поукраїнські села щоб у них не могли жити польські осадники та військо. Автор цих рядків був свідком пожежі в рідній Рудавці Яслиській та в Яселку.

Годиться відзначити, що автор монографії воїнів УПА називає українськими партизанами. Так і годиться. Польська пропаганда називала їх бандитами та всілякими зневажливими словами, а Україну залюбки називала Росією. Польські шовіністи відмовляли українцям права мати свою незалежну державу.

Про те, як ставились до лемків польські ксьондзи, автор цитує слова римо-католицького священнослужителя з Пташкової, який з амвону заявив: «Я тридцять років працював, щоб русинів вигнати і винищити як будяк з пшениці». До речі, замість слова «українець», на той час поляки воліли вживати зневажливо слово

«русин». Польська римо-католицька церква мовчала на всі злочини влади та суспільства супроти українців – громадян Польщі. Вона ж бо стала спадкоємницею поукраїнського церковного майна. Шкода, що дослідник лемківського роздоріжжя окремо не поцікавився цією справою. В українсько-польських взаєминах ця тема досі не знайшла свого дослідника.

Зрештою насильна депортація лемківського населення до України закінчилася пізньої весни 1946 року. Боротьба УПА з відділами польського війська на Лемківщині продовжувалася. Про це автор дослідження цікаво розповідає на сторінках рецензованої книжки. Читачам, яких цікавить ця тема, варто прочитати книжку Я. Сирника.

Тим часом польська державна влада підготовлялась до знищення цієї частини українського населення, якої не вдалося вигнати до УРСР, щоб, мовляв, на Закерзонні не залишилась навіть українська нога. Поштовх до цього дало вбивство генерала Кароля Свєрчевського. Державна пропаганда довго переконувала, що саме вбивство стало причиною операції «Вісла», у висліді якої українських автохтонів із Закерзоння силоміць вивезли на повільне знищення на польських понімецьких землях.

Як свідок цього злочину, підтверджую висновки автора дослідження про його причини та здійснення з допомогою терору, арештів і запроторення підозрюваних до концентраційного табору Явожно, в якому ще так недавно німецькі нацисти знущалися над запротореними там людьми, а військові суди часто засуджували українців до смертної кари. Покликуючись на документацію Євгена Місила, автор пише, що від 1947 до 1950 року з Закерзоння депортували дещо понад 140 тисяч усіх громадян. Дуже добре, що автор наводить приклади зі спогадів свідків цього злочину-народовбивства. Вони ж бо багатомовні.

У третьому розділі книжки знаходимо дані про долю лемків на засланні. Хоч українців доцільно розпорошили по великих просторах, проте більшу частину лемків поселили на Долішній Сілезії. Йдучи в ногу з думкою польських авторів, Я. Сирник говорить про переселення, а не депортацію, якою насправді це «переселення» було. Очевидно, він народився уже на чужині, тож його не так болить кривда заподіяна його землякам, як їх боліла. Крім того, на польській чужині до депортованих в операції «Вісла» ставились як до злочинців. Вони ж бо десятки років були під наглядом органів державної безпеки.

Мої майбутні польські сусіди згодом розказували, що боялися спати у своїх домівках, бо, мовляв, привезуть туди небезпечних різунів. Так їх лякали українцями польські засоби масової інформації. Я. Сирник наводить думку знаного польського дослідника Казімежа Пудли про те, що найгірше ставились до поселених українців поляки «з-за Буга», тобто з України. На засланні закерзонці опинились без громадянських прав, без рідної школи, церкви, газети, книжки тощо.

Автор, м.ін., пише: «До 1952 року не було навчання української мови, ані тим більше лемківської, до половини 50-х років ХХ ст. не було жодної суспільно-культурної організації». Такої думки дослідника не можу промовчати. Я ж бо народився на Лемківщині, українська мова – моя рідна. У лемківських селах люди говорили місцевою лемківською говіркою; в кожному селі дещо інакше, а ті, хто вимував для лемків «лемківську мову», а з тим і «лемківську національність», регочуться зі створеного ними на шкоду Україні лемківського роздоріжжя. Від серйозного дослідника нашої минувшини я такого не сподівався. Крім того, у 1952 р. були лише спроби ввести навчання рідною мовою, про які ми довідалися кілька років пізніше, а т. зв. пункти навчання української мови почали засновуватись щойно піс-

ля створення Українського суспільно-культурного товариства (УСКТ) 1956 року.

Ярослав Сирник слушно пише про лемківські пароксизми, бо йдеться про розпуку, роздратованість запроторених на засланні людей; про гостру форму вибуху почуття гніву та розпачу. Варто було бути на першому організаційному з'їзді УСКТ у Варшаві 1956 року. Ніколи не забудуться промови учасників з'їзду, в яких вони висловлювали владі свій жаль і своє нестримне бажання повернутися на рідні землі на Закерзонні. На жаль, на повороти влада не дозволяла. Та все ж таки, з допомогою різних хитрощів деякі лемки повернулися до рідних сіл і створили там рідні острівці. Про них автор розповідає на основі архівних матеріалів.

Свій жаль висловлювали потім засуджені на знищення українці в заснованому 1956 року варшавському тижневику «Наше слово». Щоб зменшити тиск українців на владу, треба було їх поділити. Йшлося про поділ релігійний та політичний. Такий поділ опісля здійснили з допомогою залишків лемківського москвофільства. Органи державної влади шантажували населення, шукали між людьми охочих до співпраці, в тому й серед українських священнослужителів, напр. в селі Бортне православний священник Ян Левяж співпрацював з комуністичною владою, а на Долишній Сілезії організував православні парафії, був інформатором уряду безпеки.

До часу виникнення УСКТ держава вважала лемків частиною української меншини в Польщі. Тих лемківських діячів, що голосно відмовлялися від українства та уневажнення наслідків операції «Вісла», називали сепаратистами. Уряд безпеки вміло створював конфлікти між обидвома середовищами й контролював обидва. Серед діячів, які з ідеологічних причин підтримували лемківський сепаратизм, знайшлися колишні прихильники москвофільства, яких очолював о. Іван Полянський.

Великий вплив на створення 1958 р. окремого Тимчасового суспільно-культурного комітету русинів-лемків мав проросійський і прокомуністичний Лемко-Союз із США, який домагався визнання лемків окремою (від української) національною меншістю. В політиці влади не змінилося ставлення до лемківської проблеми, але змінилася стратегія використання лемківського сепаратизму проти української меншини, особливо в поборюванні «українського націоналізму». 1985 року представник уряду в Лігніці Едвард Прус заявив з цього приводу: «... у нашому інтересі є відірвання лемків і бойків від українців».

1989 року в Польщі створено сепаратистську організацію Товаришення лемків, яку очолив Андрій Копча. Окремо створено проукраїнське Об'єднання лемків, а 1992 р. т. зв. Русинське демократичне коло лемків «Господар». 2005 р. Сейм визнав лемків окремою етнічною меншістю. Так поділених людей легше контролювати і легше колонізувати.

Великий вплив на діяльність лемківських організаційних структур мало відновлення незалежності України 1991 року. Воно зміцнило українські позиції в лемківському середовищі і в Польщі, і в Україні, і за океаном. Однак, активізувалися також окремі шкідливі сили з наміром створення т. зв. карпаторуського народу з польських лемків, словацьких русинів і мешканців українського Закарпаття. Українці сприйняли це як прояв російської ідеологічної диверсії на шкоду національної єдності Українського Народу. Цей рух очолює канадський професор і публіцист Павло Роберт Магочій.

Автор монографії згадує про роль заокеанського Лемко-Союзу у творенні лемківського сепаратизму в Польщі, покликається на його публікації, але чомусь промовчує про працю української лемківської ООЛ, яка від 1936 року діє в Америці; не зга-

дав ні про її публікації (окрім Календарів ООЛ), ні про публікації та працю (СФЛ), яку заснував у Сполучених Штатах 1973 року та нею проводив д-р Іван Гвозда аж до часу зайвої зміни назви на Світову федерацію українських лемківських об'єднань (СФУЛО) 2000 року. Праця СФЛ таки заслуговує на більше уваги дослідника лемківської проблеми. Це, тим більше, що нею цікавились органи польської служби безпеки і, напевно, радянської. Про це багато пише польський дослідник Слабіг, якого автор також згадує у наведеній ним використаній бібліографії. СФЛ виносила проблему знищення Лемківщини на наміжнародний форум – ООН.

На четвертий розділ дослідження склалась сфера пам'яті і комунікації: творення міту, ідентичності та політики. Відомо ж бо, що у мешканців чужини з часом затирається пам'ять про їхню Батьківщину. Це відноситься до людей всіх національностей, особливо до другого й третього покоління депортованих українців. Дослідники часто повторювали тезу про наявні прикмети лемківської спільноти. Вони ж бо люди гір – суспільство ізоляціоністське, що неохоче змішується з «чужинцями» з-поза їхнього світу. Йдеться про суспільство консервативне й працелюбне, хоч бідне: суспільство людей впертих, які зберігають рідні традиції та пам'ять про заподіяну їм кривду. Під цю пору з різних причин можна говорити про дві різні політичні лемківські спільноти. На першу спільноту склалась політична діяльність влади та польського суспільства, яке підтримувала польська римо-католицька церква, а з другого боку політична діяльність російського фактора, який підтримувало православне духовництво.

Бажаючи повернутися з заслання на рідну землю, частина лемків почала переконувати владу, що вони «лемки польської національності», або прямо «поляки». Їм здавалося, що відреченням від українства здобудуть собі прихильність, а може, й дозвіл влади на поворот додому в рідні гори. Крім того, ідеолог карпаторусинства Роберт П. Магочій заохочує лемків до ширшої спільноти політичної – карпаторусинства. Ті, хто працює над порізненням лемків, залюбки використовує події з сивої давнини, щоб затятим лемкам вказати на заподіяну їм сусідами кривду. З цього, безперечно, користує державна політика асиміляції та винародовлення. Автор наводить фрагменти збаламучених російською пропагандою лемків зі сторінок «Карпатської Руси», на яких ті (за прикладом радянської та польської пропаганди) звинувачують УПА за заподіяну їм кривду. Цікаво отже, чому автор не поцікавився тим, що про операцію «Вісла» писала газета «Лемківські вісті» та інша українська преса за океаном... Одначе, Я. Сирник відмічає, що «Карпатська Русь» підтримувала політику радянської влади та подавала неправдиві інформації про переселення українців до СРСР, а згодом на понімецькі землі Польщі.

Багатогранний аналіз проблеми лемків і Лемківщини знаходить зрозуміння читача. У своїх висновках Я. Сирник покликуюється на джерела, знаходить логічну розв'язку обговорюваної теми. На закінчення стверджує, що образ УПА (якому присвячує багато уваги) на Лемківщині й досі залишається образом не зовсім повним. Проблема українського відділу, який спочатку формували німці біля Криниці (1944 року), справа кількості лемків у структурах конспірації та інші справи залишаються досі не зовсім дослідженими, — пише автор. Незаперечним фактом залишається те, що депортація лемків закінчила понад шістсотлітній період їхнього життя та розвитку їхньої культурної спадщини в горах – на рідній Лемківщині.

Українське плем'я лемків майже перестало існувати. Польща здійснила геноцид, а під цю пору нащадки автохтонних лемків, які продовжують існувати, зберігають правду про минуле своєї Батьківщини в Карпатах і передають любов до своєї втраченої землі своїм нащадкам. Йдеться не лише про лемків, але й про все

українське населення Закерзоння, якому зробили кривду та всіляко оправдовують свій злочин і затирають сліди про нього. Саме з цією метою держава замінила майже всі українські назви сіл і містечок на польські, щоб не залишилося сліду про їхнє українське минуле. Шкода, що про цю подію не знаходимо нічого в монографії В. Сирника. Майже повна полонізація українського населення Закерзоння стала спланованим і сподіваним вислідом політики польської влади.

Бажаю закінчити огляд цієї публікація проф. Я. Сирника словами польського автора Казімежа Залейського, який був свідком організаційного з'їзду УСКТ у Варшаві 1956 року і так написав на сторінках публікації «Prawda i Życie»: «Wypowiedzi wstrząsające. Rozwinęły się języki, wybuchły tłumione żale. Z pałacu wychodzę wstrząśnięty. Jeżeli połowa, choćby część tego, co mówili, jest prawda – to jak my, Polacy wyglądamy? Skąd u nas tyle szowinizmu, cholernej pogardy dla innych, skąd brutalne polonizowanie?»

Рецензовану монографію доповнює індекс псевдонімів і прізвищ, географічний показник, у якому назву мого рідного села Рудавка Яслиська чомусь змінено на Рудава Яслиська (Rudawa Jasliska). Безперечно, рецензована книга – вислід копітких досліджень автора монографії та його глибоких знань досліджуваної проблеми.

На фонд журналу «Дукля»

Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

На обкладинці журналу твори українського художника

Олександра Богомазова (1880-1930)

На першій сторінці обкладинки: «Спогади про Кавказ», 1916; на другій сторінці обкладинки: «Портрет дружини», 1914; на третій сторінці обкладинки: «Віолончеліст», 1914; на четвертій сторінці обкладинки: «Динамічна композиція», 1917.

Ціна 0,66 €

Індекс EV 5881/20

ISSN 0419-8131

